

•

CIVAK, ZANÎN Û ZAYENDÎTÎ

1

Abdusamet Yîgît

Weşanên

Civak, zanîn û zayendîtî

1

@Abdusamet yigit

Weşanên felsefeya civakî

2013-Almanya-Berlin

ISBN 907-4-910906-35-1

Navarok

Pêşgotin.....	4
Destpêk: zayendîtî.....	6
Di demên destpêkê ên jîyane civakî de têngîna zayendê.....	14
DI PÊVAJOYÊN DÎROKÊ DE TÊGÎNA ZAYENDÊ.....	26
Di demên neolitikê û berî wê de wê, têngîna zayendê.....	27

Di pêvajoyên şariştaniyê de têtîna zayendî.....	29
Pêşketina destûr, zagon, rewîst û hwd û bi wan nerîna li têtîna zayendê.....	32
Di demên şariştaniyê de bi çanda şariştanî re têtîna zayendê.....	35
Di nava pêvajoyên jîyankirinê de salixkirinên bi rola zayendan re.....	38
DI DEMÊN KEVNERA ÊN KURDISTANÊ DE TÊGÎNA ZAYENDÎ.....	40
Demên pêşî ên berî demên kevnera li kurdistanê bi têtîna zayendî.....	41
Di demên kevnera de têtîna zayendê li kurdistanê û ankû mesopotamiya.....	43
Di demên piştî demên kevnera de wê, têtîna zayendê li kurdistanê.....	49
Hizirkirinên li ser têtîna zayendê ku wê piştî wê bi berdewamî wê bên pêşxistin.....	57
DI NAVA FELSEFEYA KEVNERA DE TÊGÎNA ZAYENDÊ.....	61
Di demên destpêkê ên kevnera de têtîna zayendê.....	63
Di nava hizirkirina dema kevnera de têtîna zayendê	64
Bermehiyên demên kevnera û di wan de hebûna rengekê zayendî.....	66
DI SERDEMÊN NAVÎN DE TÊGÎNA ZAYENDÊ.....	68
Di serdemên navîn de têtîna zayendê	69
Di demên navîn ên serdemên navîn de wê pêşketina têtînek bizane a zayendî.....	73
Di serdemên navîn bi pêşveçûnên çandî û hûnerî kifşkirina zayendê.....	76
Di demên dawî ên serdemên navîn de bi zanîna têtîkiliya fahmkirinê a zayendî.....	79
DI DEMÊN HEMDEM DE TÊGÎNA ZAYENDÊ.....	84
Di demên hemdem de weke têtînek hêstîyarî kifşkirina zayendê.....	85
Pêşketina civakê ku wê bi têtîna têtîna zayendî bibê.....	87
Çi gûharîn di demên hemdem de bû di rewşa têtîna zayendê de.....	91
Çavkanî.....	98

Pêşgotin:

Mijare zayendîtîyê wê weke mijarek kûr, dîrokî û giring bê. Wê bi derfet bê ku wê ji gelek aliyan ve wê hilde li dest. Di serî de wê pêwîst bê ku wê di nava dîrokê de wê, di pêvajoyên herikina pêşketina dîroka mirov de wê hilde li dest bê. Li ser temenekê dîrokî wê fahmkirina wê û derxistina wê ya li têgihiştinê wê ji gelek aliyên din ên fahmkirinê re jî wê bê temen.

Mijare zayendê wê di demên hemdem de jî wê, weke mijare ku wê hê bi pirsgirêkên ku ew bi wan re dihê ser ziman wê di rojava mirov de bê. Di serî de wê, çendî ku wê weke regekê fahmkirinê û nerînê wê xwe bide dîyarkirin jî lê di aslê xwe de wê di nava jîyanê de wê bi encamên wê re wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê, hilde li dest.

Di serî de mijare zayendê wê fahmkirina wê, hildana wê li dest li ser esasê gelek têgînên zanyarî ên hemdem wê weke aliyekê giring ê temenê pêşketina mirov a civakî jî wê biafirênê. Di aslê xwe de wê fahmkirina têgîna zayendî wê weke aste pêşketina civakekê jî wê di roja me de wê bê hildan li dest.

Di nava têgîna zayendî de wê, gelek mijarên weke aliyên bi civaknasî, derûnî, dadî, rewîstî, olî, ramyarî, çandî, wêjeyî û hwd wê, hebin ku ew bi wan were hildan li dest. Di wê temenê de wê, ji aliyekê din ve jî wê hebûna mirov a zayendî, weyn û rola mirov a di nava jîyanê de a di wê temenê de wê, weke aliyekê din ê ku ew di dewama wê de wê were fahmkirin bê.

Di aslê xwe de wê mijare zayendê wê, weke mijarek ku wê pêwîst bê ku wê bi temenekê zanyarî ê kûr were hildan li dest bê. Ber ku wê wê di wê temenê de wê, karibê wê baştirin wê temenekê fahmkirinê bide çêkirin.

Di serdemên hemdem de wê, pêvajoyên civakî û zanînê ku wê pêşkevin wê ji aliyekê ve wê wê rengê pêşketina civakê wê bi xwe re wê bi temenekê zayendî jî wê bide dîyarkirin. Ev wê weke ku me di dawîya vê xabatê de wê hanî ser ziman wê rêja û ast û pîvana pêşketina mirov, keseyetîya mirov û civaketîya mirov jî wê were dîtin.

Di wê temenê de wê, rewşa têkiliyên nava mirov û rengê fahmkirinê jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê hilde li dest bê. Di mijara zayendê de wê zanîna ku wê di wê de vêşarî û wê karibê were hildan li dest wê, fahmkirina wê û derxistina wê ya li holê

wê karibê bibê temenê pêşketina civakê a di hemû deman de. Li gorî min wê di her demê de wê pêwîst bê ku mirov têgîna zayendê bi zanyarê wê jinûve û jinûve wê hilde li dest û wê fahmbikê. ..

Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di serî de wê fahmbikê bê. Di aslê xwe de wê, dema ku mirov rewşa tengezerîyên civakên rojhilat dihilde li dest wê ji aliyekê ve jî wê ev weke mijarek giring û dîrokî wê di temenê de wê xwe bide dîyarkirin. Weke mijarek ku wê zêde ti kesek wê zêde were nekê ku ew dest biavêjyê de. Destavêtinên ku ew hatina kirin jî wê di awayekê de wê serrû û di çerçoveya rengê fahmkirina statûya demên wê yên berê de ku ew hatiya hildan li dest bê.

Ber vê yekê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê fêrûazmûna bi têgîna zayendî a li kurdistanê li ser temenekê dîrokî ku wê ew dikarê ji gelek aliyan ve wê bi giringî wê mirov hilde li dest wê, di wê temenê de wê, fahmkirina wê ji wê aliyê ve wê giring bê. Di nava herikinna nivîsandinê de ev alî hinekî di awayekê îndirekt de hatina hanîn li ser ziman. Lê hê gelek aliyên wê yên k ew bên hanîn li ser ziman wê hebin.

Ev xabat armanca wê di serî de wê ew bê ku ew ji aliyê ve temenekê fahmkirinê çêbikê û di wê warê de karibê ji hinek pirsên demkî re bibê bersiv. Gelek mijarên ku min di wê de hildana li dest wê berê jî wê werina hildan li dest. Lê di awayekê de wê li gorî demê jinûve bi nerînek din hildana li dest wê giringîya wê ew bê ku ew wê temenekê hizirkirinê ê cûda jî wê bi xwe re wê biafirênê bê.

A

bdusamet Yigit

Destpêk: zayendîtî

Dema ku wê bahsa zayendîtîyê wê were kirin wê di awayekê de di cih de wê təkiliya nava du mirovan weke jin û mêt ku ew bi hevdu re dibin wê were fahmkirin. Di wê temenê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê were hizirkirin. Lê di aslê xwe de zayendîtî wê weke têtînek û rewşek ku wê bi jîyane me ve girêdayî bê. Wê weke qatek ji jîyane me bê. Di wê temenê de wê, dema ku mirov wê li wê binerê wê, di wê rewşê de wê hemû rewşên nava jîyanê û hwd wê di wê temenê de wê di awayekê de wê mirov wê karibê bi wê bihizirê.

Mijare zayendîtîyê wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê di aslê xwe de wê weke mijarek zêde kûr wê xwe li hemberî bide dîyarkirin. Wê di demên felsefeyê û pê de wê, di temenekê bi aqilî de wê were hildan li dest. Lê di wê temenê de wê, dema ku mirov dîroka demên şariştaniyê û berî wê jî bi pêjnên ku ew ji wan deman dihên kifşkirin ku em li wan dinerin em dibînin ku wê di awayekê de wê çawa wê dîmenekê zayendî wê bidina me û ankû wê bêhna zayendîtîyê wê ji wê were.

Di wê temenê de wê di awayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê dîroka zayendîtîyê wê dema ku mirov wê li wê binerê wê di aslê xwe de wê heta demên berî berî dîrokê wê herin. Wê di wê temenê de wê, dîroka mirovatîyê wê di serî de wê weke dîroka zayendîtîyê jî bê. Zayendîtî bi awayekê ku ew di roja me de dihê hizirkirin û ser ziman wê di wê temenê de mirov wê bi hevdu re bibê, ji hevdu haz û zewkê wê bigirê û wê ji hevdu bi wê zêde bibê. Wê di serî de wê ev hersê ali wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê werina fahmkirin bê. Wê dema ku mirov li hevdu dinerê jî wê di dîmen û awayekê zayendî de wê li hevdu binerê. Di wê temenê de wê weke ku wê 'feminîstên demên hemdem' ku wê nerînek ji çavkaniya zayendîtîyê wê bidina destpêkirin û wê bi wê binerin û wê bi wê werênina ser ziman wê, di aslê xwe de wê di wê çerçoveyê de wê di awayekê de ne belesebeb bê.

Di awayekê de wê dema ku mirov wê li wê binerê wê, di wê temenê de wê weke têtînek ku wê temenê jîyanê bê. Wê her kesekê ku wê li ser wê

hizrên xwe dihênina ser ziman wê di awayekê de wê, li gorî xwe wê werênina ser ziman. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê nerîna zayendî wê hertimî wê di awayekê weke hatî bedilkirin wê di dîmenekê de wê were ser ziman. Ev wê bi rewîstî bê, kevneşopî bê û ankû bi şêwayekê din ê têgînek bîrdozîkî û hwd bê. Lê ev hemû wê ji rastîya wê fahmkirinê zêdetirî wê tenê awayekê xwe yê fahmkirinê wê weke ku wê bi wê biafirênin.

Di aslê xwe de wê, di temenê wê de ku mirov li wê binerê wê di serî de wê, di demên neolitikê de wê dîmenekê wê yê weke ku wê hinekî zêde wê hebê wê were li berçav. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê ew dîmen û dîtin wê tiştekê wê bi safîtî û zelaliya wê karibê bide fahmkirin.

Dîmenên demên şariştaniyê wê di wan de wê di bin dîmenê rewîstê û hwd de wê bi zêdeyî wê dîmenê ajo û hwd wê di çerçoveya nerîna aliyekê zayendî û hwd de ku wê li wê serdest bê wê were dîtin. Minaq wê dema ku wê mêrek wê çav li jinekê bikê wê çî ji wê bigirê di wê nerîna xwe de? Yan jî wê dema ku ew wê dihizirê ku ew weke “bi edeb xwe girêdê” û yan jî “xwe bigirê” wê ji wê çî wê fahmbikê.? Ev wê di aslê xwe de wê weke aliyekê têgînî ê ku mirov wê dikarê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. di mijara zayendîtîyê de wê, wê pîr zêde wê hizirkirin û çavkaniyên ku em dikarin di temenê wê xabatê de werênina ser ziman wê hebin. Lê wusa dihê dîtin ev mijar wê di wê temenê de jî wê bi zêdeyî wê di gotinê de wê bimênê. Rijandinên li ser rûpel ku wê bi wêjeyî jî wê werina kirin wê di awayekê de wê bi nerînek fihêtokî û ankû tîrsonek wê were kirin. Hizirkirinên weke ´ ku wê ev çawa wê were fahmkirin ku ez wê bênima ser ziman´ wê di wê temenê de wê rengê hizirkirinê wê weke nerînek ku wê bibandûr bikê bê.

Di wê temenê de wê di serî de wê, di awayekê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare zayendîtîyê wê di wê temenê de wê di aslê xwe de wê mirov divê ku wê, ji gelek aliyan ve wê werênê ser ziman. ji aliyê derûnî, civaknasî, ramiyarî, destûrî, rewşên jîyanî ên weke bi felsefeyê û şêwayên wê yên ku wê di demê hemdem û berî wê bi wan dihê hizirkirin bi hemûyan jî wan di awayekê de di berçav de derbas bikê. Wê di wê temenê de wê ev di awayekê de wê, weke hinek lêkolîna erkolojikî di warê rengê hizirkirinê û kifşkirinên bi ajoyî û hwd re jî.

Ber vê yekê wê di serî de wê, dema ku mirov wê têgîna zayendîtîyê wê hilde li dest wê, di awayekê de wê weke mijarek zêde giring wê xwe di

wê temenê de wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin. Mijare zayendîtîyê wê, di wê çerçoveyê de wê bi zêdeyî wê di temenekê pîroz wê di nava kurdan de wê bê hildan li dest, ji ber wê destûra wan a bi navê kevneşopîya hemawiyê'. Lê wê dema ku wê gotina zayendîtîyê wê bi wê têngîna 'pirozîyê' re wê werênê li rex hevdû wê, ji fahmkirinek zayendî zêdetirî wê di çerçoveya wê têngîna pîroz de wê, di awayek û renekê fahmkirinê wê bi xwe re wê xwe bide dîyarkirin.

Wê dîsa wê di wê dîmenê de wê weke ku wê ew dîmenê zayendî wê di bin wê de wê weke vêşarî û ankû sernûxûmandî wê bimênê. Ji xwe wê, wusa wê were kirin ku wê dema ku wê bahsa 'têngîna zayendîtîyê' were kirin wê di cih de wê di mejî de wê weke 'tiştêkê were ser nûxûmandin' wê were ser ziman. Ev wê, di awayekê de wê weke mijarek giring a jîyanê wê biafirênê. Gelek derûnvanên weke freud û hwd wê, di awayekê de wê mijarê ji aliyê rewşa têkiliyên zayendî û girtina hazê a ji wê ve wê hildina li dest. Wê di wê temenê de wê di awayekê de wê ji wê gavê biavêjin û wê bi ber renekê fahmkirina zayendî ve wê herin.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, zayendî wê weke rewşa nava du aliyên weke 'mê' û 'nêr' ku wê were ser ziman wê weke xosletekê xwezayî bê. Wê temenekê dualiteyî ê xwezayî wê, di dîmenekê de wê bi xwe re wê bide nîşandin. Di nava hemû zindiyan de wê wê 'yê mê' û 'yê nêr' wê hebê. Wê di wê temenê de wê di awayekê de wê dema ku wê bigihijina hevdû wê di awayekê de wê weke hevdû temembikin. Wê di awayekê de wê temenê zêdebûnê wê bidina çêkirin.

Ya ku wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê di dîmenekê de wê dikarê wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, dîmenekê zayendî ê jîyanî wê, dema ku mirov wê hinekî wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê, dîmenekê weke yê rengê jîyanê wê bide dîyarkirin bê. Wê dem bi dem wê di nava jîyane şariştani de wê xosletên rengê bi dîmenî wê bide çêkirin.

Pêvajoyên jîyankirînê wî di wê temenê de wê, di temenê jîyane civakî û hwd de wê, li ser pêvajoyên jîyankirînê re wê, dîmenên weke yên 'çandî' wê biafirênê. Jin jî û mêr jî wê di awayekê de wê piştî wê afirîna çandê wê di wê dîmenê û pêjna çandê de wê çawa wê were salixkirînê wê êdî wê li şûna jîyankirina xwe wê ew wê jîyanbikê. Wê weke wê xwe bikê dîmenekê, awayekê û renekê de. Wê bi wê rewê di awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê bijî.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare têngîna zayendî wê, di awayekê de wê di nava jîyanê de wê di rengekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê dikarê wê ji du aliyên ve wê di serî de wê fahmbikê. Yek wê ji reng û awayê têkiliya zayendî a bi hevdû re ku wê weke di temenê 'hewcedeyekê' de wê xwe bi zindîtîyê re wê bide dîyarkirin bê. Dîmenê din wê di wê temenê de wê bi dîtina hevdû bê. Wê dîtina mirov wê dema ku wê bi hiş pêşkeve wê di awayekê de wê bandûrê li wê rengê fahmkirinê wê bikê. Di wê temenê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê weke dixwezê dîtîna û fahmkirinê wê di rewşa zayendê û pêjna wê de jî wê xwe bide dîyarkirin. Rewşên weke yê rewîstê wê di aslê xwe de wê, heta roja me jî wê dîmenekê dîyarkirinê ê bi wê re wê bidina dîyarkirin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku ev dîmen wê di xwe de wê zêdetirî ku mirov di wê de kûr bibê wê di rengekê de wê zêdeyî di temenê xwe de wê rengekê ajoyî, egoyî û hwd wê di zikhevdû de wê bide dîyarkirin. Ev wê, di wê temenê de wê, di demên hemdem de wê bi têngîna 'ez weke xwe bim' wê, di wê temenê de wê, weke têngînek raperiner a li dijî wê rewşê û rengê jîyanê wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bide nîşandin bê. Hizra weke xwe bûyîn û weke xwe nebûyîn wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê din ê dualiteyî wê di wê temenê de wê temenê rengê hizirkirinên me wê bi xwe re wê di awayekê de wê weke ku wê biafirênê bê.

Dema ku mirov wê bahsa afrînerîya di jîyanê de wê bikê jî wê dîsa wê têngîna zayendî wê xwe di awayekê de wê li hemberî me wê bide dîyarkirin. Ber ku ew wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê, weke temenekê jîyanî a zêdebûnê wê bide dîyarkirin.

Zayendîtî wê hêstek jîyankirinê û jîyanê wê di wê de wê hebê. Dîtînek bi fîzîkî û hîskirinek ji hevdû wê bi wê re wê hebê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê girng bê ku mirov wê di serî de wê werênê ser ziman bê.

Di rewşa têkiliya zayendî de wê di wê temenê de wê, di serî de wê hîskirin û ankû hêst wê di wê temenê de wê bi hevdû re wê hebin. Wê li ser wê re wê di awayekê de wê hebê ku mirov wê fahmbikê bê. Di mijara têkiliya zayendî de wê, di serî de wê têkiliyek fîzîkî bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di nava jîyanê dew ê rewşên weke yê bi têkiliyê re ku mirov wê fahmbikê wê di wê temenê de wê, were dîtîn. Di serdemên berî ên jîyanê de wê, di serî de wê, di awayekê de wê, weke bi zindîtî wê hemû zindî wê, di awayekê de wê, bi hevdû re wê, bijîn. Wê di wê temenê de wê, ji

hevdû mêh bigirin. Wê bi wê re wê, xwe zêde bikin. Di rewşa têkiliya hevdû û ji hevdû zêdebûnê wê di temenê wê de wê, têgîna 'ji hevdû mêh girtin' wê hebê. Mêhgirtin jî wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê, di temenê têkiliyek zayendî a bi hêstî bê û ankû fîzîkî bê wê bihevdû re parvekirina ku wê bi dîtbarî û ankû fîzîkî wê ji hevdû bigirê wê bi xwe re wê werênê ser ziman.

Ji hevdû mêh girtin wê di serî de wê di kurdî de wê wateya wê ya sereka wê ji hevdû wê weke ku wê kurd wê bînin ser ziman wê 'gohn xwarin' bê. Wê wateya wê jî wê ew bê ku wê dema k umirov wê, têkiliyek bi hevdû re wê, bikê. Di dema têkiliyê ya fîzîkî de wê mirov wê ji hevdû wê bi haml bibin. Sawal wê ji hevdû wê 'avis' bibin. Wê di wê temenê de wê, hemû jî wê di temenê wê de wê 'gohn xwarin' wê hebê. Di wê rengê de wê di awayekê de wê dikarê wê werênê ser zoiman û wê fahmbikê.

Di awayekê din de jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê aliyê giring ê têkiliya zayendî wê bi temenekê fîzîkî wê çawa wê, di awayekê de wê, di rewşek hîskirinê û ji hevdû girtina weke hîsê û ankû bi hêstbûnê û hwd re wê were ser ziman. Ev jî wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman wê, mêh girtina ji hevdû bê. Mêh girtin wê temenê avisbûnê di sawalan û bihamlbûnê a di mirovan de bê. Wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, dikarê wê werênê ser ziman bê.

Di nava jîyanê de wê têkiliya zayendî a pêşî ku wê bi hevdû re wê bê danîn wê dîtina hevdû û farqkirina bi hevdû bê. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê bide nîşandin. Hevdû farqkirin aliyên wê yê hîsî û hêstî wê hebê. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê di awayekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di nava jîyanê de wê di têgîn û hêst û hîsta hevdû farqkirinê de wê, têgîna zayendî wê di aslê xwe de wê di temen de wê weynek giring û mazin wê bileyizê. Hevdû farqkirin wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê, weyn bileyizê. Minaq hevdû xweşik û sipehî dîtin, levhatî dîtin, li mirov delal hatin û hwd wê weke aliyna ku mirov wê, dikarê wê di wê rengê de wê di serî de wê, di awayekê de wê fahmbikê bê.

Dîmenekê ku mirov wê di nava jîyanê de wê dibînê wê di wê de wê, di serî de wê, di wê de wê, ew jî wê hebê. Di wê temenê de wê, di temenê

têkiliya zayendî de wê ajo wê di awayekê de wê hebê. Ew ajo wê di temenê de wê di cih de wê bikê ku mêyla mirov wê di awayekê de wê herê ser hevdû. Wê wê mêyl çûyina li ser hevdû de wê, mirov wê, hevdû wê bi wê re wê bigihijê têngîn û têngînek hevdû farqkirin. Farqkirin wê di wê rengê de wê, di wê rengê de wê pêşî wê di awayekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bibê. Di wê temenê de wê, dema ku wê mirov wê hevdû wê hîsbikê wê, carna wê hewce nebê ku nirov bi têkiliyek fîzîkî a weke dest li hevdû danê û hwd ku ew bi hevdû re bikê. Ji wê zêdetirî wê nerînek û dîtinek wê carna wê bes bê. Ew nerîn û dîtîn wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, di temenê wê aliyê hevdû farqkirinê de bê. Farqkirin wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov wê di temenê hebûna fîzîkî de wê li wê bihizirê wê, dîtibariya bi hiş bê. Lê di aslê xwe de wê, berî ya bi hiş wê ya bi zayendî wê hebê. Wê di wê temenê de wê ew hîskirina ji hevdû a di wê temenê de wê hebê. Di wê rengê de wê, ev wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê fahmbikê bê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têngîna zayendî wê, di awayekê de wê, di demên hemdem de wê di çerçoveek derûnî de wê weke mijarek ku wê hin bi hin wê di wê de wê were kûrbûn û wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di wê rewşa têkiliya zayendî de wê di temenê wê yê pêşî de wê hinek beşên bihîsî û hwd ên mejî wê, di temenê wê de wê bêgûman wê hebin. Ev wê, di çerçoveyek anatomikî û hwd de wê, temenekê fîzîkî ê hîskirinê wê biafirênê. Wê bi wê re wê di awayekê de wê ew wê êdî wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dibênê wê xwe bide dîyarkirin.

Di nava têngîna zayendê ên demên hemdem de ku weke ku me li jor hanî ser ziman wê bi derûnî hildana wê ya li dest de wê, di serî de wê ji destpêka bûyînê a weke zaro û piştîre mazinbûn û ketina farqe xwe û hwd de wê, bi wê re wê, di çerçoveya wan pêvajoyên wê de wê bikê ku ew were ser ziman. Ev aliyên ku wê weke pêvajoyên pêşketinê ên bi fîzîkî û her wusa weke bi zayendî jî bin wê weke aliyên ku wê mirov wê bi wan re wê bibê xwe û weke xwe. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, ketina farqe hevdû, kifşkirina hevdû, di serî de wê di temenê de wê, bi kifşkirinên ku mirov wê di xwe de wê bikê bê.

Di aslê xwe de wê, kifşkirinên bi zayendî ku wê weke ku wê di laşê de xwe wê jin jî û mêr jî wê bikê wê pêşî wan di fîzîka xwe de wê bikê.

Pêvajoyên gûharînê ên di temenê wê de bi fizîkî ku wê hebin jî wê bi wan re wê, ew wê bê kirin.

Wê dema ku wê pêvajoyek têtîliya zayendî wê bibê wê, minaq wê pêşî wî di xwe de wê, kifşkirinekê, labitînekê, hîskirinekê, hêstek kifşkirinê, farqkirinê, sipahî dîtinê û hwd re wê, bi xwe re wê bigihijiyê de. Di dewama wê de wê ev kifşkirin wê bi wê re wê temenê wê li hevdû gihiştina li hisiyetekê wê temenê wê biafirênê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Zaroyek wê weke ku wê di demên hemdem de wê gelek derûnvan wê di wê de wê hemhizirbin wê, dê û bavê wê û ankû mazinên wê ji wê re wê minaq bin. Wê tişta ku ew wê tişta ku ew di wan de kifşdikê wê wê ew di xwe de jî wê kifşbikê. Wê di wê rengê de wê, dema ku wê keç li dayika xwe binerê wê weke ku wê pêşaroja xwe bibînê di dîmenekê de. Ev wê dîmenê ku ew ji wê bi wê rengê digirê wê piştre wê bi pêvajoyên hizirkirinê û dîtina rengên jînkirinê û hwd re wê di wê de wê, vegûharînan wê bide çêkirin. Lê dîsa wê bi darêjkî û ankû 'formî' wê ew wê di temenê wê yê hizirkirinê de wê di awayekê de wê bi ajoyî wê hebê. Di wê temenê de wê rengên nerînê, dîtbarîyê, tevgerînê, xûy û hwd wê, ew jî wê weke aliyna din bin ku mirov wan di wê temenê de bi wan bihizirê bê. Di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara têtîliya zayendî wê weke ku me li jor got wê pêşî wê di temenê wê de wê kifşkirin û farqkirinek bi ajoyî wê di wê temenê de wê hebê. Wê ew kifşkirin wê piştre wê, were bi hîşkirin. Wê di wê rengê de wê pêvajoyên ku ew di xwe de wê bi hîssî û hêstî wê bijî wê ew wê bihişkirinê wê bi wan re wê di awayekê de wê bijî. Lê aliyekê din jî wê hewirdora derve a li dorê jî wê di awayekê de wê bi dîtbarî û hwd wê ji wê re wê di temenê fahmkirinê de wê bê temen û ankû 'alîkar'. Di wê temenê de wê ew jî wê bi wê re jî w, di awayekê de wê, karibê bigihijê li fahmkirinekê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara farqkirinê wê di wê rengê de wê weke ku mirov wê dibînê wê di temenekê fizîkî de wê xwediyê temenekê fahmkirinê bê. Wê di wê rengê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di mijara fahmkirinê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê ev wê bi wê re wê, di awayekê de wê bibê.

Di mijara fahmkirina pêvajoyên zayendî û hwd de wê, dikarê wê ji du aliyan ve wê hilde li dest. Yek wê ji aliyê pêvajoyên dîrokê û hwd ve wê, werênê ser ziman. Wê, ji deestpêka demên berî dîrokê û heta demên me wê, gav bi gav wê ew wê di temenê de wê karibê wê bi wê rengê wê, were hildan li dest. Aliyê din jî her mirov û ankû her zindî wê pêvajoya xwe ya ji dema bûyînê û heta dema dawîya xwe wê, di wê temenê û pêvajoyên wê de wê, werênê ser ziman.

Hêstên di nava xwezaya mirov ên hevdû xwestin de ên weke ew dibina temenê nêzbûna li hevdû wê, ji hevdû mêhgirtinê û hwd wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê temenê wê hebin. Hêsta mêhgirtinê wê di awayekê de wê weke ku mirov çawa bê ku ew dest bidê hevdû ew bi dîtîne ew ji hevdû hinek vegûherên fîzîkê û rewşên fîzîkî di xwe de dijî wê ew wê jî di awayekê de wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, ev jî wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di serî de wê, di awayekê de wê, ji wê aliyê ve jî wê hinekî wê mirov dikarê wê li ser wê bisekinê û wê fahmbikê.

Di temenê dîtina fîzîkî de wê, kifşkirinên weke bi zayendî û ankû heybelavkirinên ji hevdû ku wê weke ku wê kurd wê bînina ser ziman 'wê, aqilê min ji serê min bir' û hwd wê, di wê temenê de wê, têgîn û rengê fahmkirina zayendî wê di wê temenê de wê binê wê fahmkirinê wê hebê.

Di nava gotinên me, axiftinên me, hizirkirinên me û hwd de wê, têgînek zayendî wê hebê. **Emê li jêr li ser wê bisekin in ku wê çawa di nava gotinên me de wê, têgîna zayendê wê hebê.** Lê li vir di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, têgîna zayenditiyê wê di serî de wê weke aliyekê wê bi serê xwe wê hildina li dest û wê fahmbikin. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têgîna zayendê wê, di awayekê bi pêvajoyên wê yên dîrokî re wê di serî de wê weke bi aliyekê wê yê giring wê fahmbikê.

Pêvajoyên wê yên jîyankirinê ên demên berê ku ew bûna ew divê ku ew di awayekê de werina derxistin li têgihîştinê. Divê ku ew werina fahmkirin. Pêvajoyên pêşveçûnên bi fahmkirinê wê çawa wê bandûrê li wê bikin wê, di serî de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê, di serî de wê fahmbikê bê.

Têgîna zayendê wê çendî ku wê di awayekê de wê, di roja me de wê weke ku wê were dîtîne wê kirin, tevger, xûy, gotin û hwd wê ji hemû aliyên me yên jiyana ve wê bide dîyarkirin jî lê di aslê xwe de wê, weke

ku ew mirov ´ne di farqê de bê´ wê di awa û dîmenekê de wê xwe li ber têtîna û nerîna me bide dîyarkirin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara têtîna zayendê wê, aliyên wê yên ku mirov wê, fahmbikê wê, di serî de wê, weke têtînek xwe û ankû hevdû naskirinê jî wê di xwe de wê bihawênê. Pirsra weke ´ez kî me´ û ankû ´ez çi me´ wê di serî de wê, di wê rengê de wê têtînekê wê di xwe de wê bide dîyarkirin wê dema ku mirov ji wê aliyê ve lê dinerê û wê dikê ku wê fahmbikê. Di çerçoveya têtîna xwe naskirinê de wê ev aliyê ku em di wê temenê de wê, weke têtîna zayendê wê, dikarê wê hinekî li ser wê bihizirin. Di awayekê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di awayekê de wê weke aliyê yê giring wê xwe bide dîyarkirin. Di nava pêvajoyên dîrokê de wê têtîna zayendê wê hildana wê ya li dest wê, karibê temenekê fahmkirinê wê baş bide me. Ber ku wê hemû pêvajoyên ku em î ro wan weke temenekê fahmkirinê dihildina li dest wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê ku ew hatî jîyankirin jî wê biafirênê. Mijare zayendê wê, di her demê de wê guncawiya xwe wê bihawênê û wê, bipolarêzê. Di demên hemdem de wê bi zêdetîrî wê weke mijarek giring û guncaw wê bê li wê hizirkirin û derxistin li pêş. Aliyên ku wê bi wê were derxistin li pêş jî wê pirsên ku wê li sser wê re wê bèn pirsin û pirsgirêkên di wê temenê de ku wê werina jîn kirin bin.

Di demên destpêkê ên jîyane civakî de têtîna zayendê

Mijare zayendê wê di demên destpêkê ên jîyankirinê de jî wê weke têtînek temenî a jîyanî wê hebê ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê mijara têtîna zayendê wê weke aliyekê ku wê hin bi hin wê bi wê were hizirkiriin wê derkeve li pêş. Di nava hemû zûreyên zindiyan de wê, aliyê ´mê´ û ´nê´ wê hebê. Ev wê weke du aliteya nava jîyanê a zindiyî ku wê biafirênin bin. Bi wê re wê, têtîna zayendê wê di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê, di awayekê de wê, derkeve li pêş. Di aslê xwe de w, mijare zayendê wê di demên destpêkê de wê, minaq weke di demên peleolitikê û neolotikê de wê, were dîtin ku wê, di awayekê de wê, bi têtînek aliyê ´mê´ ku wê weke navend wê were giritn wê pêşkeve û wê derkeve li pêş bê. Di wê rengê de wê, aliyê weke yê ku wê bi hişmendiyekê wê weke ya ji wê zêdebûn dibê û weke temenê wê zêdebûnê çêdikê wê jin, dayik, û

ankû weke aliyê ´mê´ ku em wê bi çi tégînê wê bi navbikin wê derkeve li pêş.

Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mijare tégîna li hevdû hûnandina jîyanê de wê, bi wê re wê, çerçoveyek jîyanî wê biafirê. Di wê demê de wê, destpêke ku wê bi wê re wê were dîtin wê ew bê ku wê hin bi hin wê kirina nava qaliban de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê dikarin wê werênina ser ziman û wê fahmbikin wê zayend wê di awayekê de wê, weke mijarek pîrr zêde ´girift´ wê bimênê û wê hin bi hin wê bi rengê hizirkirinên li ser wê re wê, xwe bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê, mijarek serwerîyê wê di awayekê de wê, pêşî wê tégîn zayendê wê ji aliyekê ve wê xwe di temenê de wê bide hîskirin. Weke zayendek li ser ya din wê serwerîya wê ku wê bibê wê bi demê re wê, ew wê, di nava jîyanê de wê li ser rengên hizirkirinê ên weke yên din wê bide dîyarkirin. Minaq wê tégînên weke yên rewîstê ku wê derkevin li pêş wê çendî ku wê bi wan wê were hizirkirin ku mirov wê çawa wê têkiliyek wê bi hevdû re wê hebê lê wê di awayekê din de jî wê, ew wê, di nava şêwayê têkiliya zayendan de jî wê herê rengêkê dîzaynkirinê. Di wê rengê de wê, zayend wê, weke mijarek û xosletek ji jîyanê bê. Ber vê yekê wê, çendî ku wê serbest bi serê xwe jî were hiştin û were kirin bin sehêtekê de jî lê wê di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê, ew wê guncawiya xwe wê bi wê re wê di awayekê de wê biparêzê.

Pêvajoyên jîyane şariştanî wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke rengêkê jîyanî ê bi rêgez û destûr ku wê ku wê were hizirkirin wê di wê temenê de wê di awayekê de wê di serî de wê di awayekê de wê, xwe bide dîyarkirin. Di nava jîyanê de wê, ev wê weke mijarek ku wê di wê temenê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di nava jîyanê de wê aliyên weke yên têkiliyî, bi hevdû re jîyankirinê, rengên hevdû fahmkriinê, rengên li hevdû nerînê û hwd wê, weke van wê bi gelek aliyên din re wê, hin bi hin wê awayên kifşkirinên bi hişmendî û hwd wê, di awayekê de wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Aliyên ku wê di serdemên hemdem de wê weke aliyna ´bi pîrsgirêk´ ku wê li wan wê werê hizirkirin jî wê di serî de wê ev aliyên hatina bi destûr û rêgezkin ku wê di pêvajoyên jîyankirinê û hwd de wê bi rengê jîyankirinê ku ew derxistina li holê û encamên wê re wê bèn kirin bin nîqaşê û wê li ser wan re wê bê hizirkirin. Di wê rengê de wê ev jî wê

weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê fahmbikê bê.

Di nava rêgezên jîyankirinê û her aliyê zayendî bi komên kesên ku ew dijin re wê, di çerçoveyek, rengê û weynek û hwd de wê, çawa wê bê jînkirin wê were dîyarkirin. Jinek weke jin wê di malê de wê, wê weke ku wê li wê were hizirkirin ku ew li malê bijî, zaroyan werênê dûnyê, li wan binerê, xwarinê çêbikê û hwd. Wê di wê temenê de wê ev wê weke qalibên ku wê bi wê re wê di mejiyan de wê werina bicihkirin bin. Mêr wê weke kesê ku ew derve kar bikê, li male xwe binerê, ew 'xwediye malê' bê, ew li 'male xwe binerê' û hwd wê were hizirkirin. Wê di wê temenê de wê weke awayna weyn li hevdû belevkirinê wê weke di leyistika filmekê de ku wê herkesek wê çî ji aliyê xwe ve bikê wê jêre bê gotin wê di wê temenê de wê di awayekê jîyanî de wê, were jîyankirin. Piştî wê re jî wê ji mirov wê were xwestin ku ew herkesek bi rola xwe ve rabê. Di wê temenê de wê bo zayendê wê wateya gotina 'rolê' wê çî bê.? Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê dikarê wê di awayekê de wê, di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Mêr û ankû jin wê di nava rolekê de wê, bi wê re wê werina salixkirin û wê di wê temenê de wê, werina pênasekirin. Di wê temenê de wê, dema ku mirov wê bahsa têgina zayendê bi teorikî bikê wê di awayekê de wê, ev alî wê weke aliyna ku wê bi wê re wê di awayekê de wê bèn hildan li dest bin.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, dema ku mirov wê bahsa têgîna zayendê bikê wê, du aliyên wê yên giring wê di serî de wê derkevina li pêş. Yek wê ji aliyê têgîna pênasekirinê, salixkirinê û ankû têgîna nasnemayê bê. Di wê temenê de wê, weke têgînek ku wê bi wê re wê were naskirin wê, di wê temenê de wê werê ser ziman. Weke ku ez hema ez divê ku ez werima dîtî û herê kirin. Di wê temenê de wê, ev wê were dîtî.

Di nava têgîna zayendî de wê, mijare nasnemayê wê, wê weke têgînek ku wê bi wê re wê were li wê hizirkirin wê, di aslê xwe de wê mejuya wê pirr zêde wê kevn wê herê. Di wê temenê de wê, ber çî wê di demên hemdem de wê di awayekê tendrew de wê, mijare zayendê wê weke têgînekê wê bê hildan li dest? Hinekî jî wê sedemên wê yên li ser nêzîkatîyê rengên weke bi rol û weynê re ên weke salixkirinê û hwd wê di temenê wê de wê hebin.

Di dewama wê de wê, di awayekê de wê, dema ku mirov wê li rengê têngîna zayendî a demên hemdem jî ku mirov li wê binerê wê çendî ku wê demên hemdem wê bi astek pêşketin, fahmkirinê û zanînê û hwd re wê were ser ziman jî lê wê, di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, mijare têngîliya nava zayendan û tûndûtûjiya ku wê di nava wê têngîliyê de wê pêşkeve wê, bide nîşandin ku ew wê, di awayekê de wê pirr zêde wê bi girngiya wê re wê bide nîşandin. Di temenê zayendê de ku mirov wê hilde li dest wê, di wê temenê de wê zayendîtî wê weke têngînek ku mirov wê, di serî de wê, hilde li dest. Mirov pêşî mirova û piştî yan jin a û yan jî mên a. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, pêşî wê mirov wê têngînek hebûna zinditîyê û ankû mirovtîyê wê di awayekê de wê werênê ser ziman.

Mijare zayendê wê hinekî wê di awayekê de wê di temenê regekê fahmkirinê de wê di awayekê de wê xwe bide nîşandin. Lê di awayekê din de wê, dema ku mirov wê hilde li dest wê di awayekê din de wê weke mijare hebûnê a zindiyî jî bê. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê, di nava xwezayê me ya ku mirov di nava wê de dibê û dijî de wê, mirov wê, bi xosletên xwe yên zayendî wê bibê û wê were dûnyê. Wê keçîkek wê dema ku wê were dûnyê wê ne weke mêrekê wê were dûnyê. Wê weke xwe weke keçîkekê wê were dûnyê. Bi heman rengê ji aliyê din ve jî wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Lê mijare zayendê wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê, di wê temenê de wê, weke ku mirov di demên hemdem de wê dibînê wê di şîrove û rengên nêzbûnê de wê, di gelek awayan de wê ajo wê li ser esasê aliyekê zayendî wê xwe bi têngînek serwerî wê bi wê re wê bide nîşandin. Di wê temenê de wê, nêzîkatîyên weke yên bi têngînen weke yên rewîstê û hwd wê, di wê temenê de ku wê, bê xwestin ku wê, jin wê tabî mên bê û ankû wê weke wê bijî di bin navê malbatê de bê û ankû rewşek din de bê wê di aslê xwe de wê hinekî jî ev rewş wê di temenê wê de wê hebê. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê mirov dikarê wê bi wê re wê, di serî de wê fahmbikê ku wê, rewşên zayendî wê, di nava jîyanê de wê, di temenekê hizirkirinê de jî wê awayekê wê yê ku mirov wê bi wê were dîtî wê hebê.

Dîroka ku wê bi navê bîrdozîyan bê, rewîstê bê, felsefeyê bê û hwd wê, di awayekê de wê bi zêdeyî wê bêhna bindestkirinên rewşên weke yên zayendî wê ji wê werê. Ber vê yekê ya ku wê, dîroka felsefeyê jî di nava de wê pêvajoyên hizirkirinê wê di demên hemdem de wê tevî hemû

encam, berhevdû û hwd wê, karibê di temenekê de wê, bi wê rengê wê, ji aliyekê weke newekhevî de wê di temenekê de wê bide hizirkirin.

Weke ku mirov ne ji jinekê hatibê dûnyê, yan jî weke ji aferendîyekê mîtolojikî weke tîtanan ku ew ji xwe hatibê û afirîbê û ankû yazdanan ew afirandibê wê, nêz bibê û wê, jibîrbikê ku ew jinek dayikê bê, xweşk bê û jin bê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê mijare fektora hêzê wê di wê temenê de wê weke aliyekê giring bê ku mirov wê di temenê wê de wê fahmbikê bê.

Yê bi hêz ku wê yê ne bi hêz wê bikê bindestê xwe de wê, têgînek metingerî bê. Wê di wê tengê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, di wê rengê de wê mijare têkiliyên zayendî û hwd jî wê di awayekê de wê were fahmkirin. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê pêwîst bê ku hemû pêvajoyên şariştaniyê jî werina şirovekirin û di berçav de derbaskirin û weke bi ziman, nerîn û çavekê rasttir ew dîroka wê were nivîsandin. Hemû dîroka şariştaniyê wê, weke dîroka metingeriyên ku wê dem bi dem wê heta demên hemdem wê bên jînkirin bê. Wê di wê temenê de wê, ev bindestkirin, di nava pergaelê de bê, di nava komê de bê, di nava girseyekê din de bê, di nava deverekê beyenî de bê, di nava malê de bê û hwd wê, karibê wê bi wê têgînê wê ji aliyekê ve wê şirovebikê û wê werênê ser ziman.

Mijare zayendê wê di aslê xwe de wê weke mijarek kûr a jîyanî bê. Wê di serî de wê di wê temenê û rengê de wê di awayekê de wê hilde li dest û wê fahmbikê. Di nava jîyanê de wê, zayendîtî wê, di nava jîyanê de wê, di awayekê de wê, ji gelek aliyên wê rewşên me yên jîyanê, gotinên me û awayên me yên hizirkirinê û hwd wê bidina dîyarkirin. Dema ku mirov zimanê xwe yê axiftinê wê li berçav çav bigirin wê di nava gotinên wê de wê, gotinên ku ew hatina bi watekirin wê, hinekî wê bêhna wê têgîna zayendîtîyê wê ji wê were.

Di awayekê de wê, ku mijar wê di wê temenê de wê, were hildan li dest wê, li ser temenê jîyane min, sînorên min, bijartinên min û hwd re wê, di awayekê de wê, di demên hemdem de wê bi wê re wê bê hizirkirin. Ku mirov weke zindiyekê bi wîn, xwestek û hwd hebê wê demê wê ev aliyên me yên weke ku mirov karibê bi wê li ser bijartinên xwe, xwestekên xwe, wîna xwe, sînorên xwe, jîyane xwe û hwd bi wê bihizirê. Ev wê weke aliyna ku wê hebûna me wê bi me wê werênina ser ziman.

Mijare zayendê wê di demên hemdem de wê ber çî wê tevî ku wê aqilekê zêde wê pêşkeve jî wê ew wê weke pirsgirêkê wê xwe bide dîyarkirin? Hinekî jî wê bi têgînên metingerî ên bindestkirinê ku ew di

bin navê olê de bê, pergalê de bê û ankû navekê din ê weke 'çerçoveya destûrî' û hwd de wê, were dîtin. Mirov wê di wê temenê de wê, di bin navê têngîna zayendê de ku mirov wê lêbikolê wê di aslê xwe wê gelek aliyên ku wê bi zêdeyî wê, werina kifşkirin û wê, temenê pirsgirêkê ku wê bi têngînî wê çendî bi dîmen û 'dîtina baş' wê werina xamilandin û ser ziman jî wê di wê temenê de wê bibê. Jinek wê dema ku wê minaq wê destavêtinekê wê bijî ji aliyê mêrekê ve wê, ji aliyê zêhnî ve wê, ev wê, di demên berê û heta ku wê hinekî di demên hemdem de wê were dîtin ku wê, 'jin weke lewîtî' wê were dîtin. Lê mirovê ku ew dest avêti' wê zêde ew bahsji jê newê kirin. Di aslê xwe de ku mirov van aliyan şîrove bikê wê çendî wê zihniyetek çort û xirab wê hebê wê di awayekê de wê, bi rehetî wê were dîtin.

Di têngîna hemdem de wê ne wekhevî wê di gelek awayen de wê hebê û xwe bide nîşandin. Wê hinekî jî wê bi zêhnî wê rengê wê xwe bide nîşandin. Ber vê yekê wê di gelek awayan de wê ew wê di mijare 'weke pirsgirêk' nîşandina jinê û ankû renekê din ê zayendî de wê bide dîyarkirin. Ji xwe gotina 'jinê' û ya 'pirsgirêkê' û ankû renekê din ê komek civakê û gotina pirsgirêkê hanîna rex hevdû û di hevokê de bikarhanîn wê bi serê xwe wê mijarek ku wê karibê wê di wê temenê de wê werê fahmkirin bê. Di wê temenê de wê têngînên weke yên di bin navê 'feminismê' de ku wê weke 'bertek' wê xwe bidina dîyarkirin wê hinekî jî wê di aslê xwe de wê ev alî wê di temenê wê de wê hebê. Kî dikarê bide dîyarkirin ku ew aliyek wê 'xwediyê aliyê din bê'? Ev di dema mitolojiyan de wê weke 'yazdan xwediyê hemû mirovên ku wan afirandina' wê werê ser ziman. Wê renekê hizirkirinê ê ji wê ne cûdatir bê. Ku mirov di awayekê rast de mirov, bihizirê wê dikarê wê di renekê de wê bi wê werênê ser ziman ku mirov xwe weke wînekê bihasibînê mirov, divê ku wê jî bihasibênê ku wê winek wê dervî me wê hebê. Ev wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê mijare zayendê wê di awayekê de wê, ji têngînek bîrdozî wê derxistinê û wê weke rastiyeke jîyanî wê herêkirina wê di wê temenê de wê herêkirina wê, di serî de wê karibê weke destpêkek giring wê xwe bide dîyarkirin bê.

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov pêvajoyên destpêkê ên demên berî yên demên şariştaniyê li wan dinerê wê, mirov dibînê ku wê, şewayekê wê çawa wê, di nava du zayendan de wê di awayekê li hevdû hûnandi wê têkiliyek were dîyarkirin wê were dîtin. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, mirov dibînê ku wê kirinên mirov ên di temenê jîyankirinê de wê

bibin wê di awayekê de wê, hin bi hin wê bi demê re wê, di awayekê de wê regekê hizirkirinê wê biafirênê.

Di demên peleolitikê û neolitikê de wê, awayekê civakî ê dervî têtînen zêhnî ku wê, bi dîyarî wê hebê wê were dîtin. Wê di wê rengê de wê regekê zêhnî wê nebê ku wê aliyekê ser yê din re wê bihizirê û ankû wê yê din bin yê din re wê li wê bihizirê. Wê di wê rengê de wê, ev wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di mijara herdû aliyan ve wê, di awayekê de wê, rewşa jîyanê a hevbeş ku wê hebê wê di wê de wê di awayekê de wê, xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Ev wê, di demên neolitikê de wê bê temenekê giring ê rengê hizirkirinê ê di demên piştê de jî. Di aslê xwe de wê, pêvajoyên demên şariştaniyê wê dema ku mirov li wan dihizirê wê dibênê ku wê, rengê jîyankirinê wê bi temamî wê di nava hinek têtînen zêhnî ku wê rengê têtîliyê wê bide dîyarkirin re wê were dîtin.

Ev wê weke xosletekê demên şariştanî jî wê dem bi dem wê di demên hemdem de ku wê pêvajoyên şariştaniyê wê were şirovekirin wê were ser ziman. Lê di zane min de wê, ti xoslet wê, dema ku mirov wê, li ser temenekê jîyanê li wê bihizirê wê nikaribê wê weke têtîhek mayinda wê li wê bihizirê.

Di pêvajoyên jîyane demên şariştaniyê de wê, minaq wê pêvajoyên şariştaniyê ên weke yê demên sumerîyan û hwd wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê, xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Wê, di demên destpêkê de wê weke ku mirov wê, minaq ji nava bineterên nivîskî ên sumerîyan dinerin wê şewayekê wê, di nava têtîliyê a di nava jin û mêtê de wê were dîtin. Di mitolojiya sumeran de wê, têtîliya nava Enlil û jina wî 'Nînlîl (Enlil wê weke bi zorê wê bi wê re têtîliyê dênê wê were ser ziman.)' ku wê di awayekê wê, ew bixwezê bibê xwedîyê û ew dibê xwedîyê wê, di wê temenê de wê, weke destpêkek di fahmkirinek bi têtîliyên serdestîyê re ku wê, were ser ziman jî bê.

Enlil wê bi darêzorê wê bikê ku ew bi wê re têtîliya zayendî dênê û wê dênê. Wê, di wê temenê de wê, di wê rengê de ew wê têtîliya ku ew didênê wê piştê wê ji wê zaroyên wan wê çê bibin. Di dewama wê de wê, enlil wê, weke 'yazdanê mazin' ku wê were dîtin wê, ew têtîlidanîna wî ya bi kotekî wê weke 'xwesteke wî' wê were dîtin. Di wê rengê hizirkirinê de wê, enlil û rengên din ên bi wê rengê di mitolojiya sumer de ku wê werina hizirkirinê wê piştê wê, weke temenê zêhnî ên

hizirkirinê wê di awayekê de wê, bi xwe re wê biafirênin. Çanda metingeriyê wê, li ser wê temenê wê pêşkeve. Wê weke çandek destavêtinê bê. Wê di demên bajar-welatên sumer de wê, di awayekê de wê, bajarek wê li dijî yê din ku wê şer bikê wê, di awayekê de wê, nixên wê jî wê ji xwe re wê bibê. Wê yazdanên wê û peykelên wan jî wê bibê. Wê weke xwediyê wan wê xwe di wê temenê de wê bibê. Ev destpêka çanda metingeriyê wê hin bi hin wê bi zêdeyî wê pêşkeve û wê di demên hemdem de wê di bin dîmenekê hemdem ê netewî de jî wê bi awayekê hov wê xwe bide dîyarkirin.

Çanda bindestkirina civakan wê di wê rengê de wê, weke çandak serdestiyê bê. Wê di wê rengê de wê zêhnîyeta rêveberiyê wê ew wê rengê wê bide dîyarkirin. Wê di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê bahsa rengê rêveberî û ankû desthilatdarîyê bikê wê, di wê rengê de wê, ev bi zêhnî bê û ankû bi awayekê din ê jîyanî bê wê, di temenê wê de ew wê cih bigirê. Di demên peleolitikê û heta demên neolitikê de wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê hin bi hin wê rêveberîya kesên 'şef' û hwd serek wê di awayekê de wê, pêşkeve. Ew wê, bi hêza xwe wê weke kesên serwer bin û wê çêbikin wê ji wan re wê weke 'maf' wê were dîtin. Di çanda keyitîyê a demên şariştaniyê de ku wê her tişt wê ji wan re wê weke 'mubah' wê were dîtin jî wê, di aslê xwe de wê, di temenê wê de wê ev pêvajoyên rengên hizirkirinê wê hebin.

Di dewama wêd e wê, piştê wê, di awayekê de wê pêvajoyên serdestiyê wê li ser wê re wê biafirin û wê werina li holê. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê di awayekê de wê, li ser temenekê fahmkirinê wê dikarê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di mijara çanda civakî de wê, di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, rehetiya bi kifşkirina bi xwe ya xwezayî ku wê bê xwestin ku ew hebê wê di temenê kifşkirinê bi wê rengê de wê hebê. Di wê rengê de wê, dikarê wê di awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê.

Pêvajoyên demên şariştaniyê wê, piştî ku wê dema 'key-yazdan'an wê hin bi hin wê cihê xwe ji têtînen rêgezî ên destûrî wê weke ku wê minaq hamûrabî û hwd wê çêbikê re wê bide hiştin wê êdî wê di dewama wê de wê regekê din ê di wê temenê de wê di awayekê de wê xwe bide dîyarkirin. Ev wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di serî de wê, werênê ser ziman. Pêvajoyên serwerîyên bi zêhnî wê di wê rengê de wê bibê. Di wê têtîna zêhnî de wê, bi teorikî, rewîstî û hwd wê, kifşkirinê nava wê bi rengê weyna zayendê, komî û hwd re wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Ev pêvajo wê bi demê re wê, di awayekê de wê, hin

bi hin wê pêşkeve. Wê di nava jîyanê de wê, di awayekê de wê, karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Li herêmê di nava kurdan de wê, rêgezê wê hertimî li ser esasê zayendîyî wê xwe bide jîyankirin û li dijî wê rewşa serwerîyê wê weke temenekê bertekê wê xwe bide dîyarkirin. Ew jî wê têgîn û rêgeza kevneşopîya hemawiyê bê. Wê çerçova û bingihê wê yê têgihî wê pîr zêde kûr bê û wê xwediyê pêvajoyên jîyankirinê ên dem dirêj bê. Wê, di wê rengê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Di nava jîyane civakê de wê, ev rêgez û destûra kevneşopîkî wê di awayekê de wê, hertimî wê di rewşa zayendî de wê, serwerîyek bi serê xwe wê, temenê wê biafirênê. Lê di wê rengê de wê, hertimî jî wê weke aliyekê ku wê li dijî rewşên din ên weke yên rewîstî wê karibê were hemberî hevdu jî wê di awayekê de wê bimênê.

Ev xoslet zayendî wê di demên civakîyê de wê di awayekê de wê bijî. Wê di awayekê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê bide hanîn li ser ziman. Di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, di nava jîyanê de wê, ev rengên hizirkirinê wê bi wê re wê, di awayekê de wê, karibê wê were fahmkirin bê. Di pêvajoyên jîyane civakê ên demên destpêkê de wê ev rêgez wê weke rêgezê ku wê rengê jîyankirinê ê bi têkiliya nava zayendan jî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin wê derkeve li holê.

Di nava têkiliya zayendî de wê, di demên destpêkê ên berî şariştaniyê de wê, di demên neolitikê wê, weke ku mirov wê dibînê wê dîmenekê xwezayî ê civakî wê hebê û wê, li ser esasê 'mafê zêdebûnê' û ankû 'mafê hanîna zaroyan li dînyayê ji xwe' wê, bê temenê wê yê kifşkirinê. Di wê temenê de wê, ev wê, maf wê, di awayekê de wê weke temenekê kifşkirinê wê were dîtin. Di demên şariştaniyê de wê, ev têgîna maf û destûra ji xwe hanîna dînyayê wê cihê xwe ji rêgez û destûrên rewîstî û zêhnî re wê bide hiştin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê, karibê were fahmkirin.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di demên civakîyê de wê, aliyên ku wê werina dîtin û wê pêşkevin ên weke **malbatê, bawerîyê, rêgezên rewîstî, çand, ziman, têgînên nasnemayî û hwd** wê weke aliyna ku wê bi wan wê êdî wê were hizirkirin bin. Ev wê, di awayekê de wê weke aliyna ku wê çendî wê temenê salixkirinê wê bi wan wê were çêkirin jî lê wê ji aliyekê din ve jî wê temenê rengê pirsgrêkî ê bi fahmkirinê re ku wê bibê jî wê biafirênin. Ber vê yekê li

ser temenekê fahmkirinê ê bi wan dîyardeyan re jî mijarê wê hildan li dest û kirpendina pêvajoyên wan ên dîrokî û pêşketina wan jî wê weke aliyekê din ê fahmkirinê wê di wê bi xwe re wê biafirênê. Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring ê fahmkirinê wê bi xwe re wê biafirênê. Di nava pêvajoya fahmkirinê de wê dikarê wê di awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di demên hemdem de wê, mijare têngîna zayendê wê ji gelek aliyên ve wê bi wê temenê wê were li wê hizirkirin. Ev dîyardeyên weke yên malbatê, baweriyê, rêgezên rewîstî, çand, ziman, **nasnema** û hwd wê, bi wan re wê aliyên weke yên 'maf û azadiyê', serbestîyê, şewayên **destûrî** û di wan de salixkirinên ku ew dihên kirin û hwd wê, di awayekê de wê, hem wê temenê pêşxistina wê biafirênin û hem jî wê di awayekê de wê rengê pirsgirêkîtiya wê jî wê di awayekê de wê bi xwe re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Wê weke aliyekê bi wê hizirkirinê wê di demên hemdem de wê têngînên weke 'feminismê' wê pêşkevin. Ev jî wê di awayekê de wê, bi wê temenê wê li ser temenekê fahmkirinê weke xwe hizirkirinê, bûyîna weke xwe bûnê û hwd re wê bikin ku wê bihizirin. Wê li ser temenê têngîna nasnemaya zayendî û xwe naskirina bi wê de wê bi wê re wê bihizirin. Lê mijare zayendê wê di awayekê de wê, dema ku mirov wê rengên hizirkirinên demên hemdem bibînê ku ew bi bawerîyan bin û yan jî bi têngînên civakî ên wan deman bin wê hê jî wê di awayekê de wê weke temenekê fahmkirinê ê bi pirsgirêk wê xwe bide dîyarkirin.

Ji xwe têngînên weke yên feminismê û hwd wê weke têngîna ji jîyanê 'dûr' wê werina dîtî û yan jî wê weke 'di temenekê tundurew de' wê werina pênasekirin wê di wê rengê de wê, di temenê domandina wê rengê pirsgirêkê de wê ew wê werina kirin. Gotinên weke ku wê ev alî wê bi têngînên 'tûndrewiya zayendî' re wê werina ser ziman wê di wê rengê de wê, weke aliyên 'nermkirinê' ê rengê hizirkirinê jî wê dikarê wê werênê ser ziman. Lê di aslê xwe de wê ji aliyê têngînên weke **destûrî**, **derûnî**, **civaknasî**, **ramyarî** û hwd ve jî weke aliyekê giring mirov dikarê li wê bihizirê.

Di mijara fahmkirinê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê rengê de wê, di serî de wê, aliyê zêhnî ê bi temenê serweriyê ku wê weke 'dema hegomeniyan' wê karibê were dîtî wê di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, li ser esasê 'li gorî xwe û weke ku ew dihizirê wê pênasebikê re wê, di awayekê de wê li wê bihizirê û wê li gotî wê cewherê wê jî wê rewîze bikê. Ev jî wê di awayekê de wê bi wê re wê

were dîtin. Ev wê weke aliyekê ku wê çawa wê weke ku ew hatiya wê wusa bê jîyankirin û domandin jî wê temenê wê biafirênê bê.

Di awayekê din de jî wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê mijara tégîna zayendê wê pêwîstîya wê bi awayekê salixkirinê ê li ser temenekê rast wê hebê bê. Rasta ku wê bi xirabî jî bê ku wê pêvajoyên wê yên ku wê di herikina dîrokê de hatina jîyankirin wê karibin bibina temenekê fahmkirinê. Wê li ser wê re wê çî ne rast bû wê ew bi wê were dîtin û fahmkirin. Beremberê wê ghiştina ya rast û ya ew pêwîsta ku ew bibê jî wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din wê di wê rengê de wê karibê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Pêvajoyên jîyankirinê ên di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di mijara têkiliya zayendî de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giirng ku wê, di wê temenê de wê tégîna 'xwedîbûnê' ku wê bi wê were li wê hizirkirin bê. Jinek û ankû mêrek ku ew bi hevdû re bûn wê, 'weke yên bûna yên hevdû' wê werina dîtin. Wê di awayekê de wê, ev wê, weke aliyekê dinê nûqteyî ku mirov wê dikarê wê bi wê bihizirê û wê di wê temenê de wê bi wê di hizirkirina xwe de pêde herê.

Di wê temenê de wê, di awayekê de din jî wê mijara zayendê de wê, aliyên ku wê bi zêdeyî wê werina ser ziman wê, gelek bin. Lê di awayekê de wê, di serî de wê, ji aliyê civaknasî û derûnî ve wê gihandina şîroveyek û baş û li ser temenekê ramiyarî wê awayê ku ew bi wê li wê dinerê wê çawa wê temenê pirsgirêkê wê biafirênê û wê bide domandin wê jî bi wê re wê kifşbikê û wê bîhizirê ser ziman. Ev wê, weke aliyna ku mirov dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê mijara fahmkirinê wê di wê rengê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê, dikarê bi wê re wê êdî di awayekê baş de were derxistin li tégihistinî. Mijare zayendê wê dema ku mirov wê 'weke mijarek civakî' wê dihênê ser ziman wê di aslê xwe de wê weke 'pirsgirêkek civakî' wê bi kirdeyî wê di wê rengê de wê li wê dihizirê û wê, dihênê ser ziman.

Çavkanî:

*Granowetter, M., & Swedberg, R. (2001) *The Sociology of Economic Life*, Westview Press

*Hatch, M. J., & Schultz, M. (2002). *The dynamics of organizational identity*. *Human Relations*

*Hoel, M. (1997). *Fra stat til marked. En analyse av kjønnsforskjeller i lønns- og karriereløp i tre større selskaper*. Rapport 97:4 Oslo: Institutt for samfunnsforskning

- *Hogg, M. A. (1992). The Social Psychology of Group Cohesiveness. New York: New York Univ. Press
- *Holter, H. (1973). Sex Roles and Social Structure. Universitetsforlaget
- *Indvik, J. (2001). Kvinner og ledelse. I Martinsen, Ø.V, Perspektiver på ledelse. Oslo: Gyldendal
- *Jacobsen, J. (1998). The economics of gender. Second edition. Blackwell Publishers
- *Jung, C. G. (1964). Man and his Symbols. Dell Publishing
- *Kidder, T. (1981). The Soul of a New Machine. Boston: Back Bay Book
- *Komives, S. R. (1991). Gender differences in the relationship of hall directors` transformational and transaksjonal leadership and achieving styles. Journal of College Student Development
- *Anderson, Michàel(1994), TheSocial and Political Economy ofthe Household
- *Rustad, Linda M, û Bondevik, hilde (red) (1999), kjønnspektiver i filosofi historien

Di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê dema ku mirov wê mijara têngîna zayendê wê bi dîrokê re wê werênê ser ziman wê, demên şariştaniyê û yên berî şariştaniyê wê werina ser ziman. Lê di serî de wê salixkirina gotinê di nava pêvajoyên jîyankirinê de wê weke aliyekê din ê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Her dem wê di aslê xwe de wê di rengê jîyankirina xwe ya bi wê re de wê, di awayekê de wê, rengê gotinê jî wê di awayekê de wê bi xwe re wê weke ku ew wê salixbikê wê, dîmenekê wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, rengê jîyankirinê wê awayekê salixkirinê wê bi xwezayî wê di xwe de wê, bihawênê.

Di wê rengê de wê, di nava rengê jîyankirinê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara zayendê wê, weke temenekê jîyankirinê ê hizirkirinê wê di wê temenê de wê bi wê re wê biafirênê. Mînaq wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijara jîyanê de wê dema ku mirov li navaroka wê dinerê wê li ser esas û dualiteye 'mê' û 'nêr' wê hebê û wê bi têkiliya nava wan a bi hevdû re wê ew wê bibê. Wê di wê temenê de wê, têkiliya bi hevdû re wê, pêşveçûnên biolojîkî û hwd wê, di awayekê de wê di awayekê e wê dikarê wê, werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê, di nava xwezayê de wê, ev wê, di awayekê de wê, weke xosletekê jîyanê wê hebê. Her awayên jîyankirinê wê di wê temenê de wê weke ku mirov wê dibînê wê di çerçoveya hebûna zindiyî de wê aliyekê wê yê 'mê'yî û aliyekê wê yê 'nêr'î wê hebê. Wê ev herdû alî wê weke du aliyên ku wê bi wê re wê di awayekê de wê bîn dîtî bin.

Di nava têkiliya herdû aliyên de ku em di çerçoveya aliyekê du aliyên weke hevdû di temenekê hebûnê de fahmbikin wê hevgirtina wan wê bi awayekê 'sentezî' wê bi ji wan bûyîna zarokê re wê xwe di awayekê de wê, bide dîyarkirin. Wê weke ku wê di roja me de wê, mirov karibê wê di awayekê de wê weke 'tez' û 'antîtez' de wê salixbikê ku em karibin wê di temenekê wê sentezkirinê wê fahmbikin` Di encama dawî de wê têngîna sentezê wê bi jî hevdû aliyên re wê rast derkeve li hemberî me. Lê weke tez û antîtez wan di awayekê vajî hevdû de hildana li dest û fahmkirin jî wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê weke ku wê ne di temenekê rast de were fahmkirin wê hîs û intibayekê wê bi xwe re wê bide me.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara salixkirinê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê

yê giring wê di wê rengê de wê biafirênê. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara salixkirinê de wê, du aliyên ji hev cûda û bi xosletên xwe wê dikarê salixbikê. Lê du aliyên bi mantiqê têtîna 'antitezê' ên vajî hevdû fahmkirin jî wê di awayekê de wê weke ku wê ne rast bê wê têtîna û întûbayekê wê xwe re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Ber vê yekê wê di wê rengê de wê salixkirin wê di serî de wê weke aliyekê ku mirov wê nikaribê wê di wê rengê de wê, salixbikê û wê werênê ser ziman bê wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di mijara salixkirinên di wê rengê ên bi têtîna de wê di serî de wê, weke aliyna giring wê di serî de wê biafirênin. Ber vê yekê wê di wê rengê de wê çî û çawa wê were salixkirin û wê bi çî rengê gotinê û rengê watelêkirî wê were ser ziman wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê karibê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di demên neolitikê û berî wê de wê, têtîna zayendê

Di demên neolitikê û berî wê de wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê, awayekê civakî ê xwezayî wê, xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê, dikarê wê di dewma wê de wê werênê ser ziman ku wê du zayend wê bi hevdû re wê di awayekê de wê bijîn. Wê bi hevdû re wê, nêçirê wê bikin. Wê bi hevdû re wê tiştê ku wê bidest bixin wê parve bikin. Wê di wê rengê de wê ev wê were kirin. Mirov nikarê bêjê ku wê tenê wê jin wê di şikeftê de wê bisekinê û wê mêr wê herê û wê, nêçirê wê bikê. Wê di wê rengê de wê, rengê jîyanê û xosletên jîyankirinê ên demê ku wê dema ku mirov bi wan dihizirê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring ê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di nava jîyane civakê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê, xwe di awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di mijare jîyane bi komî de wê di wê de wê were dîtîna ku wê kombûn wê bi wê re wê di awayekê de wê were û pêşkeve. Wê, di awayekê de wê, di nava jîyane komê de wê, ew wê, di awayekê de wê, bibê. Di nava jîyane komê de wê, wekehevdû wê pêşketin wê bibê. Wekî din wê yê temen dirêj ku ew jin jî bê û mêr jî bê, di awayekê de wê, hin bi hin wê weke du beşên komê ên kifşkar wê derkevina li pêş.

Wekî din di nava komê de wê, rewşa yê piçûk û zarokan wê di wê temenê de wê derkeve li pêş. Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, bi zêdeyî wê weke zayende demezrîner wê di wê de wê rewşa jinê wê were

dîtin. Di wê temenê de wê, were dîtin ku wê ew zarokan wê were dûnyayê. Wê zarok wê xwe li dora wê bigirin. Wê girêdana bi wê ve wê zêdetirî wê di temenekê û awayekê de wê bi wê re wê were dîtin.

Di nava komê de wê kom wê li ser wê temenê wê di awayekê de wê, di nava xwe de wê komikên piçûk wê hin bi hin wê biafirênê. Mînaq wê, jin û zarokên wê. Heka carna mêr tevli wê bibê lê wê mêr wê weke ku wê were dîtin wê zêdetirî wê ji wê komê wê 'barrî' bê. Yan wê ne weke heywanekê ahlkirî bê. Wê di awayekê de wê, zêdetirî wê bi serê xwe tevgerihê. Wê herê nêçîrê. Wê nêçîrê wê bikê. Di dewama wê de wê, di awayekê din de wê bi wê re wê, di awayekê de wê ew wê bikê.

Di wê rengê de wê, girêdanên bi zaroyan û hwd de wê hin bi hin wê temenê afirîneriyên hêstî ku wê xwediyê temenekê hêstî ê biolojikî jî bin wê biafirin. Ev wê weke aliyna ajoyî wê di destpêkê de wê xwe bidina dîyarkirin. Lê wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê bi wê re wê bibê û wê bi zêdeyî wê di wê temenê de wê, xwe di awayekê de wê bide fahmkirin.

Di mijara jîyane komê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê, hin bi hin wê xwe bide dîyarkirin. Di nava komê de wê, mijara jîyane komê wê, çerçoveya wê, hin bi hin wê weke çerçoveyek parastiner, germ û xwe di wê de di ewlehiyê de dîtin wê bi wê re wê bibê. Ev jî wê weke aliyekê ku wê xwe li wê spartinê wê mirov wê bikê wê bi wê re wê bibê bê. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijara têkiliyên zayendî de wê, serbestiyek wê bibê. Ev wê çendî ku wê carna wê bê sedema pevçûnên nava komê jî lê wê di awayekê de wê weke aliyekê ku wê kom wê bi wê re wê bi hevdû re wê bijî. Pevçûn wê sedemên wê li ser hêsta û ya min a û ez xwediyê wê me re wê bibê. Yanî wê hêsta 'lê xwedîbûnê' re wê di awayekê de ew wê bibê.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê temenê hêstîyarîyê ku wê biafirênê wê ji van aliyan ve jî wê di awayekê de wê bi demê re wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, di demên neolitikê de wê piştî demên peoleolitikê û pê de wê, şêwayekê xwezayî ku wê li ser esasê mafê hanîna zarokê ê li dûnyayê re wê, rengê sazûmanek jîyanê wê xwe hin bi hin wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê hin bi hin wê ev wê, xwe bide bi rêxistin kirin. Di wê temenê de wê ev dem wê weke demek ku wê di wê de wê, hin bi hin wê hiş wê di awayekê de wê rengê xwe wê bide dîyarkirin. Ji xwe, wê piştî wê demê wê bi zêdeyî wê di awayekê de wê, li ser wê re

wê, êdî wê awayên jîyankirinê wê xwe bidina dîyarkirin. Piştî ku wê pêvajoya jîyankirinê wê bi ber aliyê rêgezî û kifşkirinên zêhnî û bi hiş ve wê herê wê êdî wê hin bi hin wê pêvajoyên şariştaniyê wê di dewama wê de wê dest pê bikin.

Di pêvajoyên şariştaniyê de têtîna zayendî

Di aslê xwe de wê mijare zayendê wê ji aliyê têtîli û rengê wê yê di nava şariştaniyê de ku mirov wê fahmbikê wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê, şewayê bi weynkirina têtîliya nava zayendîtîyê de wê, karibê wê bi wê re wê fahmbikê bê. Piştî demên neolitik û mesolitikê û hwd wê, demek şariştanî ku wê di wê de wê, awayekê bi sazûman û adilandî wê bê pêşxistin wê rû bide. Di wê de wê, rewşên weke yên têtîliya nava zayendan wê bi şewayên wekle zawacê û ankû mehrê ku ew hatî bi temenkirinê wê bibê.

Di dewma wê de wê, pêvajoyên wê yên ku ew dibê wê, têtîliya nava jin û mêr wê di wê temenê de wê di temenekê 'malbatî' de wê bê bi temen û sazûmankirin. Di wê rengê de wê, di nava wê de wê, regezên ku wê li gorî wan wê were jînkirin wê bibê. Bi encamên aqil re wê mirov wê di nava jîyanê de wê kifşbikê ku wê çî wê, çawa wê bê jinkirin. Wê di nava xwezayê xwe wê, aqilê mirov wê di wê de wê serkevtî bê ku wê rewşên sazûmanî bi têtînî ji nava xwezayî wê kifşbikê.

Wekî din wê di dewama wê de wê di nava jîyanê de wê, têtîliyên bi hevdû re wê, were kifşkirin. Minaq wê dema ku mirov li bineterên ji demên sumerîyan ên weke yên 'lipit îştar', 'urnammu', 'urukagina', 'hamûrabî' û hwd wê weke van ku wê gelek kesên ku wê rêyên xwe yên li gorî wan jîyankirin wê bibê wê bêt nivîsandin. Di dewama wê de wê, dema ku mirov li navaroka van bineterên nivîskî dinerê wê dibîne ku wê di awayekê de wê, di nava têtîliya jîyanî de wê, çawa wê bê jînkirin wê rengê wê û sînorên wê were xêzkirin. Di temenê wê de wê tiştên ku wê 'rast wê werina dîtî ku ew bêt kirin' û yên ku ew 'rast newina dîtî ku ew bêt kirin' wê ji hevdû cûda wê bêt kifşkirin. Yên ku wê li aliyê rast werina dîtî wê weke yên ku mirov wê karibê wan bikê bê. Yên ku wê li aliyê din ê ku ew rast newina dîtî jî wê weke yên ku mirov xwe ji wan dût bikê bin.

Wê di wê temenê de wê di awayekê de wê ev wê, di nava têtîna 'başî û nebaşîyê' de wê, ew xate jîyankirinê wê di wê temenê de wê bi wê re wê were kifşkirin. Wekî din wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare têtîliya nava hevdû wê, di wê temenê de wê were kirin. Wê di

temenê jinek û mêrek ku wê 'yên hevdû' bin wê werina pênasekirin. Wê weke kesên 'ji malbatekê' bin. Wê werina dîtin. Wê di wê temenê de wê, zaroyên wan weke keç û kur wê bibin. Wê di wê rengê de wê, bi wê re wê, ew jî keç û kurên dapîr û bapîran bin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijara têkiliya nava hevdû de wê, aliyê din jî ê ku wê di nava jîyane şariştanê de wê werina salixkirin wê hebin. Ew jî wê ew bê ku wê, jinek û mêrek ku ew tenê bi hevdû re zewicî bin wê karibin têkiliya zayendî bi hevdû re dênin û wê ji hevdû zaroyan wê çêbikin. Wekî din wê dervî mehrê û ankû zawacê wê weke 'der mehrê' û ankû 'der zawacê' wê were dîtin û wê weke 'pîç' jî wê karibê were bi navkirin û dîtin. Ev wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê bi wê re wê biafirê bê.

Di nava wê rewşê de wê pêvajoyên wê de wê, di awayekê de wê ew wê bi wê re wê, bibê. Pêvajoyên jîyane şariştanî wê di wê temenê de wê, ji aliyê têngîna zayendî ve wê di awayekê de wê bèn sererastkirin. Di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê ew wê were fahmkirin.

Ji aliyekê din ve jî wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di nava wê têkiliya zayendî û bi sazûmankirina wê ya di nava jîyane civakî de bi malbatî bê û ankû di rewşên weke wê de bê wê, têngîn di wê rengê de wê, ku ew hatina kifşkirin wê li gorî wan wê bê kirin. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, rewşa jîyanê wê di wê rewşê de wê bi wê were hizirkirin û tefkîrkirin. Di dewama wê de wê, dervî wê, weke 'nerast' û ankû 'nemeşrû' wê were dîtin. Ev wê weke aliyana ku wê bi wê re wê di wê çerçoveyê de wê werina hizirkirin bin.

Di aslê xwe de wê pêvajoyên hizirkirinên bi zayendî ên di nava jîyane şariştaniyê de wê weke aliyekê ku wê weke pirsgerêk wê ji demên destpêkê ve ku wê were dîtin wê rewşa 'serbestîya têkiliyên zayendî û danîna wan bê.' Wê di wê temenê de wê, kesên ku ew bi wê rengê bi serê xwe wê têkiliyê dênin wek e'kahpik', 'orospu', 'şirfinti' û hwd wê were ser ziman. Wê weke 'ya li dawa xwe ne serwer' were dîtin û wê di wê temenê de wê, lê were hizirkirin. Di wê temenê de wê ev gotin wê çendî ku wê li aliyê jinê wê bèn afirandin jî lê li aliyê mêr wê çendî wê gotinên 'weke bënasmus' û hwd wê werina pêşxistin jî lê wê zêde yên li aliyê jinê wê weke ew 'dêxwûn sist' wê were dîtin û wê di wê temenê de wê, ew wê, weke aliyekê zayendî ku ew li hemberî wê bergir werina girtin wê lê were nerîn.

Di wê temenê de wê mijara fahmkirinê wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê hikme xwe wê bide dîyarkirin. Di awayekê din de jî wê mijare têkiliya zayendîtîyê de wê, li ser wê temenê de wê, li ser temenê pêwîstîyê wê were li wê hizirkirin. Wê xwestek wê weke têgînek û gotinek ku wê ji literatura gotinê û fahmkirinê wê di awayekê de wê weke ku wê were derxistin jî bê.

Di wê rengê de wê di awayekê de wê mirov dikarê wê fahmbikê ku wê mijare têkiliyên zayendî wê, weke aliyekê din ku wê di wê temenê de wê, li wê were hizirkirin bê. Wê bi encamên wê re wê li wê were hizirkirin bê. Di wê temenê de wê, ev wê, di demên destpêkê ên şariştaniyê de wê, di nava malbatê de wê di awayekê de wê hewl bê dayin ku ew were girtin. Di wê temenê de wê di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di demên şariştanî de wê, pêvajoyên pêşketinê wê di awayekê de wê li ser temenekê bi sazûmankirina têkiliya nava hardû zayendan de wê, di rengekê de wê pêşkeve. Di aslê xwe de wê, rewşa têgîna zayendê a demên şariştaniyê wê di wê temenê de wê, di temenê xwe de wê bi hişmendiyekê re wê, weke têgînek bi hişmend wê xwe bide dîyarkirin.

Weke ku em di pêvajoyên jîyane zayendî a demên sumer de dibînin wê, salixkirin û pêşxistina bergirên li ser esasê têkiliya zayendî û hwd wê di zikhevdû de wê were pêşxistin. Wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê ew wê, di temenê de wê çawa wê, weke di nava rewşekê de ku ew 'fahmbikê' jî û 'fahm nekê' jî wê di awsayekê de wê bi wê re wê bigirê. Wê di wê temenê de wê, ev wê were dîtin.

Di pêvajoya jîyane demên sûmerî a şariştanî de wê sazûmana ku wê di wê de wê were dîtin wê, di wê rengê de wê dema yazdanan a jin û mêr ku wê di zikhevdû de bê. Lê wê piştî wê, dema ku wê dem wê bi ber demên babil ên weke bi hamûrabî û hwd re ku wê pêşkeve re wê ev wê zêdetirî wê di awayekê de wê bi cûda wê pêşkeve. Wê ev pêvajo wê weke pêvajoyek xwenûkirinê jî bê. Wê li ser hemû bermehî, çavkanî û azmûnên demên berê re wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê dibîne wê pêşkeve. Wê, di wê rengê de wê, dema hamûrabî wê di temenekê aqilî û sazûmanîya bi aqilî de wê weke destpêkek û demek nû li ser yên şûn xwe re bê. Wê di wê rengê de wê di awayekê de wê dikarê wê di serî de wê di awayekê de wê bi wê rengê de wê fahmbikê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, dema ku mirov bahsa jîyane demên berê bikê wê di awayekê de wê bawergehên bi navê jinan û mêran jî wê hebin. Wê bi hevdu re wê, di awayekê de wê pêşkeve. Wê, di wê

tengê de wê, di awayekê de wê, di rengê de wê weke ku mirov wê dibînê wê di temenekê çandî de wê pêşkeve.

Pêşketina destûr, zagon, rewîst û hwd û bi wan nerîna li têtîna zayendê

Di pêvajoyên şariştaniyê de wê, di serî de wê pêşketina destûr, zagon, rêgez, rewîst û di dewama wan de kevneşopî, çand û hwd bê. Wê di wê rengê de wê ev wê weke aliyna ku wê rengê jîyane şariştanî jî wê di dîmenekê de wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin bin. Di zagonên urnammû de wê, têtîna 'li ser esasê jîyane 'komunalî' wê di awayekî de wê, temenekê hizirkirinê wê weke ku mirov dibînê wê were pêşxistin. Ev wê demên xanadana Ur de bê û wê di wê demê de wê weke demek 'ronasansa piştî demên sumer' û ankû 'ronasansa dema sîmer' jî ku wê were bi navkirin bê. Wê di wê tengê de wê, di awayekê de wê were dîtîn.

Têgih û têtîhiştina nava jîyanê a hevdu fahmkirinê wê pêşkeve. Çand û kulta yazdanan wê hê serwer bê û wê, bi rêgezên bi navê wan wê ew wê di awayekê de wê were kirin. Di wê temenê de wê yên ku wê li gorî wan destûr û ankû zagonan nekê wê weke ku ew şucekê bikê wê lê bê nerîn û wê di wê temenê de wê di awayekê de wê ew wê mecbûr bê ku ew bi wê weke wê bikê.

Di dewama wêd e wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara destûr û zagonan ku wê bikevina nava jîyanê de wê, di awayekê de wê weke temen û awayekê kifşkar ku wê jîyanê wê di rengê de wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Wê ji destûran wê çî wê were fahmkirin wê ew jî wê di aslê xwe de wê ji wan demên destpêkê ên şariştaniyê û heta roja me wê, hertimî wê weke mijarek din a teybet bê. Wê di wê temenê de wê, ji heman destûrê û ankû rêza zagonê gihiştina hizrên cûda ji aliyê kesên cûda ve wê, di wê temen de wê weke aliyekê din bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di wê rewşê de wê, di gîyane destûrên ku ew dihên nivîsandin de wê, weke weke yên bi lipit iştare bê, gûada-ensî re bê, bi urukagîna û hwd re bê, wê di temenel giştî de wê weke ku mirov dibînê wê bibê. Minaq wê têtîgînê weke kevneşopîyê, destûrê û hwd wê li ser temenekê rewîstî û malbatî û hwd re wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê were kirin. Kifşkirina têtîna malbatê weke temenekê bi hevdu re jîyankirinê wê kifşkirina hizra şariştaniyê a temenî û jîyane wê ya bi sazûmanî ku ew wê dixwezê wê pêşbixê jî bê.

Rewşa têgîna malbatê wê di her aliyê û awayê de wê di demên şariştaniyê de wê di nava rengên fahmkirina wê de wê derkeve li pêş. Rêgezên destûrî û rewistî û hwd wê di awayekê de wê hin bi hin wê li dora wê xwe bicivênin. Wê ew wê weke têgînek navendî a jîyanî wê bi wan re wê xwe bi demê re wê bide jîyankirin.

Pêvajoyên jîyankirinê ênku wê di wê temenê de wê bibin wê di aslê xwe de wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê, xwe bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara jîyane civakî wê, hin bi hin wê bi wê re wê, di encama pêvajoyên hizirkirinê ên bi pêşketina kevneşopî, çandî û hwd re bê. Wê di wê rengê de wê fêr, azmûn û xûyên jîyanî bi kirinî ku wê werina jiberkirin û ankû wê weke aliyna ku wê di nava jîyanê de wê mirov bi wan di awayekê de wê jîyane xwe bide domandin wê çerçoveyek çandî wê biafirênin. Minaq di nava jîyanê de cohtkirinê, çandinî, berhevkirina zadên hatina çandin, pêşxistina rêyên parastina wan û hwd wê di wê temenê de wê karibê fahmbikê û wan werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê, ev alî ku wê bibin wê, di wê de wê, di nava jîyanê de jî wê hin bi hin wê salixkirinê zayendî jî wê di temenê wê de wê bên kirin. Minaq di nava malê de wê, m rola jin û mêr wê ji hevdû cûda wê çawa bê û wê awayekê din û ankû dîmenekê din de wê di haman malê de wê bi hevdû re wê çawa bê wê ew li ser wê bê sekin in. Di dewama wê e wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara bi hevdû re jîyankirinê wê di destpêkê de wê, aliyên biolojikî û hwd wê, di temen de wê kifşkar bin. Minaq wê, weke dê û zaroyên wê û hwd. Di wê temenê de wê, di nava malbatê de wê, hin bi hin wê di çerçoveyek komî de wê ew wê çerçoveya xwe wê di awayekê hîyararşîkî de wê temenê xwe wê bi wê rengê wê biafirênê. Ji dapîr û bapîran bi ber dê û bav ve, ji dê û bav bi ber keç û kûr ve û ji wan jî bi ber zaroyên wan û hwd ve. Wê di wê rengê de wê ev pêvajo wê bi wê rengê wê xwe di awayekê de wê di nava jîyanê de wê nifş bi nifş wê bide domandin.

Di aslê xwe de wê, dema ku mriov wê di awayekê de wê bi wê bihizirê wê, pêvajoyên xwe domandinê wê di wê temenê de wê, pêşkevin. Pêvjaoyên pêşketinê wê ji destpêka jîyanê ve wê li ser esasê xwe parastinê, gihandina li sitargehekê û di dewama wê de xwe ji xwe zêdebûnê bê. Di wê temenê de wê, xwe jixwe zêdebûnê jî wê temenê wê li ser esasê têkiliya zayendî a jin û mêr bi hevdû re ku wê bi hevdû re wê zaroyan wê çêbikin re bê. Ev jî wê, di awayekê din de jî wê, temenekê hêstî wê bi xwe re wê biafirênê.

Di nava jîyanê de wê pêvajoyên wê de wê, girêdanên biolojikî wê pêvajoyên jîyanê ku wê bi hevdû re wê biafirin û wê bi wan hevdû were hîskirin di hevdû de û wê, di wê temenê de wê bi temenekê naskirina bi biolojikî ku wê hevdû bibînin û ankê wê hevdû bê dîtin û hwd wê, weke aliyên wê yên din bê ku mirov wê fahmbikê bê.

Di awayekê din de jî wê dema ku wê pêvajoyên jîyankirinê wê li dût hevdû wê bijîn wê rengê jîyankirinê, rengê têkiliya bi hevdû re ku wê çawa bê bi wê, rengê dîtina hevdû, rengê ji hevdû girtinê û dana hevdû û hwd wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê bibê. Evjî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê bi têtîna çandê û civakî ku wê di awayekê zikhevdû de wê hin bi hin wê pêşkeve bê. Li ser wê re wê mirov wê çawa hevdû bibîne, hevdû pêşwazî bikê û hwd wê pêşkeve. Di dewama wê de wê temenê nêzîkatîya li hevdû jî wê di wê temenê de wê di awayekê de wê pêşxê. Çand û kevneşopî wê di wê rengê de wê aliyekê din ê rengê jîyanê ê şariştani wê bi temen bikê. Wê di temenê fahmkirînê rengê jîyane şariştanî de wê ew wê hebê.

Ji wê mirov wê çawa nêzî hevdû bibê, hevdû fahmbikê, li hevdû binerê, ji hevdû bigihijê fahmkirinê û hwd wê bi wê re wê di awayekê de wê bibê. Aliyên weke yên rewîstî û hwd wê, di wê temenê de wê, di destpêkê de wê, li ser temenekê fahmkirina yazdanî de wê, weke rêgezna li ser temenê li xwe îteatkirinê ku wê pêşkevin bin. Di demên şariştaniyê ên destpêkê de wê têkiliya pêşxistina girêdana li xwe, û heta bi awayekê kolederiyê jî wê bi wan re wê pêşketina wan wê karibê bi hevdû re bê danîn. Di wê temenê de wê ev wê di awayekê de wê, di rengê jîyankirinê de wê 'çawa' jînkirinê û gihiştina regekê jîyanî wê şewayên 'mantiqî' û 'mînaqî' wê bi hevdû re di zikhevdû de wê biafirênin. Wê, bi wê rengê wê di awayekê de wê ew êdî wê xwe bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov van aliyên di serî de hilde li dest wê, di serî de wê weke aliyên ku wê bi wê re wê pêşkevin. Wê, di wê temenê de wê, minaq wê, zagonên hamûrabî ku wê zêde weke bi navdar bibin ku ew pêşkêşî enlil dikê û weke 'destûrên xwûdê' jî wê werina dîtin wê, ne destûrna ku wê ji aliyê têtînek zayendî ku ew bi teybetî li wê dihizirê ku ew bi temen bikê û wê werênê ser ziman bin. Wê çawa wê di bin desthilatdarîyekê yazdanî de bê û ankû ya 'keyekê ku ew xwe weke yazdan dibîne de wê bîn berhevkirin û wê bê şertûmerc wê li wî werina îteatkirin û hwd wê di wê temenê de wê, weke rêgezna ku wê çawa temenê wê bi kolederî bê û ankû rengê îteatkirinê bê û hwd wê bi wê çêbikê û wê werina dîtin.

Di nava jîyane de wê, bêgûman wê komên civakî ên weke bi zayendî weke jin û mêr, keç û kûr, dapîr û bapîr û hwd wê hebin. Wê demê wê ev komên civakî jî wê di awayekê hîyaraşîkî de wê di wê rewşê de wê çawa wê werina bicihkirin û wê werina fahmkirin wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara girêdanê mirovan li têgînekê baweriyê bê, li keyekê bê, di çerçoveya têgînek destûrî, kevneşopî, rewîstî û hwd de hiştin û girtina wan bê wê di wê rengê de wê ew wê, were ser ziman. Li vir wê dema ku em wê dinerin wê ji aliyekê din ve wê, di rengê nivîsandinê û ankû 'nûansî' de wê, cûdahiyek li ser temenê yazdanên jîn û ankû yazdanên mêr re wê hebê. Wê di wê temenê de wê, di wê temenê de mirov, wê dema ku destûrên wan cûda û cûda li ser temenê zayendê ê wê rengê dixwênê wê têgîne didê mirov ku wê ji hevdu cûdatirî wê yên mêr wê zêdetirî wê bi hêzê û desthilatdariyê ve girêdanî û lê hûnandinî wê werina ser ziman. Di wê temenê de wê, zêdetirî wê di temenê de wê bi wê ve girêdayî wê werina fahmkirin. Ev wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di serî de wê fahmbikê bê.

Di aslê xwe de wê mijara fahmkirinê wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê bi cûdahî wê xwe bide dîyarkirin. Ev rengên fahmkirinê ku wê bibin jî wê di nava herîkîna jîyankirinê de wê kirin û rengên fahmkirinên mirov ên ji hev cûda jî wê ji aliyê xwe ve wê di awayekê de wê bidina dîyarkirin.

Di demên şariştaniyê de bi çanda şariştanî re têgîna zayendê

Di aslê xwe d ewê dema ku mirov wê di çerçoveya têgîna çanda şariştaniyê de têgîna zayendê wê fahmbikê wê karibê ji gelek aliyan ve wê, hilde li dest. Wê gelek aliyên ku wê bi pozitiv wê werina şirovekirin jî wê werina dîtî û gelek aliyên ku wê bi negativî werina şirovekirin jî wê hebin. Lê em wê dibînin ku wê di awayekê de wê têgîna serwer ku ew di nava jîyanê de wê, kirinên mirov wê li gorî xwe wê bide dîyarkirin wê di warê têkiliya nava zayendan de jî wê bi xwe re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku mirov wê bahsa têkiliya nava zayendan wê bikin wê têkiliya nava jin û mêrê wê di serî de wê bikê. Wê bi wê re wê, di dewama wê de wê çawa wê awayekê wê bistênê wê, were dîtî. Di awayekê de wê jin wê weke temenê zêdebûnê wê were dîtî. Di awayekê de wê bi wê re wê, weke aliyê ji wê xwe domandin

dibê wê were dîtin. Wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, were ser ziman.

Di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare zayendê wê bi aliyê wê yê jinê ve jî û yê mêr ve jî wê di nava çanda şariştaniyê de wê were salixkirin. Wê di wê rengê de wê jin û mêr wê bi hevdû re wê çî bikin, wê çawa bijîn bi hevdû re, wê rêgezên jîyankirinê wê çawa bin di nava wan de, wê di nava malbatê de wê, bi hevdû re wê zarokan wê çêbiikin, wê bi hevdû re wê li wan binerin û hwd wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê bê gihandin li awayekê fahmkirinê bê. Wekî din di nava malê de wê, zaro û lê meyizendin û hwd jî wê di heman rengê de wê, di pêvajoya mazinkirina wan de wê ew salixkirin wê werina kirin.

Di nava wê çanda şariştaniyê de jî wê cihê mêr û di rewşa malbatê û mazinkirinê de û ankû nêzîkatîya wê de wê, di wê temenê de bi hêz û serwerîya bi wê de bê. Wê ji wê cûda nebê. Di wê rengê de wê, mijare têkiliyên zayendî jî wê di wê temenê de wê di awayekê de wê salixkirin wê bi wê re wê werina kirin.

Di awayekê de wê mirov dikarê wê di dewaam wê de wê, werênê ser ziman ku wê mijara çanda şariştanî de wê jin û mêr wê bi têkiliyek zayendî a pirralî re wê, di nava malbatê de wê, salixkirinên wê bibin. Di awayekê de wê di nava wê çandê de wê, dema ku mirov li ser pêvajoyên jîyankirin û hizirkirinê re wê bi dîmen bikê wê ew wê di dîmenê wê de wê were dîtin. Di awayekê de wê cihê jînê çî bê û çawa bê û cihê mêr çî bê û çawa bê wê were dîtin.

Di mijara salixkirinên têkiliya malbatî a bi hevdû ve girêdanê de jî wê di temenekê rêgezî û destûrî de ku wê di kirasê pîrozkirinê de wê werina pêşxistin. Wê di wê temenê de wê ev wê weke temenekê girêdanê wê bi wê re wê di awayekê de wê were kirin.

Di mijara pêşketina destûr, rêgez, rewîst û hwd wê çawa wê di nava jîyanê de wê mirov wê bibînin û wê salixbikin û wê rengê têkiliya mirov a bi mirov re wê çêbikin wê bide dîyarkirin. Wê di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê fahmbikê bê.

Her rêgez, destûr wê tişteke wê bêjê di derbarê mirov û têkiliya mirov a bi hevdû re de. Wê li ser wê re wê, mirov wê were ser ziman. Di nava sînorê wê de jînkirin û derneketina dervî wê weke temenê îtaetê ê li wê bê. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê karibê wê werênê ser ziman bê. Wê di wê temenê de wê, rewşa têkiliyên fîzîkî jî û zayendî jî

wê bergirên ku wê bi wê werina girtin di nava jîyanê de wê bi wê re wê werina girtin. Minaq jinek ku ew dervî mêrê xwe bi kesekê din re têkiliyê dênê wê weke 'zînayê' wê were dîtin. Di wê temenê de wê dema ku wê mêrek wê têkiliyê dênê wê bi gotina 'bênamûsîyê' wê were ser ziman. Di wê temenê de wê ev wê weke hinek gotinên bergir bin. Wê di wê temenê de wê di awayekê de wê di nava wê sînorê weke wê di temenekê îteatî de jînkirinê wê ew wê bê kirin.

Di nava jîyane şariştaniyê de wê, ji destpêkê ve wê, destûr, zagon, rêgezên rewîstî û hwd wê, weke temenna li gorî wan jînkirinê wê bibin. Di nava jîyane civakî de wê ev wê di çerçoveyek giştî de wê bi çand û kevneşopîyan re wê were bi temenkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ku wê li gorî wê were jînkirin û jîyankirin bê. Di aslê xwe de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê werênê ser ziman bê.

Pergalek civakî wê li gorî wê bi awayên jîyankirinê ên ji hev cûda û pêvajoyên jîyankirinê ên dem bi dem ku wê bigûharin û wê cûdahîyan wê di jîyanê de wê bi xwe re wê werênina re wê di ahengekê de wê bi bandûra wan aliyan a li hevdû re wê pêşkeve û wê pêşve wê herê. Ev wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê, di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê jîyane civakê wê, bi temenê rêgezî ên rewîstî, destûrî, kevneşopîyî, çandî û hwd re wê, di zikhevdû de wê di çerçoveyekê de wê pêşkeve. Ev wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê rengê wê yê pêşketinê wê bidina dîyarkirin bin. Di nava jîyanê de wê, pêvajoyên jîyankirinê wê çendî ku wê bi hiş bibê û wê, kûrbûn wê bi hûrgilkinê wê bibê û wê her hûrgilkin wê di wê temenê de wê bigihandina li temenekê rêgezî, destûrî û hwd ê fahmkirinê de. Di wê rengê de wê bi demê re wê, gelek çerçoveyên destûrî di warên ji hev cûda ên cûr bi cûr de wê li ser wê temenê wê bibin û wê pêşkevin. Wê di wê rengê de wê, pêvajoyên jîyane civakî heta ku wê were demên hemdem wê di wê temenê de wê pêvajoyên jîyankirinê wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di awayekê din de jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijara pêşketinê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê pêşketina xwe wê di awayekê de wê bide jînkirin.

Di nava pêvajoyên jîyankirinê de salixkirinê bi rola zayendan re

Wê weke her aliyê din ê ku wê li wan wê were hizirkirin wê di mijare têkiliyên zayendî û hwd de jî wê ji her aliyê ve wê hemû aliyên wê werina salixkirin. Wê di temenê têkilidanîne û heta bi çerçoveyek malbatî

jînkirinê û hevdû pêşwazîkirinê û hwd de jî wê ew wê were kirin. Di wê temenê de wê, li ser temenê pêwîstî-nî-xwestekê û hwd re wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê ew wê were kirin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di nava pêvajoyek jîyanî a malbatî de ku wê herkesekê wê weke jiberkiribê ku wê çi bê û wê jin bê wê bi çi be wê bibazê û mêr bê wê bi çi ve herê û bibazê û hwd wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê ew wê, weke qalibên jîyankirinê wê werina awakirin bin. Di dewama wê de wê ew qalibên jîyankirinê wê di awayekê de wê weke qalikna ku wê dem bi dem wê navaroka wan wê bi kirinê ji hev cûda jî wê bibin bin. Ber ku mirov weke zindiyekê di nava jîyanê de bi berdeyamî dijî ew rengê jîyankirinê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, ew wê bê kirin.

Di aslê xwe wê pêvajoya jîyankirinê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, çawa wê were jînkirin, zanibê ku wê çi bê û hwd wê weke aliyekê çanda jîyankirinê a şariştani a ku wê bi wê li hevdû beşkirina rolên hevdû re bê. Wê zaroyek wê çawa bijî û wê heta kengî wê çawa bijî wê ew jî wê di wê de wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê were salixkirin. Wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijara rolan di jîyanê de wê xosletekê jîyane şariştanî bê.

Di wê temenê de wê, di nava wê sînorê rolî de wê weke aliyna ku ew bi mecbûrî bikê wê xwe di jîyanê de wê bide dîyarkirin. Di nava têkiliyek zayendî a malbatî de ku ew bi têkiliya jin û mêrekê bê wê weke mecbûr bin ew bi hevdû re bijîn. Yan jî ku ew mecbûr bê ku jin herê nava nivîna mêr û yan jî mêr herê nava nivîna jinê bê. Di wê temenê de wê tenê ew wê weke qalibekê wê were were kirin bê. Di temenê de wê xwestek û hêstên din ên weke wê, di wê temenê de wê ew weke aliyna din ku wê weke yan di awayekê de piştgûhî bin û yan jî wê weke newina ji hev pirsîn bin. Di wê rengê de wê, weke tiştekekê ku ew were kirin bê wê were kirin.

Wekî din wê zaro jî wê di nava wê têkiliyê de wê, kûr bi bav re wê weke qalibê bê girtin. Keç bi dê re wê bi heman rengê were girtin. Di wê temenê de wê, çendî ku wê di nava hevdû de jînkirinê de wê ji hevdû wê girtin wê bibê jî lê wê di awayekê de wê, aliyê dayikî û bavî wê, di wê temenê de wê xate xwe ya jîyankirinê wê di nava wê pêvajoya jîyane malbatî de wê weke ku wê bidina çêkirin.

Di mijara t kiliy n zayendî de w  di awayekê de w  di çerçoveyek  and    hwd de w  salixkirinên ku w  di nava jîyane civak  de w  werina kirin w  li gor  wan w  ew w  di awayekê de w  were kirin   ank  w  b  kirin. Di w   er ovey  de w  bi w  re w , di regekê de w  b  jîyankirin. Pêvajoyên jîyankirinê w , di awayekê de w , bi w  temenê w  di awayekê de w , werin   pêşkevin di çerçoveya ´jîyane civak ´   ank  ´jîyane řariřtan ´ a bi dest r de.

.

 avkan :

*Acker, J. (1992). Gendering Organizational Theory. In A. J. Mills, & P.

*Tancred, P. (Eds), Gendering Organizational Analysis, Newbury Park: Sage.

Acker, J. & Van Houten, D. (1974). Differential recruitment and control: The sex structuring of organizations. Administrative Science Quarterly, .

* Allen, A. D. (1998). Rethinking power. Hypatia

- *Bem, S. L. (1983). Gender schema theory and its implications for child development: Raising gender-atypical children in a gender-stereotyped society. *Journal of Women in Culture and Society*
- *Bem, S. L. (1993). *The lines of gender. Transforming the debate on sex*
- *Burpitt, W. J., & Bigoness, W. J. (1997). *Leadership and innovation among teams. The Impact of Empowerment. Small Group Research*
- inequality New Haven, Conn. Yale University Press.
- *Eagly, A. (2007). *Female leadership advantage and disadvantage: Resolving the contradictions Psychology of women quarterly*
- *Epstein, C.F. (1981). *Women in law. NY: Basic Books*
- *Anderson, Michèle (1994), *The Social and Political Economy of the Household*
- *Rustad, Linda M, & Bondevik, Hilde (red) (1999), *Kjønnsperspektiver i filosofi historien*

DI DEMÊN KEVNERA ÊN KURDISTANÊ DE TÊGÎNA ZAYENDÎ

Di serdemên kevnera ên kurdistanê de têtîna zayendî ku mirov wê werênê ser ziman wê di awayekê de wê, wê gelek aliyên giring wê hebin ku mirov wê werênê ser ziman. Ber vê yekê beşek bi navê bi 'di demên kevnera ên kurdistanê de têtîna zayendî' de wê di pêvajoya fahmkirina pêvajoyên jîyane şariştanî ên mesopotamîkî de wê weke pêwîst û nebê nabê bê. Ber vê yekê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Di demên kevnera de wê, pêvajoyên ku wê bibin wê di serî de wê weke pêvajoyîna li ser temenkê aqilekê pêşketî bê. Lê bandûra têtînen demên berê ên ku ew li herêmê di nava herdû çeman diclê û firatê' di pêvajoyên mesopotamîkî de ku wê bibin wê, kifşkar bê. Di pêvajoyên wê yên jîyankirinê de wê, mijare zayendê wê di wê temenê de wê gelek aliyên ku em bi têtînek kevnera werênina ser ziman wê hebê. Gelek ji wan têtîn û fahmkirinên ku em werênina ser ziman ên weke têtînen bi 'kevneşopîya hemawîyê' û hwd re wê heta roja me ya di demên hemdem de jî wê weke 'destûrek pîroz' a têtîna zayendî wê li herêmê wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de ev destûra zayendî ku me hanî ser ziman wê di awayekê de wê, kifşkirinên wê, pêvajoyên wê yên jîyankirinê wê dem bi dem wê çerçoveya civakî de wê bibin û wê di awayekê de wê weke ku mirov dikarê werênê ser ziman wê bi bandûra wê re wê di nava jîyane civakê de wê ew wê hebê. Di temenê rengê wê destûra zayendî de minaq wê têtînen weke yên 'newrozê' û hwd wê, di wê rengê de wê bi wê bînd gihandin li awayekê û rengê li kurdistanê.

Di wê temenê de wê ev wê, di awayekê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijara têtîna zayendê wê awayên wê yên pêşketinê wê bi wê re wê bibin. Di pêvajoyên pêşketina wê a li kurdistanê û ankû mesopotamiya de wê ji demên sumer û heta demên piştê ên gûtî, qasît, hûrî, mîtannî û heta demên piştê ên med û di dewama wê de wê, pêvajoyên jîyankirinê ên ku mirov wê karibê werênê ser ziman wê hebê. Ev demên bi desthilatdarî ên weke gûtî, qasît, hûrî, mîtannî, û herta med wê weke demna ku wê di wê temenê de wê, mirov wê karibê wê di awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê de wê di wê temenê de wê ev demên berê wê her yekê wê pêwîst ku ew bi serê xwe ji wê aliyê ve weke gelek aliyên din ên têtînî û

hizrî ku ew bên kifşkirin û ser ziman. Wê her dem wê di wê temenê de wê di pêvajoya fahmkirinê de wê, di awayekê de wê, temenekê fahmkirinê wê bi xwe re wê di awayekê de wê karibê bide dîyarkirin.

Wekî din wê dema ku wê dem wê were demên kevnera li kurdistanê wê demek nû wê weke ku wê li ser temenê aqil û hwd wê destpêbikê. Wê di kirin û awayên jîyankirinê de wê vegûharîn jî wê bibin. Wê di dewama wê de wê gelek vegûharîn wê bibin. Di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, dema ku mirov wê werênê ser ziman wê, di serî de wê, demên pêşî ên bi ber demêmn kevnera ve ku wê werin jînkirin wê di serî de wê, pêwîst bê bi kortasî mirov çavekê li wan jî bixê.

Demên pêşî ên berî demên kevnera li kurdistanê bi têtîna zayendî

Di serî de wê dema ku mirov wê bahsa van deman berî demên kevnera bikê wê di serî de wê, di awayekê de wê dîrokek pirr zêde demdirêj û berfireh wê li pêşîya me bê ku mirov ji wê minaqan bigirê û wan werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê, ev dîrok wê di awayekê de wê, temenekê fahmkirinê wê bide çêkirin. Di aslê xwe de de wê piştî demên gûtî û qasîtîyan li herêmê wê dema hûrî û mîtannîyan mirov wê karibê weke demek kevnera a pêşî ku wê li ser wê temenê de wê, bi aqil wê pêvajoyana ronansî wê di awayekê de wê bên jîyankirin jî bin. Wê di wê temenê de wê mirov dikarê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên jîyankirinê wê di wê temenê de wê, di demên hûrî û mîtannîyan de wê, bi awayekê demdirêj û pêşketî bi temenekê aqil re wê bên jînkirin. Wê li ser temenekê xwezayî wê werina jînkirin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê fahmbikê ku wê di wê demê de wê çanda civakî a ku ew heya wê niv bi niv wê weke ku wê pêvajoyek vegûharînê a bi ber aqilbûnê ve wê bijî. Wê di nava wê de wê sazûmanek civakî ku wê di wê temenê de wê, di wê de wê pêvajoyên perwerdeyê jî wê hebin wê were dîtîn. Bawergehên bi navê yazdanan wê pirr zêde wê hebin û wê di wan de wê, perwerdekirin wê were kirin. Di wê temenê de wê bawergehên yazdanên jin weke hapat, 'şauşka' û hwd wê weke wê gelek hebin. Yazdana jin a navdar a herêmên anatolia kîbelê jî wê çanda wê di awayekê de wê dikarê werênê ser ziman ku wê xwediyê hinek çavkaniyên ji wan dem û herêman bê.

Li vir wê mirov dibînê ku wê weke çandek perwerdeyê wê kî jîn û ankû mêt perwerde dibînê bi navê kîjan yazdanê wê navê wê yazdanê li pêşî navê xwe wê dênê. Minaq navê 'Tadû-hepa' wê navê banûyek mîtannî bê. Ji navê wê mirov fahmdikê ku wê, navê wê 'tadû' ya û di bawergeha

yazdana jin a bi navê 'hepa' de wê perwerde ya xwe dîtîya û temem kiriya.

Ev wê di awayekê de wê weke awayekê çandî ê ku wê di demê de wê li herêmê wê serwer bê. Wê di wê rengê de wê çanda zayendî wê di wê rengê de wê weke ku mirov wê dibînê wê zêdetirî wê li ser awayekê bi yazdanên jin re wê dîmenekê wê bi serwerîya wan re wê bide me. Ji çanda hepa û heta ya 'lipît ishtar' wê, di awayekê de wê mirov karibê wê di awayekê de wê di wê temenê de wê fahmbikê.

Mînaq wê di nava firawûnên misrê û keyên mîtannî de wê têtikilik dostane wê weke ku wê di hinek nameyên bi navê 'nameyên amarna' ku wê werina dîtî de wê were dîtî. Wê ji wê were fahmkirin ku wê çanda yazdanîya jinî wê li pêş bê. Keyê mîttanî key Tûşrata ku wê keça wî bi firawûnî misre 'emenhopê çarem' re wê bizewicê û wê weke ku wê were fahmkirin ku ew bi nexweşîyek giran bikeve wê, key Tûşrata wê, gelek dîyarîyan jêre bişênê û wê bi wan re wê bi nameyekê ku ew ji wî re dinivîsê wê di wê de bêjê ku 'ezê peykelê dayika îştar ji ter bişnim dakû tû bi wê bigihîjê şêfayê.' Di wê rengê û awayê de wê gotin di wê de wê werina bikarhanîn.

Ji wê gotinê mirov fahmdikê û têtigihê ku wê çanda yazdanî a îştar wê, di wê temenê de wê di wê rengê de wê li pêş bê. Di awayekê de wê, çanda yazdanî a jinî wê di nava kurdan de wê ji wê demê û di demên piştre de jî wê bi berdewamî wê weke ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman wê hebê. Di wê temenê de wê, jin wê weke hertimî di bawergehê de wê, pîrozîyekê wê were dîtî.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê ev çand wê piştre jî wê di awayekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têtigîna jin-yazdanî wê di awayekê de wê, di awayekê de wê weke çandekê wê xwe bide dîyarkirin. Ev wê, di her demê de wê weke nîrx û çandek civakî wê di awayekê de wê mirov dibînê ku wê ew wê hebê. Wê di çerçoveya wê çandê de wê di awayekê de wê jîyankirin di nava jîyanê civakî a pêşdikeve wê hebê.

Ber vê yekê wê çanda zayendî a van demên pêşîya demên kevnera ku wê di awayekê de wê rengê xwe li ya demên kevnera û pêvajoyên wê yên pêşketinê jî wê bixin wê di awayekê de wê temenê fahmkirinê ên piştre jî wê bi berdewamî wê biafirênin.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, çanda serwerîya jin-yazdanî wê di awayekê de wê, weke ku mirov wê dibînê wê di temenê serwer de wê, çanda baweriyê û ya jîyankirinê wê ji temen

ve wê bide dîyarkirin. Piştî wê, ji xwe bi pêşketina çanda olên yekxwûdayî ên semitikî re wê, çanda mêr wê bi zêdeyî wê bi olî wê bê pêşxistin û wê ya jin-yazdanê wê di awayekê de wê bê li şûn hiştin. Di aslê xwe de wê weke ku em di demên piştî di hanîna ser ziman de wê bîbînîn wê ev rengê çanda 'mêr-xwûda' a semitikî wê çawa wê di pêvajoyên felsefeya demên kevnera a antikî de jî wê bi gotinên filosofên weke aristo û hwd re jî wê dîmenekê wê were dîtin. Ber vê yekê wê ya ku wê hizrên aristo ên di wê warê de wê zêdetirî wê, derkevina li pêş. Vajî **Platon** Aristo wê jinê weke zindiyek ku ew pêvajoya xwe ya bûyîne temem nekirî wê lê binerê û wê werênê ser ziman. Li ser vê nerîne re ku wê li demên berî xwe û çanda wê ya civakî ku wê di wê de wê jin wê were ser ziman wê bê nerîn jî wê bi gotinên weke 'fahişeyên di bawergehan de' bîbîn bi lêvkirin û ser ziman. Ji wê rengê mirov wê fahmdikê ku wê nerîn wê çawa wê karibê rengê fahmkirina me bi xwe re wê bide gûharîn û dîyarkirin. Ev rengê nerîne ku wê li mesopotamîya îştîr, li misra kevn kleopatra, li anatolia kêbelê, li girêkê afroditê, li roma **Venusê** û hwd jî wê werênê ser ziman wê, di temenê wê de wê serwer bê.

Di demên kevnera de tîgîna zayendê li kurdistanê û ankû mesopotamîya

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê pêvajoyên demên kevnera bi çanda felsefeyê û hwd wê fahmbikê wê di wê de wê çawa wê dîmenekê cûda wê di wê warê de wê xwe bide dîyarkirin wê were dîtin. Di wê temenê de wê kifşkirina tîgîna zayendîtîyê wê weke aliyekê fahmkirina demên kevnera jî wê weke ku mirov wê dibîne wê hebê.

Di wê temenê de wê li kurdistanê û ankû mesopotamîya wê, çanda mîtra û piştî wî li ser wê re wê ya zerdeştîyê wê di awayekê de wê were dîtin. Di nava van herdû tîgîhên felsefeyî û bawerî de jî wê jin wê weke di temenê tîgîna pîrozkirinê ên demên berî xwe de wê hebê. Ev wê, di nava hizrên Manî de jî wê piştî wê xwe bide dîyarkirin.

Çanda van herdû zaneyan wê di temenekê berdewamiya zane û pêvajoyên pêşketinê ên demên berê ên herêmê de jî bin. Ber vê yekê wê xosletên hizirkirinên wan wê bi wan re wê were dîtin ku wê di wê temenê de wê bi sazûmanekê wê bihizirin.

Li vir wê çî bihizirin û çawa wê bihizirin wê weke aliyekê wê yê giirng wê were dîtin. Lê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê fahmbikê wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, çandek civakî ku

wê di ahengekê de wê bi hevdû re wê, were dîtin. Wê di nava wê têngîna çanda civakî de wê tişteke wê were dîtin. Ew jî wê ew bê ku wê jin wê di awayekê de wê li pêş bê û wê di nava jîyanê de wê xwediyê kifşkarîyekê bê. Di wê temenê de wê, weke nirxek pîroz wê were dîtin. Di çanda zayendî a kurdistanî de wê rêgez û ankû destûra ku wê were dîtin a kifşkirina ku wê kurd wê, bi hezaran salan wê weke 'kevneşopîya hemawîyê' wê bi nav dikin bê. Di wê tengê de wê ev wê, di wê demê de wê, xwe bide dîyarkirin.

Lê li kurdistanê wê, demên wê yên kevnera wê bi çanda yazdanî û ankû wê piştî wê bi rengê êzdayî' wê were bi navkirin wê bi wê re wê bê kifşkirin. Di wê de jî wê, jin wê weke çandek pîroz wê hebê.

Di wê temenê de wê, aliyekê zayendî ê jinê wê di wê temenê de wê, di temenekê kifşkirinê de wê were dîtin. Di nava çanda bawerîya mitra de jî û ya Zerdeşt de jî ku mirov serborî û jîyangerîya wan fêr dibê wê pênek jinê a bi navê 'zara' wê were dîtin. Ev navê du jinan ku wê her yekê wê di dema wan de wê li rex bijî bê û yan jî wê navê mertebeyekê bi wê re ku wê were ser ziman bê wê, ew zêde ne dîyar bê. Lê navê 'zara' wê dema ku mirov serborîya Mîtra jî fêr dibê û ya Zerdeşt jî fêr dibê mirov rastî wê dihêt. Yan jî dikarê weke navê pênek jinê a weke yê ku wê, pêşdîtinê di çerçoveya şîrovekirina xewnan û hwd de ku wê bikê û wê bi wê re wê, navê wê derkeve li pêş bê.

Di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê, mîtra jî û zerdeşt jî wê li ser temenê çanda yazdanî wê were. Wê di wê temenê de wê bihizirê. Zerdeşt wê hizrên mîtra wê ji xwe re wê bikê temen û wê li ser wê re wê, di awayekê de wê, sazûmanak hizirkirinê ku ew bi bawerî bê û ankû şewayekê din ê civakî bê wê bikê ku ew wê biafirênê.

Di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mîtra wê, di dema wî de wê çanda yazdana jin 'hepat'ê, şauşka, û hwd wê bi wê rengê wê gelek pêjnên ku em dikarin wê werênina ser ziman wê hebin. Her wusa wê ev wê di awayekê de wê, di naba hizrên Zerfeşt de wê, ew li şûna ku wê ew li ser pênekê re wê werênê ser ziman wê bigiştî wê di pêjna jinê de wê bi têngînek pîroz wê bikê ku ew salixbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, kifşkarîya bi zayenda jinê re wê di wê temenê de wê di nava hizra wî de wê di awayekê de wê were dîtin. Amin **Maalouf** wê dema ku wê serborîya Manî bi navê 'baxçeyên rohnîyê' wê binivîsênê wê keçeka li cemwî bi kezîxweşîk ku ew keziyên wê divekê û pova wê şe dikê wê bènê ser ziman. Ev pêjn dibê ku Maalouf di serê xwe afirandi bê. Lê wê tişteke bi rastî wê bènê ser ziman bi wê bawerîya wî

re. Ew jî wê pêjna jinê û rengê bi têngîna bi qadr û pîroz wê hildana li dest bê. Di nava kurdên êzdayî de wê hertimî wê jinek wê ji destpêka jîyane xwe û heta dawîya wê bawergeha wan a pîroz wê, rûniştî bê û wê kesên ku ew diçîna hundirê wê bo bergên bawerî bikin wê gezek nanê şikeve wê ji destê wê bixwûn di dewama hanîna pêwîstiyên bawerîya xwe de.

Wekî din wê têngînek din jî wê ew bê ku wê gotina 'jinê wê li ardê nexistin' weke ku wê di nava kurdan de wê bê ser ziman wê di wê temenê de wê weke têngînek birêgezî bê. Gotinên weke '25 mêt bo jinekê herina mirinê' wê di wê çerçoveyê de wê di çerçoveyek bi rûmetkirinê de wê bê ser ziman. Di aslê xwe de wê ev gotin wê gotinên demên kevnera ên vê xatê bin. Wê di demên wê yên berê de wê, di wê temenê de wê werina ser ziman bin. Di awayekê din de jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman.

Ji aliyekê din ve jî wê, du têngî û aliyên din ên fahmkirinê di nava hizra kurd a demên kevnera de di wê warê de mirov dikarê bibînê û werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, di awayekê din de jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê jin wê weke 'temene qarakterê' wê were dîtin bê. Di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din wê were dîtin ku 'jin baş jî bê û xirab jî bê wê bi wê rengê wê qarekterê xwe wê bide zaroyên xwe yên ku ew werênê li dûnyayê. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê gotinên weke "jineka baş bi wê bûyîna xwediyê zarokê wê, temenê wê bê ku mirov bibê xwediyê zaroyên baş.' Ev wê weke renekê hizirkirinê ê ku wê bi wê re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, di demên berê de wê biheta hizirkirin ba.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara jina baş û jina nebaş wê, piştî zerdeşt wê weke ku mirov dibînê wê hin bi hin wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Wusa zêde bi têngîna di demên berê de wê zêde wê mirov rastî pêjnên bi wê rengê ên bi navê jinê re newê. Tenê hinek pêjnên di mitolojiya sumeran de ên weke 'lenetkirina lîllît'ê ku wê werê ser ziman wê, di wê temenê de wê hebê. Ew jî wê, di roja me de wê di nava kurdan de wê weke têngînen weke destpêka 'xirabkirina jinê' û ankû 'bi armanca binxistina çanda serwerîya jinê' wê bê hanîn li ser ziman.

Di dewama wê de wê, dikarê wê di awayekê din de jî wê werênê ser ziman ku wê mijara jinê wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, were ser ziman ku wê jin wê, di temenekê de wê temenê jîyanê wê biafirênê.

Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, di rengên mîtolojiyên ku wê di wê temenê de wê bi wê temenê vegotina rengê 'afîrandinê' ankû

‘afirandina jinê’ ku wê werê ser ziman wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman bê. Wê dema ku wê werê hanîn ser ziman wê di temenekê bi ‘têgîna mê’yê wê werênê ser ziman. Yanî wê bi têgîna aliyê zayendî ê jinê ve wê were ser ziman. Wê weke çavkaniya jinê re jî wê were ser ziman. Mînaq wê di mitolojiya sumer de wê ‘abzû’ ku wê weke yazdana pêşî wê were ser ziman û wê were wateya ava paqij a binê ardê û weke çavkaniya jîyanê wê were dîtî wê di wê temenê de wê bi wê re wê were şîrovekirin û ser ziman. Di wê temenê de wê rengêkê hizirkirinê û mejiyê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Em wê jî dikarin wê di dewama wê de wê, werênina ser ziman ku wê, çanda jinê wê di wê temenê de wê weke ku em di nava destana gilgamêş de jî wê dibînin wê weke bi pêjna dayika wî ‘nînsû’ û hwd re dibînin wê di wê rengê de wê di awayekê de wê werê ser ziman. Nînsu wê di bawergeha îştar de wê, weke ku wê were dîtî û xwandî wê weke pêjneke pîroz wê were ser ziman. Em ji wê pêjna di destana gilgamêş de wê fahmdikin ku wê, di wê temenê de wê kesê ku ew bi wê temenê û li bawergehê rûnişt wê weke ‘dayika herkesê’ jî wê were dîtî. Wê herkesek wê bi hêsta dayikê wê lê bînerê û wê ew wê, pêşwazî bikê. Di wê temenê de wê ew bi rastî wê dayika gilgamêş bê û ankû wê bi wê hêst û awayekê fahmkirinê ê bi wê rengê ew wê weke dayikê wê werênê ser ziman wê di wê rengê de wê ew jî wê weke aliyekê ne dîyar bê. Lê em li rex wê bêjin ku wê, di wê temenê de wê kesa bi wê rengê rûnişt li bawergehê wê weke dayik wê ji aliyê kesên ku ew çûna bawergehê ve wê bê pêşwazîkirin û wê were birûmetkirin û wê lê were nerîn. Ew jî wê di wê temenê de wê, singa xwe û destê xwe wê ji herkesekê re wê vekê û wê wan pêşwazî wê bikê.

Em di çanda dayikîyê de wê, dibînin ku ew wê di demên kevnera de wê, di wê temenê de wê weke çandek rûniştî wê hebê. Di nava malbatê de jî wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke dayika mazin ya dayika mêr û ankû ya jinê wê ji aliyê mêr û jinê ve jî wê weke ‘dayikê’ wê were pêşwazîkirin û bi navkirin. Di wê temenê de wê ew wê weke têgînek kevneşopîkî a rûniştî wê were dîtî.

Ev rewşa jinan wê di demên kevnera ên ku wê zerdeşt di wan de bijî de jî wê were dîtî. Di wan rewşan de wê, di wê temenê de wê were fahmkirin.

Weke pêjneke din jî wê pêjna şahmaran bê ku wê di nava çanda hizra zayendî a kurdistanî de wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin bê. Wê

di wê rengê de wê, mirov dikarê wê di awayekê de wê werênê ser ziman ku wê şahmaran wê ji sê rewş û nirxên pîroz ên ku wê di nava bawerîya kurdistanî a êzdayî de ku ew ji wan diafirê wê were çêkirin. Di afirîna şahmaran de wê jina ku ew bi taça zêrîn a, hersê rengên pîroz û mar bê. Mar jî wê, di nava bawerîya êzdayî de wê weke dagera başî û başkirinê jî wê were dîtin. Têgînên bi hizrî, hêstî û hîssî ku wê bi şahmaran re wê werina ser ziman wê bi kul, elem, azar, dilxweşi, xamgînî û hwd ku wê jin wan dijî di jîyane xwe de wê bi wan re wê werê ser ziman. Di wê temenê de wê, hêstên weke dilşikeştinê, rastî xiyaretê hatin û hwd wê, di wê de wê hebê. Lê tiştê din jî wê bi hêstî û hizrî wê hebê ew jî wê di wê temenê de wê, ew bê ku wê bi wê were ser ziman ku “şahmaran xwediyê zanîna hemû demên ku wê werin bê.” Di dewama wê de wê bê gotin ku “şahmaran xwediyê zanîna hemû demên ku ew derbas bûna jî ya.” Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, were ser ziman ku wê şahmaran wê, weke pêjnek zayendî a ku ew xwediyê jîyane bi zane û sermedî a li jîyanê bê. Şahmaran wê li gorî wê mantiqê wê hertimî wê xwe jinûve û jinûve wê biafirênê û wê li jîyanê wê bibê. Di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê were ser ziman.

Vegotina şahmaran wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di wê de wê gelek aliyên hizrî, hêstî û hîssî ên ku wê werina fahmkirin wê hebin. Di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê, xwediyê awayekê fahmkirinê bê. Di aslê xwe de wê, şahmaran wê di wê rengê de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman wê hebê.

Pêvajoya fahmkirina şahmaran wê, di mejiyê kesên ji civakê de wê, di awayekê de wê, bi wê têgînê wê çawa wê rêz û hûmetê wê pêşbixê wê bi wê re wê bê ser ziman. Wê di wê temenê de wê ew tiştê ku wê lê rêz û hûmet wê were pêşxistin wê zayenda jinê bê. Di wê rengê de ew wê, di wê temenê de wê, bi hişyarîya li wê, fahmkirina wê, derxistina li têgihîştinê a wê û hwd wê, weke aliyna ku wê bi wê re wê werina hizirkirin bin.

Di aslê xwe de wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê ew bê ku wê şahmaran wê di wê temenê de wê, karibê were fahmkirin û ser ziman.

Ji aliyekê din ve jî wê dema ku mirov wê têgîna zayendê di demên kevnera de bikê wê di wê temenê de wê, têgînên felsefeyê ên ku wê ew bi wê re wê were ser ziman bê. Mîtra wê di wê temenê de di nava hizrên

wî de wê, weke têngînek pîroz wê di wê rengê de wê hebê û wê were ser ziman. Wê, di wê rengê de wê di bawergehên wî de wê, jin wê hebin û wê, di wê temenê de wê, kifşkarîyek bi wan wê hebê. Di hinek pêjnên ku ew bi vegotinê dihên ser ziman ku wê mîtra diçê nêçîrê wê li aliyekê wî şêr û aliyê din wê mar wê hebê wê di çerçoveya wê pîrozî û têngihîştina ku ew bi wê şahmaran diafirênin re bê. Wê di wê rengê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê were ser ziman.

Mîtra wê di nava bawerîya wî û herêmên anatolia ên ku ew bawerîya wî li wan zêde serdest a û herêmên weke navend in ên kurdistanî ên weke semsûrê û hwd jî wê di wê temenê de wê di awayekê de wê dikarê di wê temenê de bi têngînekê fahmbikin. Di aslê xwe de wê li ser wê temenê wê, Zerdeşt wê bi têngînek nûker wê di awayekê de wê bixwezê ku ew hizrên xwe werênê ser ziman. Wê di wê rengê de wê, weke ku wê piştî wî Manî wê bixwezê ku wê têngîna bawerîya xwe di xweşikatiyê de bibînê û xweşikatiyê jî di laşê jinê û rûdêna wê de wê werênê ser ziman wê, bi wê rengê dîmenekê fahmkirinê wê bi hizrên Zerdeşt re jî û bi teybetî bi têngînên wê yên bi pîrozîya jinê re ku ew bi çerçoveyek zayendî re dihên ser ziman wê hebê. Gotinên weke “di her şert û mercê de wê dayik herin bihuştê wê gotinên dema zerdeştîyê û berî wî yên dema mîtrayîyê bin. Ev gotin wê piştî wê, di nava bawerîyên piştî wê, weke bi Manî re wê bi gotinên weke “bihuşt di bin lingê dayikan de ya” wê were ser ziman. Ev piştî wê, di bawerîyên piştî wê, hin bi hin wê bi demê re wê werina ser ziman.

Di demên piştî demên kevnera de wê, têngîna zayendê li kurdistanê

Dema ku mirov wê, li rewşên kurdistanî ên bi têngîna zayendê ên piştî demên kevnera li wan binerê wê bibînê ku wê bandûra têngînên demên kevnera wê li ser temenê xate yazdanî û hwd wê, di awayekê de wê hebê. Di wê temenê de wê ev wê di temenekê civakî û kevneşopîkî de wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Minaq pêvajoya têngîna felsefe û baweriyî a Manî û piştî wî heta Mezdek wê di wê temenê de wê ev wê di awayekê de wê were dîtin.

Piştî ku îslam hat herêmî û bi teybetî li kurdistanê jî wê di serî de wê, li wê aliyê wê yê çandî wê di awayekê de wê bialiqê. Di wê çerçoveyê de wê oldarên vê olê ên kurdistanî ku wê biafirin jî wê bandûra demên kevnera ên kurdistanê wê bi têngînî, felsefeyî û hwd wê li wan wê hebê. Têngîna jinekê wê weke bi pîrozîyek rûhanî di nava wê de hanîna ser ziman wê, weke ku mirov bi Ahmedê Xanî re wê bi têngîn û pêjna ‘mem û

zînê´ re wê bibînê wê di wê temenê de wê zêde mînaqên wê di wê xate bawerîyê de ên ku wê karibin bân şibandin li wê zêde newina dîtin. Her wusa bo têtîna destanî a mele hisênê bateyî a di derbarê vegotina ´zembilfiroş´ de wê dikarê heman têtîna û rewşê bi wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê ev wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring û bi xosletî ku em di temenê rengê bawerîya herêmê de wê werênê ser ziman bê. Wê weke ku mirov wê di pêvajoyên yekxwûdayîya semîtîkî de wê dibînê wê, di her demê de wê, ku wê di temenê wê de wê têtîna ´mêr-xwûda´ wê di pênekê de wê bi hevdu re wê were dîtin wê li ser wê re wê, navê jinê wê li rex gotina pirsgirêkê wê hertimî wê bi wê re wê were dîtin. Ev divê ku ew ne rasthatinek bê. Di serî de wê, di wê temenê de wê, dema ku wê li kurdistanê wê xalifên abasîyan wê, hêrîşî civake kurd a demê bikin wê di serî de wê ji wê nûqtayê wê bi gotinên weke ´mêrek dikarê bi çend ji wan re razihê´, ´jiinek bi çend mêran re dirazihê û ew ji wan re nexem a´ û hwd wê, gotinên bi wê rengê wê werênina ser ziman.

Ev wê, encamên wê yên bi pêvajoyên piştre jî wê di awayekê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov, dikarê pêvajoyên piştre di wê temenê de li ser wê têtîna û şûnpêyê wan şîrove bikê û wan di awayekê de wan werênê ser ziman.

Weke ku wê Mezdek û di dewama wî de wê hûrrem wê werênê ser ziman ku ´wê di pêvajoyek civakî de wê, zêdeyî giringî dana aliyê desthilatê wê tenê wê bi xwe re wê, wene encama wê ne tenê wê civakê ji nedîtî ve bê dîtin wê encamên wê yên xirab jî wê di dewama wê de wê di wê rengê de wê xwe bidina dîyarkirin.´ Ber ku wan ew teluke didît wê zêdeyî wê giringîyê wê bidina pêşketina civaknasiyê a nava civakê. Li ser wê re wê di awayekê de wê, pêvajoyên fahmkirinê wê werênina ser ziman.

Têtîna jinê a di demên kevnera de wê li kurdistanê wê di temenekê pîroz û tam de wê, were dîtin. Salixkirinên ku wê werina kirin wê di wê rengê de wê werina fahmkirin. Di şîroveyên demên felsefeyê ên piştre weke ku mirov wê, bi Platon û hwd re wê bibînê wê di wê temenê de wê di têtînek ´wekhev´ de wê balê bikişênê li ser wê rewşa jinê. Di hizrên xwe de wê Platon wê weke ku wê ji hizrên berî xwe ên di derbarê jinê de ku wê li mesopotamya wê werina ser ziman wê bi bandûr bibê. Wê li ser cihane fêrbûna ´îdeayan´ û têtînên ´ku mirov bi rêya sehên xwe bidest dikê´ re wê li wê bihizirê. Wê li gorî wî jin jî wê tam wê weke zindiyekê

wê hebê û wê xwedî laş û gîyan bê. Di wê temenê de wê, di hizra Platon de wê gîyan wê cihekê wê yê teybet ê bi qûdret û li ser wê re wê hebê. Lê Aristo wê, di wê temenê de wê, cûda dihizirê. Ew di hizrên xwe de wê, weke 'zindiyek, ne tam pêşketî' wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, mêr li ser jinê re wê pêşketîtir wê bibînê. Ev hizrên Aristo ên di derbarê têngîna zayendê de wê, di awayekê de wê, bandûra wê li hizrên di derbarê zayendê ên di demên piştre ên li ser demên navîn jî wê bikin. Ji wan hizrên aristo mirov fahmdikê ku wê bandûra wê têngîna weke ya 'jin ji hastûyê tihêlê ê mêr hatîya afirandin' ku wê bê ser ziman û wê piştre wê, bi heman rengê wê, di mîtolojiya 'adam û hawa' de jî wê di wê rengê de wê were ser ziman de wê, di şêwayekê ku wê taqabûlî regekê bi wê rengê ê fahmkirinê bikê wê were dîtin.

Gotinên ku wê li ser jinê wê weke 'jin bin mêr re ya' ku wê werina ser ziman wê piştî wê di awayekê de wê, di rengê hizirkirinên rengê hizrên berê de wê, werina ser ziman. Ber vê yekê bê ku wê hemû kesên ku wê di dewama wê de wê weke kesna giring û 'pîroz' wê werina ser ziman wê, hemû wê piştre wê 'mêr' bin. Aristo jî di nav de wê hemû yên ku wê bi wê re dihizirin ku 'jin ne tam pêşketîya' ku ew di şêwayekê li ser wê rengê re hizrên xwe dihênina ser ziman ew wê tefkîr nakin ku ew mêrê ku ew weke wan ku ew xwe tam dihasibênin û dibînin ew ji aliyê jinekê ve hatina hanîn li dûnyayê.

Di wê temenê de wê, mijare zayendê wê di nava civakê de wê li kurdistanê wê bê temenekê ku wê civakê wê karibê bi derxistina wê ya li pêş re biikê hemberê van tênginên bawerî û ku ew werina li dijî hevdu. Di wê temenê de wê, gotinên weke piştre kurdan 'dervî olê' dihasibênin ku ew dihênina ser ziman wê hinekî jî wê di temenê wan de wê ev zihniyet wê hebê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, dema ku wê di dema komkujiya helebçê û piştre gelek komkujiyên ku wê, werina serê kurdan de wê, dest avêtina jin û jinzaroyên kurd û birina wan wê, di wê temenê de wê, li ser wê temenê wê weke 'toleka ji rengê pêşketina civakê' a bi wê rengê wê were dîtin û wê ser ziman. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê, ew yên ku wê dikin bi wê nîyetê wê dikin ku 'jin di nava wê civakê de weke nirxek pîroz dihê dîtin, ku ew dest biavêjinê li wê ew, weke ku ew dest diavêjina nirxek wan ya pîroz' wê dikin.

Di rengên newrozê de wê, ev rengên ku wê hinekî jî wê karibin di wê temenê de wê werina şîrovekirin wê hinekî jî wê li ser wê temenê û bo wê werina dijber nîşandin û li wan hêrîşkirin. Wê weke 'yên dij ol' wê

werina dîtin û wê bên hanîn li ser ziman. Ev rewşên ku wê di demên hemdem de wê bên hanîn li serê civakê wê aliyekê wan ê din ê giring wê ew bê ku ew di derbarê rewşên berê ku ew hatina hanîn li serê civakê wê têgihîştinekê di derbarê wan de jî wê bibê û wê di dewama wê de wê rengê zihniyeta di temenê wan hêrîşan de jî wê di aawayekê de wê karibê raxê li berçav.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov mijare zayendê wê hilde li dest wê, di serî de wê, weke aliyekê wê yê hizirkirinê û awayê wê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê. Di serdemên kevnera ên kurdistanî û yên ber bahra reş de jî wê di awayekê de wê, awayên pêşketinê ên ji hevdû cûda ku wê di wê warê û hin warên din ên rengê hizirkirinê de wê bibin wê, bandûrê di wê temenê de wê li hevdû bikin. Di serî de wê, mijare têngîna hizrî a dualismê bê ku mirov wê, di wê temneê de wê, hilde li dest bê. Zerdeşt wê çerçoveya têngîna dualismê a hizrî wê bi teorikî wê biafirênê. Wê piştî wê, di wê temenê de wê li ser dîyardeyên jîyanê re wê bê hizirkirin. Dîyardeya zayendeyî jî wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, were hildan li dest. Wek dualiteya zayendî wê di nava têngîna 'jin û mêr' de ku wê were hildan li dest wê, rewş û rengên bi bandûrbûn û li hev bandûrkirin wê çawa wê bibê wê weke aliyê ku wê di dewama wê de ku mirov wê bi wê bihizirê bê. Di serdemên kevnera de wê, dema ku wê di çerçoveya têngîna zayendî de wê, were hizirkirin wê di awayekê de wê, çawa wê bi xosletên xwe re wê were fahmkirin wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, karibê wê fahmbikê bê. Ev aliyên hizirkirinê wê di rewşên hizirkirinê ên piştî de wê awayên xwe yên pêşketinê wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, têngîna 'jin û mêr'ê di temenekê weke hevdû de xwedî gîyan û beden wê hildana li dest wê, di felsefeya zerdeşt de wê bibê ku wê hinekî jî wê çavkaniya wê hizrên Mîtra bin. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, piştî wê, di nava wê dualiteyê de wê, li wê were hizirkirin ku wê çawa wê were hizirkirin bê. Hinek rengên hizirkirinê ên weke bi rewşên weke zewk ji hevdû hildanê, têngîna **şehwetê** û hwd wê di wê temenê de wê mirov dibînê ku wê di awayekê de wê, di nava hizrên demên kevnera de wê li herêmê wê bi awayekê wê bi wê were were hizirkirin û nîqaşkirin.

Gotina şehwetê wê di kurdî de wê beremberê têngîna têkilidanên û bi wê re wê weke têngînek dîtbarî ku ew wê teşwîk dikê di mirov de wê ew wê bênê ser ziman. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê têngîna şehwetê wê, di wê rengê de wê, weke li hemberî hevdû xwe negirtin jî wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê têngîna şehwetê wê hinekî jî wê têngînek ajoyî wê di temenê xwe de wê bi temenekê fîzyolojikî wê bihawênê. Di wê temenê de wê weke ku wê, di nava zanîna kurdan a di derbarê têngîna şehwetê de wê hin şîroveyên bi ‘pêvajoyî’ wê hebin. Ew jî wê di wê temenê de wê werina ser ziman ku wê, şehwet wê weke pêvajoyek têrbûnê a bi zindî a li ser esasê têkilidanîne bê. Wê di wê temenê de wê, dema ku wê “şehwetê rûda wê demê wê ji têkiliyê re wê amede bê.” Gotinên weke “şehwet bi te re dibê”, “jineka bi şehwet”, “ji şehweta wê xwe dûr ke”, “tu bê şehwetî!” û hwd wê weke gotinna ku mirov dikarê ji wan gotinên ku wê bi wê ve girêdayî ku wê werina ser ziman bin. Di awayekê din de jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê gotina şehwetê wê, di serî de wê, di wê temenê de wê xwestek fîzîkî bê. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, di awayekê de wê, bi temenekê ajoya fîzîkî wê karibê wê fahmbikê bê.

Li gorî ku wê mirov ji wan gotinên li jor ku me hanîn ser ziman û gotinên weke wê ku wê werina ser ziman mirov dikarê fahmbikê ku wê, bi temenekê kişandina li hevdû a bi hêstiyarî, hîssî û hwd re bê. Hiş wê, di wê warê de wê weke aliyekê din ê fahmkirinê wê biafirênê. Dikarê bi aliyê şehwetê de jî wê berê xwestekê bidiyê û dikarê wê bi aliyê din ve jî wê bidiyê. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê şehwet wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê werênê ser ziman.

Di kurdî de wê temenê wê li ser têngîna ‘şeh’ bê ku wê di gelek wateyên ku mirov dikarê wê ji wê fahmbikê bê. Pêvajoya şehwetê wê ya berî wê ‘şewhetê’ bê. Di têngîna şewhetê de wê hinekî zêdetirî wê li xwe hişarbûn wê hebê. Di wê tengê de wê, di awayekê de wê. dikarê werênê ser ziman.

Di temenê fahmkirina şehwetê de wê xwe berdan wê hebê. Weke ku wê kurd wê carna wê bêjin weke ‘ji hevsar filitî bê’ wê werê hanîn ser ziman. Wateya bi gotina ji hevsar filitîbûnê wê ew bê ku haspek hefsarê xwe qatand û ankû xilaskir wê, hingî wê, bêserî wê bi hewirdorê wê bazbide. Wê di wê temenê de wê, heta ku ew bi wastihê û ankû were xwe wê bibê.

Di wê temenê de wê, di rewşa şehwetê de jî wê xwe berdanbûnek wê di temenê wê de wê were fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê, banda sehête li ser kirinê û hwd wê nebê. Ber vê yekê wê aliyên bi fahmkirina şehwetê wê ji hinek aliyên ve wê, weke ‘xirab’ jî wê bê ser ziman. Wê, weke têngînek ‘ji rê derketî’ wê were dîtin. Di wê rengê de wê, weke dervî

xwestekê tevgerîn wê were ser ziman. Di aslê xwe de wê weke ku me li jor hanî ser ziman ku şehwet bi têgînek xwestekî wê fahmbikê wê ew rengê xwestek weke ´derketina dervî wê´ ku wê bi wê were ser ziman wê, di aslê xwe de wê, li ser têgînek hişmendî re wê were ser ziman.

Yanî wê, di wê wateyê de wê, karibê wateya xwesteke derhiş jî wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê ji wê karibê fahmbikê were derxistin. Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê bi wê fahmbikê bê. Di demên kevnera de wê, weke ku mirov wê dibînê wê ji van aliyan ve wê, were li wê hizirkirin. Di nava rengê hizirkirinên serdema kevnera a kurdistanê de wê, bi zêdeyî wê hizirkirinên weke ´li xwe bi hişbûnê´, ´li xwe bisehêtbûnê´, ´li xwe şîyarî´, ´di farqê de bûna kirina ku mirov bikê´ û hwd wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman. Ber vê yekê Zerdest wê di awayekê de wê, li ser temenê bi hişbûnê wê û xwe di hiş de hiştinê wê bisekinê û hemû rewş û tiştên ku mirov ji hiş dibin û ankû hişê mirov ji mirov dûrdikin wê weke ´nebaş´ dibînê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di mijara têgîna şehwetê de jî wê hinek aliyên ku wê di wê temenê de wê weke dervî li xwe muqayetbûnê ku wê were dîtin wê êdî wê, bi wê re wê, ew jî wê di hin awayna de wê bi wê re wê, di awayekê de wê bê mijare lê hizirkirinê.

Lê li vir wê aliyekê nîqaşî wê giring bê ku mirov wê di wê temenê de wê fahmbikê bê. Wê di demên nîqaşkirinê de wê weke ku em bi nîqaşên di demên kevnera de dibînin wê di çerçoveya gelemperiya gotina zayendê de wê ew bê kirin. Wê di wê gelemperiyê de wê aliyê zayendê ê mêr jî û yê jin jî wê hebê. Lê ev wê piştê wê, di temenê de wê, piştî wî û demên wî ku wê piştî demên serdemên kevnera ku wê bîna nîqaşkirin wê ew wê tenê wê çavkaniya wê jin wê bê dîtin û wê di wê temenê de wê, were ser ziman. Wê weke dagera şehwetê wê jin wê bê dîtin. Wê di wê temenê de wê weke ´ya ku ew mirov ji rê derdixê´ wê were dîtin û wê bi wê temenê wê were dîtin. Di wê temenê de wê ber ku wê bi rengê zêhnî ê bi aliyê mêr û rengê mejiyê wê di wê temenê de wê were hizirkirin wê aliyê mêr ê ji rê derdikeve û ankû ew weke zindiyekê ajoyên wî derdikevin li pêş û ew bi wê xwe wînda dikê wê zêde ew newîna ser ziman û ankû wê, weke ji nedîtî ve wê werina dîtin.

Di wê temenê de wê li ser wê têgîna şehwetê re wê gotinên weke ´fehîşeyê´, ´orospu´, ´ya ji rê derdixê´ û hwd wê were ser ziman. Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, ev wê, tenê wê weke hemû rengê wê yê bi têgînî wê di wê rengê de wê, li aliyekê zayendî wê were kirin bê.

Di mijare fahmkirinê de wê, di wê temenê de wê, di wê temenê de wê di temenê têngîna 'mêr-xwûda' de wê, di awayekê de wê, berevajî wê di wê temenê de wê ser ziman. Heta ku wê di gelek şîroveyên ku mirov dikarê wan di çerçoveya têngîna zayendî de wan fahmbikê wê, xwûdê ku wê baş were dîtîn wê beremberê wê, 'iblis' û ankû 'şeytan' wê were bi lêvkin û wê di wê temenê de wê, gotinên weke 'jin şeytan a' û hwd wê, li ser wê temenê wê werê ser ziman. Heta ku wê hinek şîroveyên ku wê di awayekê şergirtî de wê werina kirin de wê, di wê temenê de wê jin wê bi temenî wê li ser wê temenê û bi wateya şehwetê wê dervî baweriyê jî wê were dîtîn û wê di wê temenê de wê weke 'ya ji rê derdixê', 'aqilê ji rê dibê' û hwd re wê bê hanîn ser ziman.

Ev şîrove wê, di wê temenê de wê di aslê xwe de wê, di warê rengê fahmkirina têngîna demê a zayendê û fahmkirina wê û nêzîkatîya li lê de wê têngîn û fahmkirinek baş wê karibê bi xwe re ew bide me. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, rewşên zayendî wê di wê temenê de wê di aslê xwe de wê hertimî wê weke mijarek zêde newê fahmkirin wê were dîtîn. Di wê temenê de wê, dema ku wê, mêr wê weke yê 'bi zane', 'li xwe serwer', 'yê rast' wê were dîtîn wê vajî wê jin weke 'ya ne rast', 'ya li xwe ne serwer' û hwd re wê beremberî wê were ser ziman.

Şîroveyên ku wê di temenekê baviksalarîyê de wê di wê temenê de wê werina kirin wê di wê temenê de wê têngîna xwûdê a mêr wê di awayekê de ku wê piştî serdemên kevnera û hwd wê bi awayekê wê bi encamên aqil re wê li ser olên yekxwûdayî û hwd re wê bê ser ziman re wê, were pêşxistin. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê tengezerîya civakê a zayendî ku wê bi demê re wê biafirê wê di temenê wê de wê di awayekê de wê ev rengên şîroveyî û hwd wê, di awayekê de wê hebê. Ji aliyekê din ve jî jî wê mijar û pirsgirêka rast hevdu baş fahmkirinê ji aliyê zayendan ve wê di temenê wê de wê hebê.

Ev alî wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di serî de wê, di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijara rast fahmkirinê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê, di serî de wê baş fahmbikê bê. Zayendîtî wê dema ku mirov wê fahmbikê wê di her demê de wê, ti kesek xwe ku ew di jîyanê de bijî wê xwe ji wê jinkirina hêsta wê û têkiliya wê di awayekê de wê dûr nekê. Di wê temenê de wê awayekê fîzîkî wê li hevdu hûnandi wê bi wê rengê wê di temenê wê jîyankirina zayendî de wê hebê. Wê ew di temenê jîyankirinê, ji xwe zêdekirinê û hwd de jî wê hebê. Di

wê temenê de wê ev hêstên ku wê bi zayendî dibin wê di awayekê de wê weke hêstna ku wê di wê temenê de wê weke xosletekê wê hebûnîya jîyanî a bi hebûna dijî re ku mirov karibê fahmbikê bê. Wê di wê temenê de wê hevdû li hevdû kişandina bi zayendî bê. Wê di wê rengê de ew, di temenê fizikî de wê dikarê wê di awayekê de wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê, dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê mijara hevdû baş fahmkirinê wê di wê temenê de wê pêşî wê bi fîzîkî wê bibê. Kişîna li hevdû û bûyîna temenê şehwetê wê di awayekê de wê, ji aliyekê ve wê dewetbûyîna li hevdû a bo zêdebûnê a di jîyanê de jî bê. Di wê temenê de wê weke dewetbûnek bo domandina jîyanî jî bê. Wê di wê temenê de wê dikarê di awayekê herênî de jî wê di awayekê de wê li ser wê temenê de wê fahmbikê bê.

Di aslê xwe de wê, dikarê wê ji aliyekê din ve jî wê werênê ser ziman ku wê mijara rast hevdû fahmkirinê a bi fizikî wê hinekî jî wê di temenê wê de wê hebê. Aliyê mirov ê bi hizirî û hişmendî ku mirov bi mantiqî û hwd re wê dikê ku wê fahmbikê wê aliyekê bi zanînê bê.

Di wê warê de wê weke ku mirov di nava hizrên demên kevnera de wê dibînê ku wê aliyê bi mantiqî û aliyê ne bi mantiqî ku wê were dîtin wê hebê û wê aliyê di wê temenê de ê li ser ne bi sehêt, ne şîyar û hwd wê weke aliyê der mantiqî were dîtin. Lê li gorî rengê hizirên demên kevnera wê, aliyê mantiqî wê hertimî wê di nava hewldana aliyê der mantiqî bikê çerçoveyek mantiqî de. Wê di wê temenê de wê li ser esasê mantiq û ne mantiqiyê wê nîqaşên ku wê werina kirin wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bê hizirkirin.

Di wê temenê de wê mantiq bi xwe wê di aslê xwe de wê weke mijarek giring bê ku mirov wê di serî de wê fahmbikê bê. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ya ku wê li mirov wê mantiqî wê were ew çendî weke li gorî jîyanê bi mantiq a wê ew jî wê weke pirsek din bê ku mirov li wê bihizirê bê. Di wê rengê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di wê temenê de wê, dikarê wê werênê ser ziman bê.

Mijare mantiqê û di çerçoveya sînore wê de fahmkirin û ankû hewldana kirina nava sînore wê de wê hertimî wê weke miajrek ku wê mihtacê fahmkirinê jî bê. Di wê temenê de wê, aliyê me yên jîyanî ê hebûnî wê di wê temenê de wê dema ku wê bi fîzîkî û hwd re wê li aliyê bi mantiq û yê ne bi mantiq wê were beşkirin wê di wê temenê de wê, ew aliyên ku wê bi wan wê were hizirkirin bê. Lê ew aliyên ku ew weke bi mantiq û yên ne bi mantiq jî wê di çerçoveya hebûna fîzîkî û jîyanî de wê di

ahengek mantiqî a jîyanî de wê karibê bibê xwediyê levkirinekê. Di wê temenê de wê di encama wê de kirinek ku ew li mirov mantiqî were û ankû newê ku ew hat kirin wê di wê temenê wê di çerçoveya wê kirinê de wê, aliyê bi wê hizirkirinê wê, bi serê xwe wê, di levkirina xweya ku ew bi wê bûya wê karibê di çerçoveyek mantiqî de were fahmkirin.

Hebûna me ya fîzîkî jî wê di wê temenê de wê di wê temenê de wê xwediyê gelek fektorên ku mirov wê di çerçoveyek heyînî de wê fahmbikê bê. Di wê rengê de wê pêwîstîya wê ya bi fahmkirinê a bi wê hebê. di wê temenê de wê, dema ku mirov jinekê li gorî mêr bihizirê û wê fahmbikê û ankû mêrekê li gorî jinê bihizirê û wê fahmbikê wê çendî wê rast bê? Ev wê karibê weke rewşek fahmkirinê a weke diyardeyekê û kirdeyekê wê bi serê xwe wê fahmbikê bê? Di wê rewşê de wê dema ku wê, yek li gorî ya din were fahmkirin wê ew wê tenê wê aliyekê fahmkirinê wê bide dîyarkirin. Ew dikarê rast jî û ne rast jî were dîtin. Lê li vir wê aliyekê din jî wê hebê ku mirov wê fahmbikê ku ew jinek jî û mêrek jî wê weke hevdû wê xwedî hebûn bin, bijîn, xwedî aqil bin, xwediyê hiş bin, xwediyê gîyan û rûhiyeta xwe ya teybet bin. Xwediyê beden û ankû fîzîkên xwe yên bi xosletên xwe yên cûda bin. Di wê temenê de wê dema ku ew weke hevdû ban wê ji xwe wê di awayekê de wê, temenê cihêrengiya jîyanî wê nebûba. Ev alî wê weke aliyekê din ê ku mirov wê bi wê bihizirê bê. Lê aliyê din ê ku wê ji aliyê jîyanê ve wê fahmbikê wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê jin û mêr wê, weke hevdû wê hebin, xwedî maf û azadîya weke hevdû a jîyanê bin. Di wê temenê de wê, ne bi aqilê ne jî bi hebûna xwe wê nikaribê yek li ser ya din re bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê werênê ser ziman ku wê di aslê xwe de wê, aliyê zayendî bi jinê re wê were ser ziman û yê bi mêr re wê were ser ziman wê di awayekê de wê aliyekê wan ê din wê ew bê ku ew hevdû temem dikin bin. Wê hêka jinekê bêî sperme mirovekê wê nikaribê zaroyê biafirênê. Wê demê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, dualiteya nava herdû aliyên wê di awayekê de wê weke ku wê zerdeşt jî wê werênê ser ziman wê di awayekê de wê hevdû temem bikê.

Di wê temenê de wê, dema ku wê aliyekê were bin ya din re nîşandin û ankû aliyekê li ser yê din re bê nîşandin wê di wê temenê de wê ew dualiteya hevgrîtî a ku ew temenê jîyanê diafirênê wê weke ku ew ahenge wê were xirakirin wê têgîn û hişekê wê bi mirov re wê çêbikê. Di wê temenê de wê, di dewama wê de aliyên weke bi xosletên ji hevdû

cûda ên fîzîkî hebûn jî wê di awayekê de wê tenê û tenê wê weke aliyana ku wê di wê rengê de ên di wê temenê hevdû temenkirina wê dualiteyê de ku wê pêwîst bin.

Di temenekê rasyonali de jî û di temenekê mantiqî de jî ku mirov bi wê bihizirê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di wê temenê de wê bide nîşandin. Di wê rengê de wê, çerçoveya hebûna jîyanê wê di wê rengê de wê bi jîyankirinê û domandina wê re wê, di wê rengê de wê hevdû temenkirina ku ew heya wê, di serî de wê di aslê xwe de wê, di çerçoveya jîyanê û bûyîna wê de wê temen û rengekê bê qûsûs wê hem ji aliyê jine ve jî û hem ji aliyê mêr ve jî wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê ev wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê temenê fahmkirinê wê bi wê re wê di awayekê de wê biafirênê. Di awayekê de wê, hevdû temenkirin wê di awayekê de wê di nava têtîna zayendî a mesopotamikî û kurdistanî de wê di wê rengê de wê di awayekê de wê were dîtin.

Hizirkirinên li ser têtîna zayendê ku wê piştê wê bi berdewamî wê bîn pêxistin

Ku mirov ji kijan aliyê ve wê li wê binerê wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara têtîna zayendê wê di awayekê de wê weke hevgirtinek wê ya bi jîyanî wê hebê. Ew di nava xwezayê de wê ne tenê wê bi mirovên dihezirin re lê wê di nava hemû zindiyên di nava xwezayê de jî wê di awayekê de wê were dîtin. Ev dîalite wê weke dîaliteyê jîyanî bê.

Di wê temenê de wê hevdû temenkirin wê di wê temenê de wê bi wê re wê bibê. Di dewama wê de wê weke ku mirov wê dibîne wê ev aliyên ku wê pêwîst bin ku ew di wê temenê de bi rewşên wan û fonksiyonîya wan a jîyanî û hwd re wê werina fahmkirin wê di awayekê hizirkirina bi subjeyî de wê bi dîtina aliyekê li ser aliyê din re wê di dîmenê fahmkirinê de wê weke ku wê were xirakirin. Lêgerîna di fahmkirina hevgirtinek rast a di temenê jîyanê de ku wê bi wê ew wê were fahmkirin wê di wê temenê de wê weke ku wê ji berçav wê were dîr girtin. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara zayendê wê di aslê xwe de wê di wê temenê de wê, weke mijarek zêde giring bê ku mirov wê di wê temenê de wê di awayekê de wê fahmbikê bê.

Li kurdistanê wê pêvajoyên piştê de jî wê di awayekê de wê, weke di wê temenê de wê di çerçoveyek civakî de wê ew rengê fahmkirinê wê

were dîtin. Lê ji aliyê têgînên baweriyê ve wê ew rengê fahmkirinê wê di awayekê de wê, ne levkirina di xwezayîya fahmkirinê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin bê.

Di nava jîyanê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, aliyek ku ew alî mêr aliyê zayenda mêr bê û ku ew di wê temenê weke ku me li jor hanî ser ziman li ser têgîna şehwetê re ew aliyê zayenda jinê xirab bide nîşandin wê, bi wê xirab nîşandin re wê di aslê xwe de wê ne aliyê jinê wê pîs û xirab bê. Aliyê mêr wê di wîna xwe de wê weke ku wê kêmbê û wê zayif bê. Hemû destavêtinên ji aliyê mêr ve li jinê jî wê di temenê wê de wê ev hebê. Ew xwe kêmbê dîtin, hîskirin û hwd di temenê wê de wê hebê. Ev nîqaşên bi wê rengê ku wê werina kirin wê çendî wê weke li ser temenekê bi wînbûna mêr û qûdretîya mêr wê werina kirin jî lê wê vajî wê ev nîqaş wê zayifîya wî ya fîzîkî, xwe negirtin û lawazîya wî ya di xwe girtina li hemberî aliyê din de wê bide nîşandin. Di wê rengê de wê, dema ku wê tenê bi nerînek bi çavekê wê bi awirekê wê weke ku wê heya wî herê ser wê û ew wê xweşik bibîne û wê ji xwe re wê li xwe mûkûr newê ku ew wê bêjê ku 'ew çendî xweşik û sipahî ya' ew wê di wê temenê de wê aliyekê wê yê din ê zayifîyê bê. Di wê temenê de wê, dema ku em di temenê hizirkirin û aqil meşandinê de dihizirin hemû argûmanên xirab nîşandina jinê û hwd ku wê di wê temenê de wê di nava olan de bê û ankû dervî wan werina ser ziman wê di wê rengê de wê, ne di wê temenê de bin ku wê jinê weke kêmesîyekê bidina nîşandin wê vajî wê mêr wê weke kêmesîyekê wê bidina nîşandin bin. Di wê rengê de wê, di serî de wê, di wê rengê de wê di awayekê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê werênê ser ziman.

Bi gotinên weke 'ji olê derdixê' jî wê di wê temenê de wê ya ku ew derdixê wê ne jin bê wê yê ku ew derdikeve ew mêr bê. Di wê rengê de wê, di wê têgînê de wê di awayekê de wê, di serî de wê di awayekê de wê li ser awayên fahmkirina olî û hwd re jî wê di şîroveyên ku ew di wê temenê de dihên kirin wê weke ku wê bi zanebûnî bê û ne bi zanebûnî bê wê di awayekê de wê bi xirabî xwandin û derkkirin û hanîna ser ziman wê bibê.

Di wê temenê de wê, aliyekê din jî wê di wê temenê de wê, xwe bide nîşandin. Ew **jî wê aliyê zayendî ê bi hewldana hevdû fahmkirinê re ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê. Emê li jêr wê di çerçoveya aliyên derûnî de wê li ser wê bisekin in. Lê li vir wê em dikarin wê di dewama wê de wê werênina ser ziman ku wê bi isrârî ji danîna**

empatiyek bi wê hevdû fahmkirinê de ravîna mirov wê, di wê rengê de wê di temenê wê hevdû xirab nîşandina li ser aliyên zayendî û hwd re jî wê were dîtîn. Ev jî wê weke aliyekê wê ye din wê xwe bide nîşandin.

Di aslê xwe de wê di dewama wê de mirov dikarê wê jî wê werênê ser ziman ku wê di demên serdemên navîn de wê bi zêdeyî wê di wê warê de wê du aliyên dijberî ku wê têngînên baweriyê wê di temenê wê de wê werina bicihkirin wê li ser wê çerçoveyê wê zêdetirî wê nbi dijwarî wê were dîtîn. Ev jî wê di awayekê de wê dema ku mirov hewldide wê fahmbikê wê di wê rengê de wê ew wê bi wê re wê were dîtîn ku wê herdû alî wê mijare fahmkirinê a hevdû wê di serî de wê di nava wê hebê. Di wê wê hevdû fahmnekirinê de wê mijarên felsefeyî, olî û hwd jî wê bi wê werina hildan li dest. Di wê rengê de wê, di wê temenê de ku ew hat ser ziman êdî wê di dewama wê de wê li ser wê rengê hizirkirinê wê b hevdû re empatî danîn û hevdû fahmkirin û têkiliyek fahmkirinê bi hevdû re danîn wê nebê. Ji xwe wê, di temenê wê ne danînê de wê zayifiya keyetiyê wê hebê. Ev wê di aliyê mêr de wê zêdetirî wê hebê.

Di awayekê de wê mêr wê di wê rewşê de wê di aslê xwe de wê, çendî ku wê weke mirov ji hizrên aristo wê fahmdikê ku wê jin 'weke zindiyek bi tememî pêşneketîya' ku wê ji hizrên wî were fahmkirin jî wê vajî wê di awayekê de wê rastîya wê were dîtîn. Di wê temenê de wê mêr wê di awayekê de wê weke ku wê di wê rewşa têkiliya fahmkiirînê û danîna wê de wê weke ku wê di kêmesîyekê de bê. Wê kêmesîyê wê mirov nikarê wê tenê wê bi temenekê derûnî û hwd re wê bi bitenê wê fahmbikê. Weke ku mirov wê dibînê wê hinek aliyên wê yên din jî wê hebin. Wê di wê çerçoveyê de wê êdî wê mêr wê bikê nava wê nakokiyê de ku wê nikaribê bêjin bijî û wê bi wê re wê jîyankirinê jî wê çawa wê bijî wî nizanibê. Di wê temenê de wê temenê hevdû fahmkirinê pirsgirêkên nava zayendan ku ew ji aliyekê ve werina lêkolînkirin wê di wê temenê de wê ev alî wê bi zêdeyî wê weke aliyna ku wî mirov dikarê di serî de wan fahmbikê bê.

Ber vê yekê wê dema ku wê weke ku wê di demên hemdem de wê bahsa pirsgirêkekê bi jinê re wê were kirin wê du aliyên wê di wê temenê de wê hebin. Aliyê pêşî ê afrîner wê bi zêhnî wê mêr bê. Aliyê din ê xwe li wê rewşa pirsgirêkê razandinê û wê weke di temenekê derûnî de wê herêkirina wê jî wê jin bê. Di wê temenê de wê ev herdû alî jî wê pêwîstîya ji wan derbasbûnê wê hebê. Lê li vir wê ji aliyê derûnî û mejiyê têkilidanîne ê empatiyê ve wê mêr wê weke ku wê di gelek waran de wê kê m were dîtîn. Di wê rengê de wê, mijare hevdû rast fahmkirinê

wê aliyekê wê yê giring wê weke ku mirov wê dibînê wê danîna empatiya hevdû fahmkirinê di nava rewşek jîyanî de wê bi zêdeyî wê li pêş bê.

.

.

Çavkanî:

*Zerdeşt, Avêsta

*Ahmedê Xanî, mem û Zîn

*Şerexanê bedlisi, Şerefname

*Sasson, Jack M(1974), Hurrians and Hurrian Personal Names in the Mari Texts

*Epic of Gilgamesh

*Rustad, Linda M, û Bondevik, hilde (red) (1999), kjønnspektiver i filosofi historien

*Davila, Carl (2009), Fixing a Misbegotten Biography: Ziryab in the Mediterranean World, 21, Al-Masaq: Islam in the Medieval Mediterranean.

*Salah Zaimeche; Al-Dinawari: 30th July 2001, from 'muslim heritage'

* Cahen, Claude (2006). Young, M.J.L.; Latham, J.D.; Serjeant, R.B. (eds.). Religion, learning, and science in the 'Abbasid period (1. publ. ed.). Cambridge: Cambridge University Press. p.175- 198.

* Gill, John (2009). Andalucía : a cultural history. Oxford: Oxford University Press

*Gottfried Wilhelm Leibniz, 1704, New Essays on human Understanding

*Hill, Donald Hill(1996), "A History of Engineering in Classical and Medieval Times

DI NAVA FELSEFEYA KEVNERA DE TÊGÎNA ZAYENDÊ

Di aslê xwe de ku mirov ji aliyê têngîna zayendê mijarê hilde li dest wê, di serî de wê weke aliyna giring wê demên dawî ên felsefeyê ku wê li ber bahra reş ku wê bibin jî ji aliyê wan ve ku mirov hilde li dest wê giring bê. Di wê rewşê de wê, di nava pêvajoyên hizirkirinên bi felsefeyê de wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê, di serî de wê, weke aliyekê din ê giring ku mirov karibê werênê ser ziman bê.

Di nava hizirkirinên demên kevnara de wê, hizrên Platon, Aristo û hwd wê di wê temenê de wê bi zêdeyî wê derkevina li pêş. Berî wan wê di çerçoveya têngîna hizirkirinên Thales de jî hewldana xwe gihandina hinek hizirna wê di wê temenê de wê bê dîtîn. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijara felsefeyê û ya têngîna zayendî wê di wê temenê de wê, weke ku mirov wê dibînê wê zêde wê bi hevdu re wê aliyên wê newina dîtîn.

Di nava felsefeyê de wê, hemû filosofên ku wê werina derxistin li pêş wê bi navê wan wê mên bin. Wekî din wê di awayekê din de jî wê di nava danûstandinên Platon ên di berhema wê ya bi navê “welat” de wê, hinek şîroveyan ku ew bi heypeyvînan ku wê werina kirin re wê li ser wan r ewê werina ser ziman. Wekî din wê hizrên Aristo ew hinekî di çerçoveya aliyê funksiyoanalîst de wê di awayekê de wê weke ku mirov ji hizrên wî fahmdikê wê bê dîtîn.

Lê em wê dibînin ku wê ji nava têngînen mîtolojikî û hwd wê, awayna weke bi çêkirina peykelan û hwd ku wê karibin têngînek baş a zayendî û bi kifşkirinên wê yên weke bi bedenê mirov û hwd re wê bîna li berçav wê were dîtîn.

Hinek rewşên weke peykelçêkeriyê ku wê mirov karibê bi wê re wê, werênê ser ziman wê, ji wê demê wê hinek çêkeriyên ku wê werina dîtîn wê di wê warê de wê têngiştirinekê wê bi mirov re wê karibin bidina çêkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara zayendê wê di nava hizir de wê di wê temenê de wê, çawa wê were dîtîn wê di temenekê dûalîteya beden û gîyanê de wê li ser fêrbûna îdeayan a platon û hwd re wê di awayekê de wê, were dîtîn. Di wê temenê de wê

bandûra hizrên demên berî platon ên weke yên Zerdeşt û hwd ku ew di çerçoveya têngîna dualisma jîyanê de dihênê ser ziman de wê hebê. Lê tevî wê jî wê, ji aliyên fahmkirinê ve wê, bi têngîna 'jin li malê zarokan mazin bikê û mêr li derve ramyariyê bikê' re wê li wê bihizirê. Ev rengê hizirkirinê wê bi aristo re jî wê were dîtin. Wê piştê wê ev rengê hizirkirinê wê bandûra wê li serdemên navîn û rengên hizirkirinên **nava wê jî bibê**. Ew di wê temenê de wê li ser têngîna îdeayan re wê ew wê werênê ser ziman. Platon wê du aliyan wê werênê ser ziman. Aliyekê wê bi têngîna îdeayan bê. Aliyê din jî wê bi girtinên bi rêyên sehan bê. Wê di wê temenê de wê di nava wan de wê têkilî û ahenge ku ew bi wê dihizirê wê werênê ser ziman.

Wekî din wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirina zayendê wê di wê temenê de wê bandûra têngînen mesopotamikî ji nava têngînen homeros ku ew weke di 'ilyada' de wê werênê ser ziman wê, weke aliyekê din ê zayendî ku wê zêde bandûra wê di wê temenê de wê were dîtin bê. Jin wê weke zindiyekê di çerçoveya jîyanê de wê çawa wê were fahmkirin wê di wê temenê de wê bê mijare hizirkirinê. Li ser wê re wê, di nava təkiliya wê ya bi mirov, afirandinê, fahmkirinê, pêvajoyên wê yên jîyankirinê 'motiveyê' û hwd re wê were lê hizirkirin. Di nava hizrên aristo de wê ev wê weke aliyna ku wê bi wan wê were hizirkirin bê.

Di dewama wê de wê, di wê rengê de wê weke ku em di nava mîtolojiya girêkê de jî dibînin wê weke li ser təkiliya Zeus û ewrora û hwd re ku wê were ser ziman wê li wer xweşikatiyê û zêdebûnê û hwd re wê were ser ziman. Lê di demên berî van demên felsefeyê de wê, civakên bi têngîna zayendî a serdest weke ên bi bi komên civakên jinan ên bi navê 'amazonan' û hwd ku wê li wê herêmê werina jînkirin jî wê di awayekê de wê were dîtin ku wê hebê.

Aliyekê din ku em bi mîtolojiya girêkê re dibînin jî wê piştî pêşketina têngîna 'mêr-xwûdê' wê çendî wê weke yazdanê serek û mazin wê mêr derkeve li pêş wê were dîtin. Di dewama wê de wê, ev wê, bandûra wê di rengên hizirkirinê de wê were dîtin. Wê di wê rengê de wê, di temenekê bi serwerîya aliyekê li aliyekê de wê were dîtin. Ev wê, di nava jîyanê de wê êdî wê rengê hizirkirin û kifşkirinê wê bi xwe re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Dî demên destpêkê ên kevnera de têngîna zayendê

Di demên kevnera ên destpêkê de wê, weke ku mirov wê dibînê wê di awayekê de wê, bi hizrên homeros û ên weke wê ku wê di çerçoveya têngîna mitolojikî de wê were fahmkirin bê. Di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê demê de wê, jin wê weke ku wê di qarakterên persephona û hwd ku wê çendî wê mitolojikî jî bin wê di awayekê de wê derkevina li pêş.

Dema ku ew qarakter werina fahmkirin wê, demê divê ku mirov tenê wekê mîtolojikî tenê lê nenerê. Ber ku wê ev wê di awayekê de wê weke aliyna ku wê rengê hebûna keseyetiyê jî wê karibê di jîyanê de bi xwe re wê di awayekê de wê biafirênê. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, rewşa zayendê wê di awayekê de wê, li ser temenekê têkiliyê re wê awayekê fahmkirinê wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di wê demê de wê dibînê ku wê di çerçoveya têkiliya nava zayendan de wê awayekê wê yê cûda wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di nava jîyanê de wê, hin bi hin wê bi wê re wê dengên ji hev cûda wê bi wê re wê di awayekê de wê xwe bidina dîyarkirin.

Lê em wê dibînin ku wê di demêmn kevnera de wê, di nava jîyanê de wê, rewşên weke yên bi estrûmentî wê lêxistinên li musikê, rakskirin û leyistin wê bibê. Di nava civakê de wê, di wê demê de wê, çendî ku wê zêde nav ji jinan dernekeve jî lê wê, dibînin ku wê di demê de wê jinên ku ew perwerde dibînin û ankû yên perwerde dîtin û di hevkeyyekê weke mêr de wê bijîn wê hebin.

Di wê temenê de wê, dema ku mirov li nava hizrên pisagor dinerê wê dibînê ku ew di awayekê weke hev de ew dibînê. Di wê temenê de wê, di çerçoveya têngîna malbatîtiyê de wê ew wê were dîtin. Di wê demê de jî wê weke di nava civakê de wê jin û mêr û ên kole û ên ne kole jî wê hebin.

Wekî din wê di awayekê din de jî wê were dîtin ku wê di wê demê de wê rewşên weke yên pêşxistina epik û leyistikên bi wan ku wê di wê temenê de wê li anfi'yan wê werina leyistin wê di awayekê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê, were dîtin. Di demên leyistinê de jî û di demên temaşakirinê de jî wê di awayekê de wê, weke ku em dibînin wê di awayekê de wê, were dîtin. Di wê warê de wê, li herêmên anatolia jî û heta herêmên kurdistanê ên rojava di wê demê de wê deverên bi wê rengê ên cihên anfi ên leyistinê wê werina dîtin ku wê hebin.

Em wê dibînin ku wê çanda mîtra de wê, ew wê, di awayekê de wê, jin wê di nava wê de wê pîroziya xwe wê bipolarêzê û wê bi wê re wê derkeve li pêş. Di wê rengê de wê ev wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê

werênê ser ziman ku wê jin wê di wê demê de wê, di awayekê dîtbarî de jî wê di awayekê de wê derkefe li pêş. Heta ku wê di demên dawî ên kevnera li dora demên helenismê de wê jinên weke 'Hypatia' ku wê weke jinna filosof jî wê werina nasîn li gorî aqilê demê wê bibin û wê derkevina li pêş.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê di awayekê de wê werênê ser ziman ku wê mijara jinê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê bide nîşandin. Civakên ku wê bi çanda zayendî a aliyê jinî ve wê werina nasîn weke yên 'amazonî' wê li herêmê wê hebin û wê bandûra wan di awayekê xwezayî de wê bi egozofîkî wê hebê.

Di nava hizirkirina dema kevnera de têtîna zayendê

Di nava hizrên demên kevnera de têtîna zayendê wê weke ku em bi hizrên Platon, Aristo û hwd redibînin wê di awayekê de wê, were dîtîn. Di aslê xwe de wê, dîmenekê wê di nava têtînenê homeros de jî wê di hilbestên wî yên weke yên Ilyada û hwd de wê, were dîtîn. Di wê rengê de wê, têtîna zayendî wê, di awayekê de wê, di mijara fahmkirina wê de wê çawa wê were fahmkirin û erkên wê yên di jîyane de wê çawa dibin wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Aristo wê, di awayekê de wê, dema ku ew şîrove dikê rolên zayendan wê di çerçoveya têtîna civakî de wê şîrovebikê û wê bahsa 'rola jin û mêran a di nava civakê' de wê li ser wê bisekinê û wê bêtê ser ziman ku 'wê jin jî û mêr jî wê rol û weynên wan ên ji hev cûda wê di nava civakê de wê hebin.' Di wê temenê de ew dikê ku ew bi temenekê felsefeyî li ser wê temenê wê salixbikê û werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê mijara salixkirina zayendan wê di wê temenê de wê weke ku mirov wê dibîne wê, di wê rengê de wê di demên kevnera de wê, di çerçoveya têtînek civakî de wê çawa wê were fahmkirin wê, li ser wê were sekin in. Hizrên Platon jî wê di awayekê de wê, weke ku mirov wê dibîne wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê bi wê re wê were ser ziman.

Platon dihizirê ku wê jin û mêr wê xwediyê cihêtîye biolojikî bin. Lê wê di nava jîyanê û ankû civakê de wê, di ahengekê de wê di awayekê wekhev de wê bi laş û gîyan wê bikê ku ew fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di warên xosletên xwe yên jîyankirinê, rolên jîyankirinê û hwd de wê, di warê rêveberî û hwd de wê, xwediyê awayên xwe yên ku ew bi wê

werina fahmkirin bin. Di warê tevlîbûna jinê li nava rêveberiyê de wê platon û aristo wê di awayekê de wê, weke ku wê ne di hemhizrê de bin. Platon wê li ser awayekê biolojiyî û cihêtiyên biolojiyî re wê bikê ku ew wê fahmbikê. Aristo wê, di awayekê de ew wê, ji aliyê funksiyonî û hwd re wê, di awayekê giştî de wê bi têngînî wê bikê ku ew wê fahmbikê bê.

Lê di awayekê de wê weke ku mirov di çerçoveya giştî a fahmkirinê a ku ew dihênina ser ziman de wê dibînin ku wê jin wê bin mêr re wê were dîtin û wê bê hanîn li ser ziman. Aliyekê din ê Platon ku ew têdigihê di derbarê jinê de wê ew bê ku ew dihênê ser ziman ku 'wê jin jî wê karibê weke mêr aqil, mejî û mantiqê xwe bikarbênê' bê. Di wê temenê de wê xwediyî hêz bê.

Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, li gorê wê têngînê ku nehêlê ku jin tevli ramyariyê û hwd bibê wê weke ku hevjinêk xwe ku mirov wê biavêjê aliyekê wê lê binerê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, Platon ku mirov hinekî di hizrên wî de di wê warê de kûr dibin mirov wê dibînê ku ew di wê hizrê û baweriyê de ya ku wê jin jî wê xwediyê wê hêzê weke ya mêr bê ku ew karibê wê bibê bê. Wê di rengêkê weke wê rengê wê rengê hizirkirina wî ku mirov lê dihizirê mirov wê karibê bihizirê awayekê hizirkirinê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, Platon ku ew jinê di wê hêzê de dibînê ku ew karibê wê, rêvebirkirinê bikê wê di dewama wê de wê Aristo wê di wê temenê de wê bi wî re ne di hemhizrê de bê û wê bihizirê û wê bîrê ser ziman ku 'jin divê ku ew li malê û zaroyan meyizênê. Di wê temenê de wê ev rengê hizirkirinê ê aristo wê awayekê klasik ku wê di demên berê de wê li hin deverên mesopotamiya û keviyên asya dûr wê biheta bikarhanîn ba. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din wê dikarê wê fahmbikê ku wê ev rengê hizirkirinê ê Aristo wê piştî re wê ber ku wê di hin rewşên levkîrinên bi têngîna mêrê ku ew xwe weke 'xwûdê dibînê re wê levbikê re wê, di serdemên navîn de wê bi zêdeyî wê weke têngînek ku wê were esasgirtin jî bê.

Di temenekê giştî de wê, weke ku mirov wê dibînê wê hin bi hin wê di wê temenê de wê, rengna hizirkirinê wê bibin. Ev rengên hizirkirinê wê piştî wê di temenê rêveberiyê de wê weke têngîna fermî jî wê piştî wê werina herêkirin. Wê di wê çerçoveyê de têngînen rewîstî ku wê werina pêşxistin wê di dewama wê de wê rewşên jinan ên dervî wê weke 'dervî rewîstê' û hwd wê werina dîtin wê weke 'nemeşrû' wê werina ravakirin.

Di wê temenê de wê ev rewş wê rewşa pêşketina jinê a bi hezaran salan ku wê heta wê demê wê di temenekê xwûdawendî de wê bê jinkirin wê bi şûn ve wê bê kişandin û heta ku mirov wê karibê bêjê ku wê jina azad wê êdî wê bê bindeest kirin.

Bermehiyên demên kevnera û di wan de hebûna rengê zayendî

Serdemên kevnera ku wê bahsa wê werê kirin wê di serî de wê weke demek felsefeyê û bîaqil pêşdikeve wê were dîtîn û wê bê hanîn ser ziman. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di wê temenê de wê, mijare zayendî jî wê di nava wê de wê were dîtîn û ser ziman. Salixkirinêmn bi felsefeyê li ser têtîngên weke dualismê, rasyonalmê, mantiqê û hwd re wê, di awayekê de wê bandûrê wan di warê fahmkirinê di derbarê têtînga zayendî de jî wê bibin.

Di awayekê din de jî wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê di wê demê de wê çand pêşkeve, hûner wê bi hin aliyna şenber wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Çêkirina peykelên ku wê di wê demê de wê bêtîngên wê di wan de wê têtîngê zayendî a ku wê çawa wê bi wê li bêqûsûrî wê were lêgeîrn wê were dîtîn. Di wê temenê de wê, çêkirina laşê jinê jî û yê mêt jî wê di wê temenê de wê bi xosletên wan ên zayendî re wê di awayekê de wê, were dîtîn û ser ziman.

Hanîna dîmenê zayendan li berçav wê di wê temenê de wê di destpêkê de wê çawa wê bi rengê aqil wê were xweşikkirin û hwd re wê were dîtîn. Ev wê, di wê rengê de wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê bide nîşandin.

Di nava têtîngên mitoloji û aqilê demê ê felsefeyê de ku wê werina ser ziman wê pêvajoyek salixkirinê şenber ên ji hevdu bi bandûr dibin wê were dîtîn. Di wê temenê de wê minaq wê, di wê demê de jî wê nêzîkatîyên mîtolojîkî ên zayendî ku wê kirinên mirov wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin wê bêtîngên. Wê di wê rengê de wê dîmenek wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Di demên aqil de wê, di wê rengê de wê, bizêdeyî wê tişt wê weke xwe wê çawa wê were bi formkirin wê bi wê were dîtîn. Têtînga laş û gîyanê ku wê Platon wê werênê ser ziman wê di awayekê de wê, çawa wê di awayekê heviyekiyekê de wê were fahmkirin wê ew wê were dîtîn. Aristo wê bi têtînga form û laş wê di awayekê de wê dîmenekê fahmkirinê wê biafirênê. Ev wê bi demê re wê bi wate û rengên fahmkirinê ên cûr bi cûr wê, were ser ziman.

Têgîna darêjkê û ankû formê wê di aslê xwe de wê ji wê aliyê ve wê weke aliyekê din bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Wê têgîna darêjkê wê dervî têtînek zayendî a bêalî de wê were hizirkirin. Wê dema ku wê darêjkek wê were salixkirin û bi awakirin wê hingê wê di dewama wê de wê li ser wê re wê awayekê zayendî jî wê di wê şenberîya wê de wê karibê xwe bide dîyarkirin. Piştî serdemên kevnera wê li ser têgîna darêjkê a demên kevnera de wê hizrên weke nîqaşkîrîna têgîna zayendê û darêjkê wê bi hevdu re wê pêşî wê li ser têgîna feristeyan re wê bibê. Gotinên weke yên 'zayenda feristeyan' ku wê were lêpîrsîn wê, çendî ku wê di awayekê de wê di destpêkê de wê bi aqilê me yê roja me wê ji me re wê bi ken were jî lê wê di awayekê de wê di wê rengê de wê encamek giring wê di xwe de wê bihawênê.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê form û ankû darêjk wê weke têtînek giştî a wekehevdu wê di awayekê de wê karibê were fahmkirin. Ya ku wê wê bi cûdahî dide têtîhiştin û fahmkirin wê, rengên wê yên di jîyanê de bê û awayên bi hişmendî ên salixkirî ku ew dibin bin. Minaq wê jinek wê darêjek wê hebê. Mêrek jî wê darêjek wê hebê. Wê zaroyek jî wê awayekê wê hebê. Di wê rengê de wê dikarê li dûv hevdu bi gelek awayên zindî û nezindî re wê li hev zêde bikê û wê werênê ser ziman.

Çavkanî:

- *Giddens, Anthony., 1993, “New rules of sociological method” (2nd ed.) Stanford, CA: StanfordUniversity Press. I: Denzin, Norman K. & Yvonna S. Lincoln (ed.), 2000 (2.utgave) Handbook ofQualitative Research, Second Edition, California, Sage Publications Inc
- *Gilje, Nils û Harald Grimen, 2005, Samfunnsvitenskapenes forutsetninger – Innføring isamfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi, Oslo, Universitetsforlaget
- *Greer, Margaret J., og Patricia G. Greene, 2003, “Feminist Theory and the Study ofEntrepreneurship”. I: Brush, Candida G., Nancy M. Carter, Elizabeth J. Gatewood, Patricia G.Greene og Myra M. Hart (ed.), 2006, Women and Entrepreneurship, Contemporary Classics,Cheltenham, Edward Elgar Publishing Limited, (p. 86-109)
- *Gubrium, Jaber F og James A. Holstein, 1997, “The New Language of Qualitative Method”,Oxford, Oxford University Press. I: Ryen, Anne, 2010, Det kvalitative intervjuet – Fravitenskapsteori til feltarbeid, Bergen, Fagbokforlage
- *Hernes, Helga Maria, 1982, Staten – kvinner ingen adgang? (serie Kvinnerns levekår og livsløp),Oslo, Universitetsforlaget
- *Holsti, O.R, 1969, “Content Analysis for the Social Sciences and Humanities”. I: Bryman, Alan,2004: Social Research Methods, Second Editon, New York, Oxford University Press Inc.
- *Kvande, Elin, 2003, “Doing Gender in Organizations – Theoretical Possibilities and Limitations”. I:Lorentzen, Jørgen og Wencke Mühleisen (red.), 2006, Kjønnforskning – en grunnbok, Oslo,Universitetsforlaget
- Rustad, Linda M, û Bondevik, hilde (red) (1999), kjønnsperspektiver i filosofi historien

DI SERDEMÊN NAVÎN DE TÊGÎNA ZAYENDÊ

Ku mirov ji jîyan aliyê ve wê li wê binerê wê di serî de wê, têtîna zayendê wê di serdemên navîn de wê awayekê ku wê di temenê awayên hizirkirinê ên demên hemdem de jî wê karibê were fahmkiirn wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê pêşkeve. Bi zêdeyî wê dema ku mirov li awayên hizirkirinê ên zayendî di demên navîn de li wan dihizirê wê di serî de wê di awayekê metafîzîkî de ku mirov wê fahmbikê wê di awayekê de wê bi wê re wê werê dîtin. Têkiliya metafîzîkê û têtîna zayendê ku mirov wê dênê bi hevdû re wê di awayekê de wê li ser awayekê fahmkirinê ê rewîstî re jî wê têtînekê wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê temenekê fahmkirinê wê bi nerînî wê biafirênê.

Di dewama wê de wê aliyên ku wê karibin wê di dewama wê de wê bi wê re wê werina fahmkirin aliyên weke xwestek bi hazê a bi zayendî, tevgerîya bi têtîliyên zayendî, xwestekên zayendî ku wê jin û mêt wê ji aliyê xwe ve wê bixwezin û wê dilê wan heriyê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê di temenekê rewîstî ku em minaq bi têtînek normatif û hwd ve wê hildina li dest wê, di wê temenê de wê çawa wê, xwestek zayendî, hazê û hwd wê werina fahmkirin, hildan li dest û hwd wê bi wê re wê, werina li wan hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê pêvajoyên li wê hizirkirinê jî wê di awayekê de wê weke aliyna wê yên din bin ku mirov wan fahmbikê bê.

Dema ku em li ser kifşkirina bi xwestekê re wê li wê bihizirin wê di wê temenê de wê demê wê kirinê wê weke wê kifşbikin û wê werênina ser ziman. Minaq wê dema ku em di çerçoveya li wê hizirkirinê de wê werênina ser ziman wê li mesepotamiya wê, di awayekê de wê, bi wê hizirkirinên ji hev cûda wê werina kifşkirin. Di aslê xwe de wê rewşên weke 'falên zayendî' û hwd wê di awayekê de ku wê werina ser ziman wê di wê temenê de wê, çerçoveyek wan a fahmkirinê jî wê bi wê re wê were ser ziman. Di rewşa rewşa afsûna zayendî de ku wê di dewama wê de wê bahsa wê were kirin wê bo bi zayendî gihandina hevdû û bi hevdû dana kirinê weke jinûmêr, hêzkar û ankû yar, dergîsî û hwd re wê karibê were ser ziman.

Di wê temenê de wê têngîna li wê hizirkirinê wê di awayekê de wê, çawa wê di awayekê ahengî de wê bi wê re wê bê girtin wê li ser wê re wê were li wê hizirkirin. Di aslê xwe de wê, di demên navîn de wê di wê rengê de wê, têngînek zayendî a rewîstî ku wê ji van aliyên ve jî wê weke ku wê were fahmkirin wê pêşkeve.

Di dewama wê de wê, afsûna girêdana li hevdû, afsûna ji hev çûna dilxwestina zayendî, û ankû afsûna dilçûna hev bi zayendî û hwd wê, di wê temenê de wê, werina ser ziman. Ev wê, weke aliyên ku wê di destpêkê de wê ji aliyê têngînek şubjeyî ve ku wê karibê were fahmkirin bê. Di çerçoveya aqilê serdemên navîn ê şubjeyî de ku mirov wê bi wê bihizirê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê warê de wê li ser têngînen metafîzîkî re li wê hizirkirin wê di demên serdemên navîn de wê weke ku mirov dibînê wê di wê rengê de wê zêdetirî wê di awayekê de wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di awayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê təkiliya zayendî û hevdû dîtî û fahmkirin û girêdanîya li hevdû a bi zayendî wê di wê temenê de wê li ser awayekê bi hizirkirinê ê bi wê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê were hizirkirin.

Di serdemên navîn de têngîna zayendê

Di serdemên navîn de çendî ku em bêjin ku wê bahsa hizirkirinên demên kevnera wê hebê jî lê wê di awayekê de wê awayekê wê teybet ê li gorî xwe û bi xosletên xwe ku ew xwe didina dîyarkirin wê bibê. Di wê temenê de wê rengê têngîna zayendê wê, di awayekê de wê, mijare baweriyê û olê wê bandûra xwe wê bi zêdeyî wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara zayendê wê di demên serdemên navîn de wê bi zêdeyî wê di awayekê de wê bi rengê bawerîyan jîyankirinê û hwd re wê bê, li wê hizirkirin.

Di wê temenê de wê, pergalek civakî ku wê di wê de wê jin wê bi bawerî bê û 'di gotina mêrê xwe de' bê wê were dîtî. Di wê temenê de wê di awayekê de wê bi wê re wê were dîtî.

Çendî ku wê jin wê di wê temenê de wê bijî jî lê hin bi hin em dema ku em li dîroka civakên demê dinerin wê her yekê wê dîrokek xwe bi rengê weke jinên wan ên derketina li pêş ku wê dîroka wan wê binivîsênin wê hebin. Ev dîroknivîsandin wê çendî ku wê di derbarê giştîya civakê de wê zêde ne vegotinbar jî bê lê wê di awayekê de wê, li ser temenekê ku

mirov bi wê fahmbikê ku wê jin wê hin bi hin wê bi wîna rêveberiyê wê derkeve li pêş. Wê hêzê hilde li dest. Wê weke kesek gotina xwe bide hisandin wê bibê.

Lê çendî ku wê di wê rengê de wê bibê jî wê navê jinê wê hê jî wê li pêş bê. Wê di çerçoveya têgînên destûrî û hwd de ku wê were hizirkirin wê ew weke zindiyek ku wê li gorî mêr û ankû yên bi wê rengê li ser serê wê bihisênê wê were li wê hizirkirin û wê were ser ziman.

Erkên ku wê weke 'erkên jinê' ku wê werina ser ziman wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê, weke hanîna zaroyan li dunyê, li malbatê xwe binerê, di gotina mêrê xwe de bê û hwd. Wê di wê rengê de wê, hinek ku ew bi mêrê xwe bi wîn û gotin bê wê hebê. Dema ku ew ji male xwe derket derve wê hê jî wê weke ku ew nîn a bibê.

Wê mijara fahmkirina wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wê were hizirkirin ku ew çawa 'di gotina hevserê xwe de' bê û 'weke ya mêrê xwe' bê. Di wê rengê de wê ew wê, weke aliyekê wê yê ku ew bi wê were dîtîn. Ev rengên bi wê hizirkirinê ku wê weke rengna jîyanî ên bi wê xwe bidina dîyarkirin wê, di demên kevnera de wê di nava hzirên filosofên weke aristo û hwd de ku wê were dîtîn bê.

Lê wê di awayekê de wê ew wê were dîtîn ku wê, xosletên demê wê bi aqil wê xwe bidina dîyarkirin û wê di wê temenê de wê, li ser çerçoveyên hizirkî ên weke rasyonalmê, mantiqî û hwd re wê, hewlbê dayin ku ew rêyên fahmkirinê, çareserîyan û hwd bibînin. Di wê rengê de wê, ev wê di awayekê de wê, di çerçoveyek giştî de wê, karibê bide dîyarkirin ku wê hemû mirovati wê weke ji aliyê wînê ve wê weke bi 'xwûdê' ve girêdayî wê were dîtîn. Di dewama wê de wê, 'xwûdê mêr a'. Ev jî wê di serdemên navîn de wê weke têgîna ku wê rengê serwerîya demê a civakî jî wê li gorî xwe bidina dîyarkirin bin. Di wê temenê de wê, serwerîya mêr ku wê bi têgînên bawerî û olê wê were bi temenkirin wê di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê, bê bi çerçovea kirin.

Di serdemên navîn de wê bi zêdeyî wê, sazûmanak civakî wê, weke ku em wê dibînin wê ava bibê. Di wê de wê, komên civakê wê, di nava nava wê de wê biafirin. Wê jîyanek weke li ser temenê têgîn a'faodal wê biafirê. Wateya têgîna faodaliyê ku wê ji aliyekê ve jî wê li ser esasên rêz û rûmetê bijîn wê were fahmkirin. Di wê temenê de wê, pergalek ku wê di wê de wê, jin û mêr wê, di awayekê de wê, weke ku wê bi bandûra hizirkirinên demên kevnera ku ew hatî destnîşandin wê bi wê were were jîyankirin. Di nava jîyane de wê, jinên û mêrên bajarî, gûndî, jêr û jor wê

biafirin. Wê di wê temenê de wê weke di temenekê qatmanî de wê biafirê.

Lê em wê dikarê wê di awayekê de wê werênina ser ziman ku wê, şewayekê jîyanê ku wê bi rêgezên rewîstî ew sînorên wê hatî xêzkirin wê were jîyankirin. Di serdemên navîn de wê rewîst wê weke çerçoveya pergali a jîyanî wê di awayekê de wê biafirê. Kifşkirinên bi rewîstî ku wê bên kirin wê di çerçoveya bi têkiliya bawerîyan û rengên wan re wê, di awayekê de wê, were jîyankirin.

Di wê demê de wê, şewayekê ku wê pergali wê, di bin sazûmana serdestîya rêveber, leşker û oldar û levkirinên wan de wê were jîyankirin. Wê di dewama wê de wê ev komên ku wê biafirin wê, di awayekê de wê, di nava civakê de wê weke komna ku wê xwediyê zêdetirî mafî bin. Wê weke xwediyê mertebeyek bilindtir bin.

Di demên navîn de wê, di nava jîyanê de wê, weyna oldaran wê di awayekê de wê, zêdetirî wê derkeve li pêş. Oldar jî wê axlebe wê mêr bin. Wê li bin wan wê weke oldarên jin jî wê rahibe û hwd wê hebin. Ew jî wê, di astek jêrîn ku wê ne xwediyê mafê bilindbûnê bin. Di xiristiyaniyetê de ev wê hebê. Lê di misilmanetiyê de wê, bo jinê wê di aslê xwe de wê ew jî wê nebê.

Di awayekê de wê, rewşên li herêma ên ku wê di wê demê de wê hebin weke bi rewşên zayendî ku wê di awayekê de li ser temenekê civakî wê weke li berxwe bidin jî wê ji demên wê yên berê ku weke bermehî mana bin. Wê li ser wê re wê awayekê fahmkirinê ku wê weke şûnpê wê karibê were fahmkirin wê hebê.

Di nava jîyane de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare civakê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, di awayekê de wê, rewşa jinê wê di wê demê de wê di temenekê kompliketir de wê xwe bide dîyarkirin. Salixkirinên ku wê werina kirin wê di awayekê de wê, çendî ku wê di awayekê de wê di çerçoveya jîyankirina weke hevdû de wê temenekê hizirkirinê wê biafirênin jî lê wê dema ku wê mijar wê were ser zayenda jinê wê, di awayekê de wê, ew sînor wê li ago, ajo û hêstên ku ew bi mêr û hwd dixwezîn wan di bin sehê de bihêlin wê bialiqin. Di wê temenê de wê ev jî wê weke regekê hizirkirinê ku wê rengê pêşveçûnên demê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin bê.

Lê di nava malbatê de wê, weke ku wê sînorê wê were xêzkirin wê bibê.. Di nava wê de wê, zaroyan wê werênê dunyê û wê bi wê re wê bijî. Wê cihane wê ji wê biafirê. Wekî din wê zêde wê weke ku wê were

dîtin wê ti hêst, xwest û xewn û xiyalên wê yên ji wê maztir û li ser wê re wê weke ku derfet wan re wê nebê ku ew bibin.

Weknehevî wê di wê temenê de wê, hikme wê di wê rengê de wê bide dîyarkirin. Aliyekê din jî wê rewşên weke yên li ser xwesteka dêûbav ku ew kê 'munasib' bibînin ew bi wan re bizewicê, dema ku wê destavêtin li wê were kirin wê bi kesê ku ew destavêtiyê de bê zewicandin û hwd wê bi wê re wê bê kirin. Weke van rewşan wê gelek rewşên din ên ku mirov dikarê wê werênê ser ziman bê. Wê hertimî wê 'yek li ser navê wê ku ew gotinê bêjê wê hebê.' Ew carna bav, carna bira, carna jî kesekê din ê di wê temenê de bê. Heta ku wê di wê temenê hiyararşîkî de wê, 'mêr weke rûmetê' wê were dîtin wê di gotina wî de wê bimênê. Di wê rengê de wê ev weke rengne rêgezî ku wê di awayekê de wê, were dîtin û hizirkirin bê.

Di wê temenê de wê mirov dikarê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare jinê wê di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê bi tememî wê dîmenê wê ji nava jîyanê wê dîrketina wê bibê. Di rêjeya perwerdekirinê û hwd de wê pîrr zêde wê kêmbûn wê bibê. Lê ev rewşa nexwandinê wê ji demên navîn ên serdemên navîn û pê de wê hin bi hin wê, di wê de wê gûharîn wê bibê. Wê gelek jinên ku wê bidest nivîsandinê wê bikin û wê hizrên xwe wê werênina ser ziman û wê di wê temenê de wê, bi navê xwe wê derkevina li pêş wê **bibin**. Di demên mîtolojikî ên berî demên kevnera de wê rêjeya xwandina keçzaroyan û jinan wê ya demên kevnera û serdemên navîn jî wê weke ku wê were dîtin wê zêdetir bê. Ber ku wê wê di wê temenê de wê di bawergehê de wê, li ser bawerîya xwe ya cihê re wê, xwe fêrbikê. Jin wê, di serdemên navîn de wê, dêmenê wê di wê temenê de wê ji nava rengên hizirkirinê û ankû afirandina hizir jî wê dîrkeve. Çendî ku wê rengên hizrên weke yên ku wê ew wê, weke bi qapasiteyê û hwd re wê bê hanîn li ser ziman jî lê di aslê xwe de wê rewş wê ji wê pîrr zêde cûdatir û kûrtir bê.

Di nava jîyane civakê de wê, di wê demê de jî wê, jin wê xwediyê temenekê afrîner bê. Lê di demên ku wê şer û pevçûn wê bibin de wê weke ku wê di her demê de wê bibê wê ew û zaroyên wê zêdetirî wê zirarê ji wê bibînin. Ev jî wê di wê demê de wê zêdetirî wê bibê. Ber vê yekê wê, wê jin ku ew tenê mîrê weke xwedî milk û hwd wê were dîtin ku ew di şer û ankû rewşek din de bimirê û jîyane xwe ji dest bide wê weke ku ew ne xwediyê ti tişî wê di awayekê de wê were dîtin.

Di wê rengê de wê di temenê bêmaf de wê, bijî. Ew tenê tabîî tiştî ku ew ji wê re bê gotin û bê danîn li pêşîya wê dimênê bê.

Di demên navîn ên serdemên navîn de wê pêşketina têtînek bizane a zayendî

Di mijare zayendê a demên kevnera de wê, di wê temenê de wê weke ku mirov wê dibînê wê di awayekê de wê li ser aliyên menewiyetê û hwd re wê, di awayekê de wê, were dîtin ku wê, bê hildan li dest. Aliyên wê yên ku wê were dîtin wê di temenekê fahmkirinê ê şubjeyî û metafîzîkî de wê, di wê rengê de wê, hizirkirinên wê werina dîtin.

Di alsê xwe de wê, mijare zayendê wê di wê rengê de wê di awayekê de wê, çawa wê were fahmkirin û wê di nava jîyanê de wê bi temenkirin wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê li wê were hizirkirin bê. Di wê rengê de wê ev wê, bi wê re wê, were ser ziman. Her wusa hizrên di derbarê têtîliya nava hevdû, têtîliyên zayendî, hazgirtinê û hwd de wê, bi temenekê rewîstî ê fahmkirinê re wê weke ku mirov di nava hizrên zane û filosofên demê de dibînê de wê were dîtin. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê, salixkirinên ku wê di nava hinek filosofên kurd ên weke suhrewerdî, şehrezorî û heta qûdat hemedemî û hwd wê di wê rengê de wê di awayekê de wê weke ku wê were dîtin wê wê temenê metafîzîkî de wê were hildan li dest. Di cihane xiristiyaniyetê de jî wê di awayekê de wê bi hizrên weke yê thomasê Aqînayî, Augustinus û hwd re wê, di awayekê de wê bi hizirkirinên ku wê werina kirin wê bibin.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê aliyên ku wê weke bi têtîna funksiyonalisma bi hevdû re yî û di dewama wê de wê têtîna funksiyonî a sîyanî ku wê di temenê bi hevdû jîyankirinê de wê li wê were hizirkirin wê weke aliyên ku wê di wê temenê de wê bi wan wê were hizirkirin bê.

Di wê temenê de wê, têtîna gîyan û laş wê di wê nûqtayê de wê weke aliyekê din ê ku wê, xwe bide dîyarkirin bê. Wê, gîyan wê weke têtînek serwer a li laş wê were dîtin û wê were ser ziman. Di wê rengê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di aslê xwe de wê, ev rengê fahmkirina têtîna gîyanê a serwer li laş wê, di awayekê de wê di rewşa serwerîya li laş ku wê mirov wê bibê xwediyê wê, di wê rengê de wê, bê temenekê fahmkirinê. Mijare aliyê serwerîya mirov a li laş wê, di awayekê de wê, bi gotinên weke “laşê mirov jî ne yê mirov a” ku wê werina ser ziman wê di wê rengê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê di awayekê de wê were hizirkirin bê.

Ev têtîn wê tiştêkê wê di serî de wê bi fahmkirina wê re wê bide me. Ew jî wê ew bê ku ‘mirov, ne ya xwe bê.’ Di wê rengê de wê dema ku mirov ne yê xwe bê wê yê kê bê? Di wê rengê de wê ev pirs wê, di

awayekê de wê, were ser ziman. Di wê nûqteyê de wê êdî wê bahsa afrînerê mirov weke 'xwûdê' û hwd wê were kirin.

Di dewama wê de wê, weke aliyekê din ku wê hê di demên kevnera de wê di nava felsefeyê de wê, were hizirkirin û wê di nava hizrên filosofên weke platon û Aristo de jî wê bê kirpêendin wê di nava xwezayê xwe de wê bi laşî bi hêzbûna mêr ji ya jinê bê. Wê di wê temenê de wê gotinên weke 'mêr ji jinê bihêztir a' wê di wê temenê de wê temenê wê biafirênin. Di têngînek ku wê di wê rengê de wê, were fahmkirin ku wê mêr wê bi hêz bê û wê jin ne bi hêz bê wê werê ser ziman. Wê di dewama wê de wê, ev wê weke rewşek xwezayî ku wê hertimî li dijî rewşa jinê bê di dîmenekê de wê were dîtin û fahmkirin.

Di aslê xwe de wê, ev aliyên weke têkiliya nava gîyane bi ser li laş û ankû efendiyê li ser koleyan re ku wê di temenekê mantiqî de wê bê li wê hizirkirin wê çawa wê xwediyê têkiliyek nava jîyanê bê wê, bi wê re wê êdî wê li wê were hizirkirin. Ev wê, bê temenekê lêpîrsînê ê di nava têkiliyên mirovan de bin. Wê zêdeyî bi tûndûtûji derbasbûna rewşa têkiliyên serdemên navîn û di wê temenê de wê, di demê de bûhûrîna li demek din ji wê demê bi rengê pêşketina wê re zûtirin wê hinekî jî wê bandûra wê rengê fahmkirinê û mantiqê di wê de wê pirr zêde wê hebê.

Di nava jîyane civakê de wê, jin wê karibê wê derkeve li pêş, bihêz xwe bide nîşandin û ankû weke bi karekê entellektueli xwe bide dîyarkirin. Lê wê dîsa wê ne weke yê mêr bê. Ev wê, di wê demê de wê bi zêdeyî wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê di wê demê de wê were fahmkirin. Jin dikarê were weke bi sîyan, bi xwe bawer û serbilind. Lê wê weke ku wê bê gotin wê bi mêrê xwe wê bê. Di wê temenê de wê paratina wê têngîna rûmetê û sîyanê bixwe jî wê di awayekê de wê li ser wê rewşa bi girêdana bi mêr ku ew weke di rengê 'efendiyekê' li ser serê de wê bi dîmenî wê were dîtin bê. Di awayekê de wê, di wê temenê de wê lê bihisênê, gûhardar bikê, weke wê bikê û hwd. Wê di nava gîyane xwe de wê xwe bi wê re wê bi temen û parve bikê.

Di nava felsefeyê û awayên wê yên ku wê werina hildan li dest de wê weke ku mirov di nava hizrên Aristo de dibînê wê li ser rewên funksiyonî, armançî û rengê jîyanê û hwd re jî wê di awayekê de wê bi têkiliya zayendî wê di wê temenê de wê were hizirkirin. Di wê rengê de wê di awayekê de wê weke li ser rewşên weke yên hêza jinê û ankû weke li ser têngîna hêza kirinê re wê li aliyê jinê û mêr ku wê were hizirkirin û wê bi wê re wê çawa wê hewlbê dayin ku wê mêr bihêztir bê û wê mêr wê di kirinê de wê bi wê weke li pêştir bê wê, were li wê hizirkirin.

Di aslê xwe de wê, di wê rengê wê mijare têtikiya nava herdû zayendan wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, di demên felsefeyê de wê, weke aliyekê din ê duyem wê di dîmenekê de wê li holê wê bimênê. Aliyê pêşî wê aliyê din ê ku mirov wê dikarê wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din wê fahmbikê wê mijara karîna kirinê û ankû di awayên xwe teliv kirinên entellektueli kirin û di dewama wê de bi armancekê xwe bi temenkirinê bê.

Ev wê weke aliyna ku wê di awayekê motivekirinê de wê, bi wê re wê wê li wê were hizirkirin bin. Di demên kevnera de wê di nava felsefeyê de wê, bi wê re wê were hizirkirin. Lê di serdemên navîn de wê nîqaş û hizirkirinên ku wê werina kirin wê weke ku mirov dibînê wê çawa wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê, di awayekê sazûmanî a ku ew bi hişmendî, bawerî û hwd de hebûya wê bi wê re wê, di nava wê de wê bi têtikiyekê û rengê wê bê jîyankirin. Wê, di wê rengê de wê oldarên demê wê bi zêdeyî wê mijare jinê wê di wê temenê de wê, bi zêdeyî wê di mejiyê xwe de wê, bikina mijara lê hizirkirinê.

Di wê temenê de wê, çawa wê, ew wê, were dîtî di nava jîyanê de wê, di awayekê de wê, li ser şewayên salixkirinên malbatî û hwd re wê zêdetirî wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Di alsê xwe de wê, jina ku wê di serdemên navîn de wê, di nava malbatê de wê sînorê wê yê jîyanê wê hebê ku wê pêşkeve wê, di wê tengê de wê, derketina wê ya li pêş wê di wê çerçoveyê de bê. Weke derketina dervî wê jî wê weke 'derketina dervî adetê' û ankû 'derketina dervî kevneşopîyê' wê were dîtî. Ev wê weke hinek qalibên ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê werina hizirkirin jî bin.

Di aslê xwe de wê mijara jinê û rewşa wê ya di jîyanê de wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di nava wê sazûmana ku ew bi civakî dihê afirandin û bi dîmenekê olî de wê bijî wê di wê temenê de wê, jin jî wê di çerçoveyek 'rewîstî' de wê çawa li wê were entengrekin wê di dîmenekê de wê were dîtî.

Nîqaşên di derbarê têtigîna zayendê ku wê di demên felsefeyê ên serdemên navîn de wê bibin wê ji hinek aliyna ve wê bi keviya rengê sazûmana civakî û rewşa wê ya jinê wê bigirê û wê zêde ji wê pêde nçê. Hizrên ku wê di wê temenê de wê bîn ser ziman jî wê zêde pêşve neçin û ankû wê newina birin. Di wê rengê de wê, dîmenekê ku ew bi sazûmanî heya wê weke ku wê li şûna vegûharêna wê ew wê, çawa wê bê parastin wê li ser wê temenê wê di awayekê de wê were hizirkirin.

Di wê rengê de wê rewşên weke yên di nava jîyanê de wê têgîna bindestiyê, ya kolederiyê û hwd wê di wê rengê de wê di temenekê hîyararşîkî de wê bibê. Hîyararşî ku wê weke têgînek ku wê dikarê wê bi xûy û rengê fahmkirina wê sazûmana bi qatmanî a serdestî û bindestiyê wê dikarê weke têgînekê wê fahmbikê wê di wê temenê de wê rengê xwe wê di awayekê de wê bide nîşandin. Li deverekê ku wê serdestî û serwerî wê hebê wê li wir bindestî û binwerî jî wê beremberê wê hebê. Hîyararşî ku ew bi çî rengê fahmkirinê bê wê tenê wê dîmenekê ji wê ê hişk û ankû nerm bê.

Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, ev alî wê li ser têgînê û fahmkirinê re wê bi rengêkê hizirkirinê ê şubjeyî re wê, rengê pêşketina xwe wê di jîyanê de wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê dema ku em bahsa 'qatmanên civakê' û ankû 'serdestîya civakê' dikin jî wê di awayekê de weke hinek kirdeyên ku em dikarin bi wê di wê temenê de fahmbikin wê ew wê bi wê re wê were fahmkirin. Ev dikarê xwe di rengê serdestî û bindestîya zayendekê de bide dîyarkirin û yan jî dikarê di rewşa komek din a civakê û rewşek din a jîyanê û hwd de ew xwe bide nîşandin.

Di serdemên navîn bi pêşveçûnên çandî û hûnerî kifşkirina zayendê

Di demên navîn ên serdemên navîn de wê, dema ku wê bahsa pêşveçûnê wê bikê wê di serî de wê, di temenekê civakî û jîyanî de wê, pêşveçûnên ku wê bibin divê ku mirov bahsa wan bikê. Di wê temenê de wê, hin bi hin wê demek ku wê di wê de wê temenê perwerdekirinê wê bibê. Jinên ku wê, bixwezin ku ew derkevina li pêş û di wê temenê de wê, tiştêkê bikin wê bibin. Wê di wê temenê de wê li ser wê temenê wê bi têgîna maf û azadiyê wê minaq wê li kurdistanê dayika anazê, li firansa jeanne d'arc, li iskocya aziz margaret, li norwêcê eufemia û hwd wê çend ji wan minaqên ku mirov dikarê navê wan werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê di wê rengê de wê ev wê dîmenekê civakî û bi serê xwe ê weke jin ku ew bi hêz wê bidina nîşandin.

Weke van mirov dikarê gelek navên jinên ku ew di wê demê de bi huner û jîrîya xwe derketina li pêş mirov wê karibê navê wan kifşbikê û wan werênê ser ziman. Ev wê weke dîmenna civakî jî bin. Di aslê xwe de wê dîmenê ku wê bi jinên bi wê rengê re wê bi civakî wê derkeve li pêş wê di awayekê de wê ji yê rengê civakî û ê bi desthilatdarî a demê û ankû bi rengê di bin serwrîya olî û hwd de dijî wê cûdatir bê. Di wê de wê

zêdetirî wê wijdan, mirov, keseyet û weke bi xwe bûnê a serbixweyî wê di wê de wê were ziman.

Di wê rengê de wê, rewşa ku wê di wê de wê were dîtin wê di awayekê de wê ev aliyê civakî ku wê di wê rengê de wê derkeve li pêş wê hin bi hin wê di awayekê de wê weke zaroyek nû ku ew di nava wê ya pêşî de biafirê wê bibê.

Di aslê xwe de wê, demên civakî ên dawî ên serdemên navîn ku wê bi temenekê perwerde û hûnerê û hwd r ewê bigihijê dîmenekê fahmkirinê wê di wê rengê de wê xwe bide dîyarkirin. Wê derkeve li pêş. Di wê çerçoveyê de wê dîmenek civakî ku wê di wê de wê jin û rengê wê hebê. Di awayekê de wê li rojhilat jî di nava islamê de û li rojava jî di naba xiristiyaniyetê de wê, derxistina dîmen û wêneyê jinê û xatên laşê wê di awayekê de wê weke 'gûnah' wê were dîtin û wê, di wê temenê de wê heta ku wê 'derketina dengê wê' û ankû 'bihîstina dengê wê' bi xwe jî wê di awayekê de wê weke aliyekê gûnah wê were dîtin.

Ev wê weke aliyna ku wê hin bi hin wê bînen derbaskirin. Wê di wê temenê de wê ev jî wê di aslê xwe de wê bi derketina li holê a jinan re wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Wê berdêla wê jî giran bê. Wê gelek jinên ku ew di bin navê pîrabûk û ankû 'cadî'yan de wê werina girtin û şawitandin wê di wê temenê de wê ew jinên hinekî bi jîr û pêşdîtiner bin

Di wê temenê de wê, derketina li pêş weke aliyekê civakê jinê wê di wê temenê de wê, bi aliyekê din re wê were bermeberê hevdu. Ew jî wê aliyê olî û hebûna oldarên demê bê. Wê di wê rengê de wê ew wê li dijî wê bisekin in.

Di aslê xwe de wê dîmenê jîinê ku wan bi zayendî tefkirkiriya wê di awayekê de wê weke ku wan bi mejiyê xwe hizirkiriya bê. Lê jin wê weke aliyekê zayendî ku wê nekaribê di nava qalibekê de were tefkirkirin û hizirkirin. Ew bi hezarsalan jîyankirina wê ya di nava qalibekê ku wê bi rêgezên rewîstî di nava malbatê de di bin serwerîya mêr û hwd de wê were girtin de jî wê di awayekê de wê weke aliyekê ku wê di mejiyê wê de wê bê temenê bertekan. Weke aliyekê rakendî ê ji wê rengê jîyankirinê ê bi hezaran salan wê piştre wê di awayekê de wê ew wê were dîtin ku wê, weke ji nava malbatê ravîn, redkirina malbatê, nexwestina avakirina malbatê, malbatê weke sînore xwe û bindestîya xwe dîtin û hwd wê, di wê temenê de wê werê dîtin û wê werê ser ziman. Ji vê aliyê ve jî wê malbat wê bi serê xwe wê piştre wê di demên hemdem de wê weke sazîyek ku wê di wê temenê de wê, xweidyê kevneşopîya bi

hezaran salan wê bê mijara nîqaşan. Li ser wê re wê têngîna *malbate hemdem* wê di awayekê de wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Wê demên bikişênê ku wê pênasekirina wê gotinê û salixkirina navaroka wê bê kirin. Wê di wê temenê de wê, dema ku mirov wê ji aliyê maf û azadiya zayendekê û ankû herdû aliyan bi zayendî ve li wê bihizirê wê çawa wê were fahmkirin wê hê jî wê di wê rengê de wê li ser wê re wê nîqaş wê werina kirin.

Di serdemên navîn de wê, hin bi hin wê bi aqil û pêşveçûnên bi aqil re wê, têngînên nû ên bi malbatî wê werina hizirkirin. Dema ku wê bahsa vegûharînên nava civakê wê were kirin wê di wê temenê de wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê têtikiliya nava zayendên nava malbatê jî wê weke aliyekê wê yê giring wê biafirênê ku ew were fahmkirin. Di wê temenê de wê wekheviya nava herdû aliyan zayendî de wê, di wê temenê de wê li wê were hizirkirin. Mijara derketina li pêş û weke kirdeyekê herêkirina wê ya di nava pergalek giştî a serwer de wê, demek dirêj wê bikişênê. Di wê temenê de wê gelek bendên civakî, olî, rewîstî û hwd wê bên derbaskirin.

Lê di aslê xwe de wê bandûra rewşên dîtbar wê di wê demê de wê zêdetirî wê di awayekê de wê bandûrê li ser mirov wê bide çêkirin. Di wê rengê de wê, hûner û dîtbariyên di wê temenê de ên weke bi naqşî û hwd wê di awayekê de wê di awayekê de wê temenê hizirkirinê wê di rengekê de wê bide çêkirin. Di awayekê din de jî wê tiştekî din jî wê bibê. Wê di gotinan de wê, wê wateyên ku wê werina bicihkirin ku wê çendî wê giring bin wê rewşê de wê were dîtin û kifşkirin. Ber vê yekê wê, mijare watelêkirinê a bi gotinê, rengê salixkirina wê ku wê çawa wê dervî têngînek zayendî wê di temenekê notr de wê were pêşxistin wê ew wê, hin bi hin wê pêşkeve. Wê têngîna hûnerî û hwd wê, di awayekê de wê bi zanînê re wê ji aliyekê ve wê mejiyê mirov wê fêrî xwandina di wê temenê de jî wê bikê. Wê dema ku ew bû wê hingî wê gotinên bi têngînek zayendî ku ew dijber bin û ne dijber bin wê werina kifşkirin û wê di wê temenê de wê li ser wan re wê hizirkirin wê bê pêşxistin û wê ser ziman.

Di dewama wê de wê, weke **ku em li jêr li ser wê bisekin in jî wê ziman û têtikiliya wê ya bi zayendê û ankû têngîna zayendê re wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi xwe re wê biafirênê. Çendî ku wê di wê warê de ku wê têngîna û wê werina pêşxistin jî wê, dema ku wê di wê warê de wê têngîhiştinek zayendî a baş bi ziman nebê jî wê karibê wan têngînên me yên bi zayendî û hwd wê bi ziman û wateyek din jî bidina xwandin.** Ya ku wê weke aliyekê zêde pêşîya

pêşveçûnên demên serdemên navîn û piştê di demên ronansê û heta di demên hemdem de jî wê bigirê jî wê di aslê xwe de wê ev bê. Ber vê yekê wê ev wê weke aliyekê mijarê ê giring wê li ser fahmkirinê re wê were dîtin.

Ber vê yekê wê hûner û çêkerîyên di wê temenê de ku wê werina berçav wê di awayekê de wê regekê fahmkirinê hem dervî wê û hem jî di çerçoveya wê de wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Wê dîmenên şenber wê bina rengê rastîn ên têtîngên ku mirov bi wan dihizirê. Wê rengê hizirkirinên me wê di awayekê rast de wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Ev jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê din bê ku wê bi wê re wê were fahmkirin. Ber vê yekê wê mijare zayendê wê di wê temenê de wê li ser çerçoveyek fahmkirinê a bi zanîne, çandî û civakê re wê bi hûnerê û hwd re wê di wê temenê de wê di demên dawî ên serdemên navîn de wê bidest danîne wê bikê. Wê kifşkirinên weke bi çandî wê di wê warê de wê temenekê şoreşgarena wê biafirênin û wê bi xwe re wê bidina çêkin.

Di demên dawî ên serdemên navîn de bi zanîne têtîliya fahmkirinê a zayendî

Di demên dawî ên serdemên navîn de wê, mijara têtîliya nava herdû aliyan û rewşa wan de wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bide nîşandin. Wê nivîsandina pirtûk, helbest û hwd wê, hin bi hin wê pêşkevê. Di aslê xwe de wê gelek jinên ku wê hizrên xwe wê werênina ser ziman wê di wê temenê de wê temenekê vegûhar wê di dema xwe de wê, bi hizrên xwe çêbikin wê derkevin.

Di wê rengê de wê, demên serdemên navîn ên dawî de wê, zanîn wê bi wê rengê wê bi rêya helbestan, vegotinên çîrokî weke bi wêjeyî û hwd wê bi gelek rengên din ên weke wan re wê pêşkeve. Çendî ku wê gelek ji wan wê weke ´der olí´ wê werina dîtin û wê di awayekê de wê werina şawitandin û ankû wê werina qatandin û bi wê rengê wê hewlbêdayin ku ew werina ji holê rakirin jî lê wê di awayekê de wê weke ku wê were dîtin wê bê dîtin ku wê nikaribin pêşîya wê bigrin. Di wê rengê de wê, di demê de wê, dema ku wê bahsa ´derketina nêçîra pîrabokan(in; **witch hunt**)´ wê bê kirin jî wê di awayekê de wê di wê temenê de wê, karibê bahsa wê bikê kirin.

Di awayekê din de jî wê, aliyekê wê gotinê ê weke ku wê bi pêşveçûnên zanîne re wê hebê. gelek dîrokzan û teorikvan ku wê şîroveyê wê di wê temenê de wê bikin wê bîna ser ziman ku wê ´wan kesên ku

ew dihên nêçîrkin' ên weke bi zanîna xwe û pêşdîtina xwe xort' in wê pênasebikin û wê werênina ser ziman. Di dewama wê de wê, di awayekê din de jî wê, dikarê wê weke wê werênê ser ziman ku wê rewşa jîyane bi zanîn ku wê pêşkeve wê, di wê temenê de ev kesên ku weke 'pîrabok' dihên dîtin wê weke kesên ku ew afsûnê dikin, xwedî wisyon bin, 'pêşdibînin' bin û ku ew pêşdîtin jî wê weke feleketekê wê were dîtin bin.

Dîmenekê jîyanî ku wê di wê de wê jin, zarok, bixwebûn, serbestbûn, bawerkirin û bawernekirin û hwd wê di wê de wê hebê bê. Ev dêmen wê, di awayekê de wê li hemberî, têgîna 'civake bi bawer' wê weke telukeyekê wê were dîtin. Ji xwe wê dema ku wê ew kesên weke pîrabok wê werina werina şawitandin û ankû kuştin wê bi wê armanca ku wê ew wê têgîna wisyonî a weke artarnatif dihê dîtin ku ew were ji holê rakirin bê. Di wê temenê de wê, bi wê re wê, di têgiha ku wê jîyane arnatarnatif wê were ji holê rakirin wê ew bên xwestin ku ew werina ji holê rakirin.

Di dewama wê de wê, ev alî wê, hinek xosletên wan ên zayendî wê hebin. Hemû pîrabokên ku wê weke di nava çîrokên kurdan de di bûhûrin wê pirranîya wan wê jinna pîr bin. Wê di wê temenê de wê, dema ku wê, li rengê vegotinên dervî kurdan ên kom civakên din jî binerê wê yek zêde yek kêw wê weke wê rengê wê were dîtin.

Di wê rengê de wê ev wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dema ku mirov wê, dihizirê wê, ew pîrabok wê aliyê ku wê ji wan wê bê tirsin wê ew bê ku ew pêş dibînin, demê baş dixwênin, dikarin xwe bighênina hemû rastiyên di jîyanê de hena, baş fahmdikin û ankû wê bi têgiha xwe ya fahmkirinê re wê weke 'sermirovî' re wê xwediyê hinek xosletên bi zanebûnê, fêrbûn û fahmkirinê re bin. Di wê temenê de ew dikarin bi nerîna xwe û hişê xwe bigûharênin û bidina vegûharandin.

Di dewama wê de wê ev jî wê bi wê re wê, karibê were ser ziman ku ev kes wê, di wê temenê de wê, di nava gel de wê bijîn, weke wan bijîn, bi xosletên wan bijîn, weke ku wê çawa wê bê gotin wê tiştên baş jî bi wan bikin û wê tiştên xirab jî wê bi wan bikin. Di dewama wê de wê, di awayekê din de jî wê, xwediyê xosletên astbilind bin. Wê, hêza wan ya vegûharîne wê hebê. Hêza wan ya mirovan bi xwe dana bawerkirinê û ankû wê were gotin 'hêza mejiyê bi xwe ve girêdanê' wê hebê. Di wê rengê de wê weke kesna xwedî hêz û bizane û jîr wê werina dîtin. Weke ku em ji nava çîrokên kurdan bi xosletên wan fahmdikin wê weke kesna ku ew bi hêstîyarîya xwe jî wê zêde pêşketî bin. Wê li ser wê re wê xwediyê aqilekê hêstîyarî û jîrîya wê bin. Wê di wê de wê kûr bibin. Di

wê temenê de wê dema ku wê ji aliyekê din ve jî wê bahsa wan wê were kirin wê di awayekê din de wê weke kesna ku ew li gorî rengê ku ew dihizirin, dibînin û rengê jîyane ku ew tefkir dikin dikin ku ew rê şanî mirov bidin. Wî ber vê yekê wê ew wê weke temenekê 'artarnatîf' û 'xwedî dîtin' ku wê, di nava jîyane civakê de ên bi têgihîştin bin wê werina dîtin.

Di awayekê de wê di aslê xwe de wê, ev wê weke aliyekê bizanînê ku wê xwediyê têkiliyek bi aliyê zayendî ê mirov ve girêdayî wê pêşkeve û wê derkeve li pêş bê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê xosletê wê yê sereka wê di wê temenê de wê bi zanînê wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin û wê mirov dikarê wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, di serdemên navîn de wê, ev rewşa pîrabokan, rewşa helbestvanan, rewşa hûnervanên ku ew hin bi hin xwe didina dîyarkirin û hwd wê, di çerçoveyek zêhnî, jîrî û zanînek artarnatîfî de wê weke ku wê hevdu temem bikin. Kesên weke hûnervan jî wê di wê temenê de wê weke li hemberî ya awayê heyî bi armanca xwe gihandina awayekê nûjen û nû re wê were dîtin û wê were ser ziman. Wê di cewher û kîsê hûnervan de wê hertimî wê li tiştêkê nû wê were lêgerîn. Ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê dikarê wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ber vê yekê hûnervan wê dervî rengê têgiha civake bi bawer û kevneşop wê weke xwediyê awayekê nû wê were dîtin. Di demên ronansê de wê, derketinên weke yê hûnervan ku wê zanîna wan di çerçoveya têgiha pergalek olî de wê were herêkirin û wê weke rengê hanîna wê ya ser ziman wê were ser ziman wê hingê wê li rojava wê bê temenê vegûharên di nava baweriyê û jinûve hizirkirina bi wê û awayê wê jî.

Xosleta pîrabokan ku wê şoreşa zêhnî li dijî ya kevneşop wê bikin li ser temenekê zayendî bê. Xosleta hûnervanên jî bi heman rengî li ser temenekê zanîn, mirov û civakê û bi kifşkirina wan ya di awayê nû de bê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di mijara zanînê û zayendîtîyê de wê, di awayekê de wê têkiliya wan a bi hevdu re dênê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê, pîrabokitiya zanîna demên serdemên navîn de wê, xosletên zayendî ên demên berî demên aqil ên demên mîtolojîyê û heta di demên aqil de bi xosletên aqilê felsefeyê û hwd pêşketina wê di awayekê hevgirtin (senteza) wan de wê di dîmenekê de wê xwe bide dîyarkirin. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê, aliyê tégûha pîrabokitiyê wê di seri de wê ew bê ku wê di wê rengê de wê bi rengê aqilê saf û zelal wê li ser awayekê xwezayî ku ew di mejiyê xwe de xwediyê wê ya bi wê dihizirê bê. Xosletên xwezayê dizanê û wê fahmdikê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring jî wê ew bê ku wê weke aliyekê nûker ê civakî wê di wê temenê de wê li ser xosletên zayendî re wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê di awayekê de wê weke bertekek zayendî a li dijî jîyane kevneşop jî bê. Wê di awayekê din de jî wê dervî di mejiyê xwe de bê û ankû di jîyane xwe de wê, bi xwesteke gihiştina rengê din ê jîyanê jî bê. Di wê rengê de wê ji aliyê xwe ve wê çawa wê, jîyanekê dixwezê û çawa dixwezê bijî, bi kîjan xosletan wê tefkir û hizir dikê wê, di serî de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê hizirbikê.

Ev wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman ku wê mijara jîyane civakê wê, di wê temenê de wê, vegûharîna wê di temenê wê rengê hizirkirinê bê. Wê çawa dixwezê wê bijî wê dîmenekê wê bide dîyarkirin. Ya ku wê di aslê xwe de wê, destpêka ronansê li rojhilat û dewama wê li rojava wê bide kirin wê ji aliyekê ve jî wê ev rengê hizirkirinê ku wê di hin awayna de wê were kifşkirin bê.

Çîrok, vegotin, wêja û hwd wê di wê rengê de wê hinek rengna hizirkirinê ên ku wê di wê temenê de wê temenekê afrîner ên meji wê bidina çêkirin bin. Ev jî wê bi xosletên hizirkirinê ên xiyalkirinê re wê bibin. Xiyalkirin jî wê di temenê tégûna pîrabokitiyê de bê. Di wê rengê de wê dema ku mirov wê weke kirde û çavkaniya xwezayî û temenî xiyalkirinê hilde li dest wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê weke ku me li deverekê li jor hanî ser ziman wê, pêşketina xiyalkirinê wê weke aliyekê din ê artartnatif ku wê di wê rengê de wê bi mejî re wê biafirênê bê. Wê di wê rengê de wê ev wê, weke temenekê dîrokî bê û wê dema ku wê pêşkeve wê ev aliyên ku me jor hanîna ser ziman wê bi wê re wê bidest pêşketina xwe wê di nava jîyanê de wê bikin. Wê ev jî wê weke temenekê giring û dîrokî ê pêşketinê wê bi xwe re wê biafirênê bê.

Kifşka pîrabokan wê di serî de wê xiyalkirin û gihandina wê li awayên jîyanê û salixkirinên wê yên bi kirinên jîyanî û hwd re bê. Wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku wê di serdemên navîn de wê ev wê, zêdetirî wê pêşkeve û wê temenê vegûharîna dema xwe bi ber serdemên hemdem de wê bi destpêkek weke ya ronansê re wê bide destpêkirin bê.

*Çavkanî:

*Atkinson, Paul, 1990, *The Ethnographic Imagination. Textual Constructions of Reality*, London, Routledge. I Lindsay Prior, 2003, *Using Documents in Social Research*, London, Sage Publications

*Atkinson, P.A & Coffey, A., 1997, "Analysing documentary realities". I: David Silverman, "Analyzing Talk and Text". I: Denzin, Norman K. & Yvonna S. Lincoln (ed.)

- *Barthes, Roland, Image-Musci-Text, 1977, Tr. S. Heath, London, Fontana. I: Lindsay Prior, 2003, Using Documents in Social Research, London, Sage Publications
- *Berg, Nina Gunnerud, ”Kjønn, livsløp, sted og entreprenørskap – en teoretisk diskusjon”. I: Foss, Lene og Nina Gunnerud Berg (red.), 2002, Entreprenørskap: Kjønn, Livsløp og Sted. Oslo, AbstraktForlag AS,
- *Blumer, H., 1962, “Society as Symbolic Interaction”. I: A.M. Rose (ed.) Human Behavior and Social Process, London, Routledge & Kegan Paul.
- I: Bryman, Alan, 2004: Social Research Methods, Second Edition, New York, Oxford University Press Inc
- *Bryman, Alan, 2004: Social Research Methods, Second Edition, New York, Oxford University Press Inc
- *Butler, Judith, 1990, “Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity”, New York og London, Routledge. I: Lorentzen, Jørgen og Wencke Mühleisen (red.), 2006, Kjønnforskning – en grunnbok, Oslo, Universitetsforlaget
- *de Beauvoir, Simon, 2000, Det annet kjønn, oversatt av Bente Christensen, Oslo, Pax Forlag
- *Foucault, Michel, 1979, “What is an author”, Screen, 20(13-35). I: Lindsay Prior, 2003, Using Documents in Social Research, London, Sage Publications
- *Fischer, Eileen M., A. Rebecca Reuber og Lorraine S. Dyke, 1993, “A Theoretical Overview and Extension of Research on Sex, Gender, and Entrepreneurship”. I: Brush, Candida G., Nancy M. Carter, Elizabeth J. Gatewood, Patricia G. Greene og Myra M. Hart (ed.), 2006, Women and Entrepreneurship, Contemporary Classics, Cheltenham, Edward Elgar Publishing Limited,

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê bahsa demên hemdem bi têngîna zayendê û pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê bê kirin wê di serî de wê, dikarê mirov di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê gelek aliyên weke aliyên civakî, ramiyarî, olî, çandî, rewîstî, zimanî, aborî, **derûnî, civaknasî** û hwd wê, bi wê re wê, cûda û cûda wê bèn şîrovekirin û fahmkirin. Di dewama wê de wê aliyên din ên weke felsefeyê û ankû zanîne û hwd jî wê bi wê re wê weke temenekê şîroveyî û fahmkirinê wê were dîtin.

Em wê jî dikarin wê di dewama wê de wê werênina ser ziman ku wê têngîna zayendê wê di wê demê wê weke ku me hinekî li jor hanî ser ziman wê, bi zêdeyî wê, li ser temenekê civakî re wê pêvajoyên xwe yên pêşketinê wê bijî. Serdema navîn wê bi hemû pêvajoyên xwe yên pêşketinê re wê di wê temenê de wê weynek dîrokî wê bileyizê. Wê li ser wê re wê demek nû a xwenûker wê bê jînkirin. Wê destpêka wê bi dema ronansê re wê bibê. Di dewama wê de wê, demên hemdem wê li ser temenê çandê, hûnerê, zanîne û hwd re wê, di dewama wê de wê bèn hizirkirin û pêşxistin.

Di wê çerçoveyê de wê civaketî wê bi temenkirina wê weke aliyekê wê yê dîrokî wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê berî ên bi aqilê felsefeyê û berî wanên mîtolojiyê û hwd wê hemû di demên serdemên navîn de wê bèn di berçav de derbaskirin. Wê ji wan wê gelek encam wê di wê temenê de wê li ser rengên hizirkirinê ên olî, çandî, rewîstî û hwd re wê bê derxistin. Di wê temenê de wê civakatiya ku wê bê afirandin û bê derxistin li holê wê çawa wê were jînkirin ew jî wê, weke li têngîna wisyona pîrabokan wê bimênê. Ew wê, di wê temenê de wê temenekê hizirkirinê ê bi xiyalkirinê wê biafirênin. Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê aliyê wê yê giring wê ew bê ku ew pîrabokên jin wê, di astek hizirkirinê a astbilind de wê, aqil û xiyalkirinê wê ji hevdû cûda bikin wê xiyalkirin û aqil û xiyalkirinê û mîtolojiyê û hwd wê ji hemû aliyên wê ve wê ji hevdû cûda bikin. Wê têtikiya xiyalkirinê bi xewn û mejiyê me re wê dênin. Di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wan yê giring wê di wê rengê de wê ev wê were kirin. Ev jî wê weke aliyekê ku wê bi wê destpêka şoreşa civakî ku wê bi ber demên hemdem ve wê bê dayin destpêkirin wê weke aliyekê ku wê bi wê temenê wê bê afirandin bê.

Dema ku wê pîrabokên jin wê hêza xweşikbûnê wê pêşbixin wê bi wê re wê ya kirhbûnê jî wê pêşbixin û wê bi wê bidina nîşandin ku wê ya kirh bi xûy û nexûyî wê çawa wê ne baş bê wê bidina dîyarkirin. Beremberê wê aliyê xweşik wê bidina dîyarkirin. Li ser wê temenê ew jî

wê weke xweşikatiyek jîyanê wê di temenekê zayendî de wê xwe bidina dîyarkirin û wê werêna ser ziman.

Di wê rengê de wê di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ew bê ku wê di nava jîyanê de wê, pêvajoyên serdema hemdem bi têgiha zayendê û têngînên wê yên ku ew wê pêşkevin bi wan fahmbikê û wê werênê ser ziman wê di serî de wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku wê were dîtîn bê. Hêst, xweşikati û hwd wê weke aliyana ku wê temenê wê dîtbarîya hemdemî a bi pêşketina wê re ku wê weke temen biibin wê werina dîtîn. Ev jî wê di wê rengê de wê, kifşkirinên bi hêstîyarî, dîmenî weke xatên laşê jinê bê û ankû yên mêr bê wê bi wê re wê, were bi dîmenkirin. Di dewama wê de wê xweşikati wê bi xûy û rûdênê wê bi hevdû re diahengekê de wê di temenê tênginek baş de wê were fahmkirin. Têgîha 'bi xûya baş' wê, di wê temenê de wê temenekê wê yê fahmkirinê wê hebê. Xûya baş wê bi xweşikatiyek bedenî a jinê û û carna a mêr re wê bi temenekê fahmkirina zayendî re wê were bi temen kirin.

Di demên hemdem de weke tênginek hêstîyarî kifşkirina zayendê

Di demên ronansê de wê, tiştêkê nû wê bibê. Ew jî wê di destpêkê de wê ew bê ku wê rewşa jinê wê bi demên wê yên jîyankirinê, rewşên wê yên jîyankirinê, rewşên təkiliyê ên jin û mêr ên bi hevdû re wê, jinûve wê weke ku wê were kifşkirin. Hizirkirin, kifşkirin û fahmkirin wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê derkeve li pêş. Di aslê xwe de wê di mijara jinê de wê, weke ku mirov wê dibînê wê di serî de wê mijara zayendê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di serî de wê, weke tênginek civakî wê bê kifşkirin bê. Di wê temenê de hizirkirina li zayende civakê wê, weke aliyekê din ê ku wê di dewama wê de wê were bê.

Piştî wê, di dewama wê de wê, zayendîti wê weke tênginek hêstîyarî wê pêşî wê were kifşkirin. Hêstîyarî wê dîmenekê wê bi aliyê zayendê yê jinê re wê were dîtîn. Wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were fahmkirin bê. girêdanên bi wê re ên weke bi zarok û hêsta dayikiyê û hwd re wê, di wê temenê de wê bibê. Wekî din wê rewşa jinê a bi rewşa wê ya bende û ankû laşî re wê bi wê re wê, weke kifşkirineka ku wê rengê pêşketina demê wê bi hemdemîya wê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di aslê xwe de wê kifşkirinên bi zayendî ku wê di wê temenê de wê bibin wê, di serî de wê, ji aliyê təkiliya jinê û olê û hwd ve wê were lê hizirkirin. Ev aliyên ku wê bi nerînek hişk wê li jinê binerin wê di serî de

wê, bi kifşkirina wê ya hêdfî hêdfî a di nava de re wê, di awayekê de wê regekê hizirkirinê ê bi demên hemdem re wê bixwe re wê bide pêşxistin.

Dema ku wê bahsa demên hemdem wê were kirin wê di serî de wê hinek nixên weke wekhevî, maf û azadî û hwd wê, bi wan re wê bê hizirkirin. Wê di wê temenê de wê, hin bi hin wê jin wê ji aliyê jîyanê ve wê were dîtin. Wê li wê were hizirkirin. Wê weke zindiyek bi laş û gîyan wê, di wê temenê de wê, xwedîyê wîn wê li wê were hizirkirin. Heta ku wê di nava têgîna desthilatdarîyan de wê jin wê di gelek waran de wê weke hebûnekê û ankû hemwelatîyekê jî wê newê dîtin.

Ev wê, bi demê re wê werina kifşkirin. Di wê temenê de wê mirovati wê bêmafî û bêwijdanîya xwe ya ku ew li xwe bixwe dikê wê bi wê re wê bi rewşa jinê re wê kifşbikê. Kifşkirina jinê weke zayendekê wê çendî ku wê pêvajoyên pêşketinê wê bi civakî û hwd wê di wê de wê kûrbûn wê bibê wê bi wan re wê zêdetirî wê di awayekê de wê pêşkeve. Wê aliyekê wê yê din wê were dîtin ew jî wê jinek ku ew nexwedîyê mafekê bê wê ne tiştek bê.

Bo ku ew xwedî maf bê wê çi pêwîst bê? Wê di serî de wê weke kirdeyek xwedî hebûn, wîn, gîyan û laş ku ew were kifşkirin. Di serî de wê rêgezên rewîstî ku wê ji aliyê wê ve wê werina dîtin. Wê di wê temenê de wê rêgezên rewîstî ku ew wê bibînin. Wê di wê temenê de wê, civak wê bi wê û derketina wê ya li pêş re wê dîmenekê bi reng wê bi xwe re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare jinê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê mirov dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare zayendê wê weke mijarek civakî wê êdfî wê hin bi hin wê were kifşkirin. Di nava çanda wê de wê zayendîtî wê di çi awayekê de wê were fahmkirin wê di awayekê de ew wê were dîtin.

Di aslê xwe de wê, temenê şoreşa civakî ku wê bibê wê aliyekê wê giirng wê weke ku mirov dibîne wê kifşkirina jinê ve wê girêdayî bê. Çendî ku ew digihijê fahmkirinekê, pêşketinekê û herêkirinekê ji aliyê raya giştî a civakî ve jî wê civak jî wê weke xwe bi wê re wê bibîne û wê rengê xwe wê di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Civak û jin wê, dema ku wê hevdû bibînin û binasîn wê di wê temenê de wê, di serî de wê, temenê pêşketinek giring a dîrokî wê bi wê re wê biafirê. Civak wê ti carî wê ne di regekê û awayekê de wê hebê.

Ev wê çendî ku wê bibê û wê bi hevdû wê werina nasîn wê demê wê maf û azadîya wê zayendê jî wê weke aliyekê maf û azadîya wê civakê

wê biafirênê. Wê asta wê pêşketina wê weke asta wê pêşketina civakê wê xwe bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijara civakê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê civak wê, aliyê wê yê zayendî wê di wê temenê de wê, di demên hemdem de wê bi zêdeyî wê were dîtin. Aliyê têtikiliyên zayendî, derûnî, civaknasî û têtikiliyên civaknasî û fahmkirina di nava wan têtikiliyan de bi awayekê zayendî û hwd wê, were li ser wê hizirkirin. Di nava civaknasîya civakê de wê, dema ku wê aliyekê ku ew weke aliyê beşek civakê diafirênê ku ew ne azad, bixwe, li xwe û serbest bê wê, hingê wê di awayekê de wê weke ku mirov wê, ew civaknasî jî wê weke nexweşiyê temenekê pêşketinê a bi xwe û bi civakî bê. Di wê temenê de wê çendî ku wê di wê mijarê de wê were kûrbûn wê ew wê bi wê re wê di çerçoveyek giştî de wê çawa wê hemû ali wê di zikhevdû de wê hevdû di xwe de wê temem bikin wê ew wê bi wê re wê were dîtin.

Di mijara têtikiliyên zayendî û civakê de wê di serî de wê hevdû di hevdû de wê di wê temenê de wê kifşbikin. Wê di wê fahmkirinê de wê hevdû di hevdû de wê derxina li têtighiştinê û wê bi wê re wê hevdû fahmbikin. Ya ku wê di awayekê de wê weke aliyên pêşketinê ê civakê wê di awayekê de wê bi hevdû re wê temem bikê jî wê ev bê.

Pêşketina civakê ku wê bi têtigîna têtigîna zayendî bibê

Di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman û wê fahmbikê ku wê pêşketina civakî wê bi têtigîna zayendî wê bibê û wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê di awayekê de wê ew wê derkeve li pêş. Di aslê xwe de wê, di nava civakê de wê, kifşkirinên ku wê bi zêhnî wê bibin wê di wê temenê wê de wê di wê rengê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê têtigîna empatiya civakê ku wê bi wê re wê rêya xwe fahmkirin û hanîna ser ziman wê bibînê wê bibê.

Di awayekê de wê civak û zayendî wê têtikiliya wan a bi hevdû re ku wê bibê wê, di demên hemdem de wê aliyên din ên hizirî wê bi wê re wê derxê li holê. Rengê civaketîya hemdem ku wê hin bi hin wê xosletên xwe wê bide dîyarkirin wê di wê de wê rengê xweşikatiya zayendî, fahmkirina wê û hwd wê weke aliyna giring wê biafirênin. Di wê temenê de wê sazûmana civakî wê bi wê re wê, di awayekê de wê, bi wê re wê hin bi hin wê rengê xwe wê bide dîyarkirin.

Civak wê di dema ku mirov wê dibînê wê di awayekê de wê, bi aqil wê di demên hemdem de wê pêşkeve wê, demê wê ev aliyên ku em wan dihênina ser ziman jî wê ew jî wê weke aliyana hizrî û hwd wê, bên ser ziman û derxistin li têgihîştinê.

Wê di wê temenê de wê weke aliyana xirab û nebaş wê aliyên ji hev cûdakirinê wê li ser wan wê were sekin in. Di awayekê din de jî wê salixkirina bi zayendî û fahmkirina wê û rêyên têkiliyên wê yên bi hevdû re wê werina li wê hizirkirin.

Di awayekê rast de wê têgîna zayendê ku mirov wê bikê ku wê fahmbikê wê çawa wê karibê wê fahmbikê? Di wê temenê de wê di aslê xwe de wê gelek aliyên weke yên têkiliya zayendê, jin, mêr, zaro, kûr, keç, dapîr, bapîr û hwd wê bi gelek aliyên din re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Dema ku mirov ji aliyê salixkirinê ve wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê karibê wê fahmikê û wê werênê ser ziman. Lê di wê rewşê de wê di nava jîyane civaknasî û civakî de wê weyn û rol leyistina zayendî û ankû weyn û rola zayendî wê weke aliyekê din ê ku wê bi wê re wê rûbide ku ew were fahmkirin. Aliyekê ku wê bi wê hevdû wê were fahmkirin û wê temenê empatiyê wê li ser têkiliyên zayendî re wê bi hevdû re wê were danîn jî wê aliyê salixkirinê rolên zayendî û fahmkirina wan di temenê wan ên jîyanî de bê.

G.H. Mead ku wê, di sale 1934 de wê biweşênê di xabate xwe ya bi navê "Mind, Self and Society" de wê li ser rewşa keseyetiyê, weke xwe bûyîn, tevgerîn û weke endamê civakekê wê were wateya çî wê li ser wê bisekinê.

Ralph Linton ku wê di sale 1936 wê bi weşênê xabate wî ya bi navê "The Study on Man: An Introduction" de wê, rewşa rola zayendî û civakî û têkiliyên civaknasî wê hilde li dest. Wê di wê temenê de wê, mijare têkiliyên navxweyî û ji wan ku mirov çî fahmbikê wê bikê ku ew li ser wê bisekinê. Di beşa dawî a pirtûkê de wê, li ser gotin û rengê bi watelêkirinê û ji wê fahmkirina têgînên ku me dikina nava tevgerê de wê li ser wê bisekinê.

Di wê temenê de wê dema ku mirov wê bahsa têgîna zayendê di nava civakê de wê were kirin wê di wê temenê de wê rola zayendî wê di awayekê de wê weke têgînek ku wê derkeve li pêş bê. Minaq wê jin wê zaroyê wê werênê dînyê. Ev wê weke rolek jinê a zayendî ku ew di nava civakê de bo zêdebûn û berdeyamîya wê de ku ew dileyizê bê. Di wê temenê de wê, wateya rola zayendî wê, di demên hemdem de wê di wê

rengê de wê bi gelek awayan wê karibê were fahmkirin. Lê gotina ´rolê´ ku wê were wateya ´weynê´ wê, di awayekê de wê, dîtbar bê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, karibê wê weke aliyekê wê bi wê re wê di zikhevdû de wê fahmbikê bê. Di awayekê de wê, ew rewşa rolê û ankû weynê wê di awayekê de wê dikarê wê li ser sê temenan wê dikarê fahmbikê. Ev hersê temen jî wê derûnî, civaknasî û bioloji bê.

Di wê çerçoveya têkiliya zayendî û wê haz û hêsta ku wê mirov ji xwe wê bide hevdû wê di awayekê de wê weke aliyekê din ê afrîner wê biafirênê. Di wê temenê de wê, di her zayendê de wê, di wê temenê de wê aliyekê tememker ê di mejî de ku wê bi wê re wê biafirê wê hebê. Ber vê yekê wê dema ku wê bi hevdû re bijîn û nejîn jî wê, di awayekê de wê ew wê, kirpêendina di mejî de a li hêsta hevdû û ankû li hevdû hizirkirin û hazgirtina ji hevdû û hwd wê, di wê rengê de wê dikarê wê fahmbikê.

Ev rewşa rolên zayendî wê di demên zaroktiyê û heta mazinbûnê de wê dem bi dem wê pêvajoyên wê yên ku ew bi wê werina jînkirin wê hebin. Di demên zaroktiyê de wê, di awayekê de wê zaro ku ew mazin bû û hinek gihişt wê asta fêrbûn û fahmkirinê wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, ji hevdû bi girtinên weke bi mînaqî û ankû ´taqlîdî´ hwd re wê di awayekê de wê were dîtîn. Di malê de wê keçek ji dayikê û kûrek ji bav wê girtinên xûyan û hewldana weke wan tevgerîn û ankû xwe weke wan kirin wê di dîmenekê wê weke awayekê têgîna rolê a taqlîdkirinê jî bê.

Bi demê re wê, di nava jîyanê de wê herdû zayend wê bi pêvajoyên ku ew jîn dikin re wê, hin bi hin wê xwe di temenê xwe û rengê xwe yê zayendî de wê nasbikê. Wê hem farqên di xwe de bi zayendî wê bibînê û nasbikê û hem jî wê yê di zayendê din de wê bibînê û wê nasbikê. Wê di wê temenê de wê, di nava wê naskirinê û fahmkirinê de wê xwe bizayendî wê nasbikê. Wê xwe bigihênê têgihiştina nasnema xwe ya zayendî a biolojikî. Piştî ku wê û ankû wî xwe gihandin wê naskirinê wê di nava rewşên civaknasî de wê, bixwwezê ku ew ew rewşên weke xûyên zayendî wan fêrbibê û weke wan xwe bide nîşandin. Di wê temenê de wê, hin bi hin wê ji aliyê xwe naskirin û dana naskirinê a bi civaknasî û di dewama wê de bi derûnî wê êdî ew wê bikê. Ev wê weke aliyna ku wê mirov wê di pêvajoya xwe ya jîyankirinê de wê bijî bê.

Zayendîtî wê di awayekê de wê xwe bi temen bikê. Wê di wê temenê de wê çendî ku ew di xwe de hat naskirin û xwe naskir wê bi wê re wê, xwe bigihênê xwestek û rengên hazzên ku ew di wê temenê zayendî de wê bijî

bê. Di wê çerçoveyê de wê pêvajoyên hevdû naskirinê, rengên naskirinê, rengên têkilidanîna bi hevdû re wê êdî wê di mejiyê xwe de wê salixbikê.

Ev wê bikevina çerçoveya aliyê civaknasî û derûnî de. Lê di awayekê din de jî wê aliyê biolojikî wê temenê van aliyên weke yên derûnî û civaknasî û hwd wê biafirênê. Ev wê di awayekê de wê hevdû temem bikin.

Bioloji wê weke di çerçoveya têgîna zayendî de wê weke aliyekê din ku mirov wê divê ku wê ji çend aliyên ve wê hilde li dest û wê fahmbikê bê. Di wê tengê de wê ev wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din wê di awayekê de wê biafirênê bê.

Ev alî wê di pêvajoya bûyînê de bin. Di wê temenê de wê pêvajoya bûyîn û pêşketinê wê dema ku mirov wan ji hevdû cûda hinekî li wan bihizirê wê aliyê din ê duyem weke pêvajoye pêşketinê wê di nava jîyanê de wê li ser rengê kirin û xwe bi kirinê xwe re wê afirandina wê bê. Di nava wê rewşê de wê, her kirin wê di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê fêrbûnê û hinekî jî wê encamên wê hebê ku ew bi wê bijî bê.

Aliyekê din ê ku em dikarin wê di çerçoveya têgîna rewîsta zayendê de wê dikarê wê li wê bihizirê bê. Di wê temenê de wê dervî têgînên rewîstî ên olî û hwd wê di nava têgîna zayendê de wê, bi xwe re bi sînor hiştin weke aliyên ku ew di xwe de wê bi fîzîkî, biolojikî, hêstî, xwestekî û hwd wê bi xwe re wê bijî wê, di wê temenê de wê, xwe bi wê re wê bi sînor bigirê. Ev alî wê di aslê xwe de wê weke aliyekê di xwe de girtinê jî wê di rewşa zayendê de wê weyn bileyizê. Di dewama wê de wê dikarê wê, werênê ser ziman ku wê mijare rewîsta zayendê ku mirov wê dikarê wê weke 'destûra zayendê' jî wê di wê temenê de wê bi têgîna wê ya çerçoveyî re wê fahmbikê wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Çi gûharîn di demên hemdem de bû di rewşa têgîna zayendê de ..

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov ji aliyê rewşa vegûharînên di rewşa zayendê û rengê rolên zayendî û hwd de wê li wê bihizirê wê, di awayekê de wê gelek tiştên ku wê mirov karibê di çerçove pêvajoyên wê yên pêşketinê ên di demên hemdem de ku mirov wê karibê bîrê ser ziman wê hebin. Di alî û rewşa zayendê de wê mijare zayendê wê di demên hemdem de wê di gelek waran de wê şoreşê wê di xwe de wê bide kirin. Wê pêşveçûnên dîrokî wê di xwe de wê bide kirin.

Lê hinek xûyên ku wê hê ji demên berî zayina îsa û hinek xûy jî ku wê ji demên berî dîrokî ê demên mirovê şikeftê ku wê mirov karibê

fahmbikê wê hê jî wê di awayekê de wê, di rengê xûynîşandinên roja demên hemdem de jî wê rengê wê bi xwe re wê bidina nîşandin.

Di rewşa jinê de minaq wê dema ku wê di çerçoveya wekheviya têkiliya naba jin û mêr a di nava malê de wê hilde li dest de wê, hê jî wê di rewşa di demên mirovê şikeftê de ku wê dema ku wê bi têgîna 'mêr diçû nêçîrê û jin di şikeftê de dima û li zaroyan dinerî' de wê, di awayekê de wê di demên hemdem de wê weke rengna bi awayna nû ku wê weke xwe di nava rengê jîyankirina demên hemdem de wê hê jî wê demezrênin bin.

Ev jî wê wê di awayekê de wê di wê temenê de wê di demên hemdem de wê weke ku wê çandî ku wê jin wê ji malê derkeve û wê tevî kar û xabata derve wê bibê jî lê di awayekê de wê, ew rewş wê di dewama wê de wê bi wê re wê negûharê. Çendî ku wê bi rewşa aborî û hwd wê hinekê bi serê xwebûyîn wê bibê jî lê wê ew wê ji rola wan xûyan xwe derxistin wê dîsa wê nebê.

Di wê temenê de wê dîsa wê mêr wê weke 'yê bi hêz' wê di wê rewşê de wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê di temenê gelek pîrsgirêkên civaknasî û derûnî ên ku wê di demên hemdem de wê di nava têkiliya jin û mêrên demên hemdem de wê bê jinkirin de jî wê ev alî wê weke aliyna ku wê ji temen ve wê weke ku wê xwe bidina dîyarkirin bin. Wê di wê temenê de wê weke ku wê di demên hemdem de wê mêr weke mêrê şikeftê wê çawa wê jinê di rewşa jina şikeftê de wê bide hiştin û wê di wê temenê de wê sehêtek zêhnî û hwd wê di mejî de wê bi xwe re wê bide çêkirin wê di wê rengê de wê dîmenekê wê bi xwe re wê weke ku wê bide nîşandin.

Di gotinê de çendî ku mirov bêjê ku 'bihêz biba' û yan jî biba weke xwe' jî wê di wê rewşê de wê, ev di gotinê de bimênin. Qalibên ku ew di mejî de û di jîyanê de hatina rûnandin wê di awayekê de wê karibin mirov ji herdû aliyên ve jî bikina nava xwe de. Ber ku ew qalib hê xort bin. Di temenê wê xortbûna wan de jî wê zêhniyetek serwer wê di temenê wan de wê hebê û ew zihniyet wê xwediyê şêwayna kifşkar ên ku mirov dikarê bi wê fahmbikê bê.

Wekî din wê jî mirmov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara zayendê wê di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, weke ku wê aristo wê di dema xwe de wê zêde li ser wê di awayekê de wê bi axîfê û wê werênê ser ziman wê di nava aliyê zayendî ê bi hêz û aliyê zayendî ê ne bihêz de wê bimênê. Di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di serî de wê di awayekê de wê

fahmbikê bê. Di dewama wê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijara têkiliyên zayendî de wê ew wê weke aliyekê wê yê din jî wê mêr wê bi hêza xwe ya fîzîkî ku ew ew xwediyê wê ya wê di awayekê de wê, di rewşa zayendî de wê, bikarbênê. Rewşên tûndûtûjîyê ên li dijî zayende jinê ku wê bibin wê di wê temenê de wê ew wê hebê. Hêz wê di temenê xwe de wê ego û ankû ajoyek serdestiyê wê bihawênê û ev ajo dikarê di her demê de pîrr zêde di awayekê heywanî de xwe di rengê de bide dîyarkirin. Ev wê dema ku wê ew wê bi wê rengê bide dîyarkirin wê zêde wê rengê pêşketinê û dema wê zêde ne giring bê di wê de. Ya ku wê di demên kevnera de, di serdemên navîn û heta ku wê, di serdemên hemdem de wê, di awayekê de wê weke aliyekê ku wê temenê tûndûtûjîyê wê biafirênê wê zêde mirov nikaribê wê zêde bi aliyê pêşketinê û pêşketinê re wê werênê ser ziman. Di dema ku mijar têgîna zayendî bê wê di wê temenê de wê ego û ajo wê zêdetirî wê di wê rengê de wê derkevina li pêş û wê di awayna fîzîkî û hwd de wê hinek hizir û awayna wê bi xwe re wê bidina jîyankirin.

Pêşketina bi hişmendî wê tenê wê di awayekê de wê, weyn bileyizê ku ew were dîtin. Di wê temenê de wê di wê rengê de wê, karibê weke rewşek fahmkirinê xwe bide dîyarkirin bê. Lê di dewama wê de wê diakrê wê werênê ser ziman ku wê ev rewş wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê di wê rengê de wê, di temenê kifşkirinên xwe yê ajo yî ên zayendî de wê di awayekê de wê bileyizê. Ev alî wê di awayekê de wê pîrr zêde wê karibê hinek şîroveyên derûnî û newrolojîkî wê bi xwe re wê bide pêwîstkirin.

Di wê rengê de wê, di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara zayendê wê, di wê rengê de wê, hertimî wê di awayekê de wê, di nava mirovan de wê hebê û wê di rojava wan de wê hebê. Ber ku wê zayendî wê weke xosletekê mirov ê jîyanî bê. Mirov wê dema ku wê xwe bîrê ser ziman ku ew jin jî bê û mêr jî bê wê xwe bi temen û awayekê zayendî wê werênê ser ziman. Ankû wê bide hanîn li ser ziman.

Ev wê di awayekê de wê di nava jîyanê de wê di asta giştî a pergala de jî wê awayekê ku wê li ser wê rewşa zayendî ku wê were avakirin wê hebê. Mînaq ku mirov ji zaroyekê re wê leyistokan wê bikirê wê çima wê ji keçzaroyan re wê tiştên weke leyistok ên weke tiştên xwarinê çêkirinê ên li mitbaxê wê werina kirin? Di wê temenê de wê çima wê bebekên naylon wê bîr kirin û wê bîr dayin li destê wê? Di wê temenê de wê ev dema ku wê li wan wê were hizirkirin wê di wê rengê de wê di destpêkê de wê ev wê di awayekê de wê weke aliyekê ku wê di temenê fêrkirina

rolên zayendî ên ku ew hatina ji berkirin de wê bibê. Ber vê yekê wê dema ku wê li ser xûy û rolên hatina jiberkirin ên zayendî de wê bibê wê kêma zêde wê encamên ku wê bi wê re wê bibin jî wê di awayekê de wê di aslê xwe de wê ji wê ne cûdatir bê.

Di wê rengê de wê ev wê, di serî de wê weke aliyna ku mirov di dewama wê de wê fahmbikê ku ev alî wê di temenê rolên jiberkirî de ku mirov bi wê bihizirê wê temenekê bi zanebûnê fahmkorîyê wê bi xwe re wê di awayekê de wê di jîyanê de wê weke ku wê bide çêkirin. Ew jî wê di wê temenê de wê bibê ku wê dervî wê rola zayendî a ku ew bi wê hatîya jiberkirin wê tiştêkê din wê bi wê ne hizirê û ankû wê newê hizirandin. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara fahmkirina têkiliya zayendî de wê, mijare rolên jiberkirî wê di serî de wê weke aliyekê ku wê zayendê wê di nava rengêkê, rolekê, awayekê, rengêkê, şewayekê fahmkirinê, aliyekê ku ew bi wê bijî de wê bide hiştin bê. Ku mirov mazin bibê û ew çî pîşeyê fêrbibê û wê bixwezê bikê jî wê li gorê wê rola jiberkirî wê ew wê bihizirê. Ev wê, karibê li wê fêrbûna wê ya pîşeyî levbikê û ankû levnekê. Ku ew levnekê wê karibê ew bibê temenê wê ku ew dev û dest ji wê bide vekişandin jî. Ya ku wê bi wê dide kirin wê di awayekê de wê ev rengê rola zayendî a jiberkirî ku ew bi wê hatî mazin jî bê.

Di awayekê de wê mijare zayendî a bi pirsgirêk di demên hemdem de wê di serî de wê di wê rengê û awayê de wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Ev wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê ku wê di nava zayendan de jî wê kişandina sînor û di wê temenê de di awayekê de bi qatmankirin û hwd re wê di awayekê de wê, weke ku wê were dîtin. Ev rewş wê, di awayekê de wê bi derûnî û hwd wê hertimî wê bê temenê wê têgîn û rengê hîskirin û fahmkirinê ku wê zayendek ku ew zayenda mêr bê wê xwe ji ya din bi hêztir wê bibîne û wê ji wê xorttir wê bide dîyarkirin bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di gelek awayan de wê dema ku mirov weke bi zayenda mêr wê, xwe bi wê bide bawerkirin ku ew aliyê bihêz a wê demê wê çî bikê wê karibê bikê û wê di dewama wê de wê, çî bikê wê jê re wê weke maf bê. Heta ku wê di wê temenê de wê rewşên destavêtinê jî wê di mejiyê xwe de wê bi wê têgînê wê bigihê kodkiranên fahmkirinê ku ew bi wê dihizirê û wê bikê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di

wê rengê de wê, beremberê wê aliyê din ê jin wê di destpêkê de wê bi wê bide herêkirin û bawerkirin ku ew zayif a, ji destavêtinê re vekirîya bê. Wê ew jî wê hertimî wê bi wê hêstê û heta ku wê bi tirsê wê bijî. Ev wê di destpêkê de wê temenê wê di awayekê de wê bê dayin avêtin. Di temenekê perwerdeyê de wê, dema ku van aliyên hilde li dest wê, di serî de wê karibê mirov bigihênê gelek ancaman.

Dema ku mijar aliyê perwerdeyê hilde li dest wê aliyekê ku wê giring û xarib wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Perwerdeyên zayendî û ankû têtînan perwerdeyên ên bi zayendî ku wê bêtînan wê di awayekê de wê di çerçoveya sînorê jiberkirî ên zayendî ku ew di nava civakê de bin. Wê ber vê yekê wê, encamên ku ew di awayekê ku ew aliyên fahmkirinê ên bi têtînan perwerdeyên zayendî derdixin li holê wê ji gelek encamên ku wê derxina li holê ên weke ku ew di roja me de dihên jinkirin wê çavkaniya xwe wê ji wê bigirê.

Di wê rengê de wê, mijare perwerdeyê wê di aslê xwe de wê, weke mijarek giring wê derkeve hemberî me. Di wê rengê de wê, çawa wê, derkeve derî qalibên heyî di serî de wê perwerde wê pêwîst bê ku ew wê ji xwe re biikê armanc. Ku ew wê kir wê hingî wê têtîna qalibê fahmkirinê ê weke bi têtîna 'zayendek zayif' û 'zayendek bi hêz' wê ew wê, hêstê wê hingê wê bişikênê. Di aslê xwe de bo wekheviyek rast û di cih de wê, pêwîstîya şikandina wê hêstê wê pîr zêde wê giring bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê karibê bide dîyarkirin.

Ya ku wê, di her demê de û ku çendî ku wê perwerdekirin jî wê bê kirin û wê temenê pîrsgirêkên zayendî wê bide domandin wê ew têtîna 'zayenda zayif' û ya 'zayenda bi hêz' ku wê koka wê bi felsefeyê wê heta aristo û hwd wê herê bê. Di wê temenê de wê, ev wê, di awayekê de wê, weke têtînek ku wê di roja me de jî wê temenê pîrsgirêkên zayendî ên civakî wê bi xwe re wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dibîne wê biafirênê bê.

Hizrên weke 'jin û mêr ji hevdu cûda na', 'jin û mêr nikarin weke hevdu bibin', 'jin û mêr xwediyên mafên ji hevdu cûda bin', 'jin nikarê weke mêr bibê', 'weke hevdu dîtina jin û mêrê wê ne rast bê', 'mêr ji jinê bi hêztira' û hwd wê, di wê temenê de wê, weke têtîna ku wê encama wê têtîna zayenda zayif û ya zayenda bi hêz bin. Di wê rengê de wê encamên wê têtîne wê pîr zêde wê, di demên serdemên navîn de wê bi pîrsgirêkên zayendê ên kûr re wê were jin kirin. Di wê temenê de wê heta ku wê weke 'zindiyek li malê ku ew li gotinê bihişênê' ku wê li jinê wê

were nerîn wê di temenê wê de wê ev zihniyet bê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, li gorî wê ya ku wê ji wê were xwestin wê ew bê ku ew wê bikê. Di wê rengê de wê ev wê di serî de wê weke aliyekê ku wê di serî de wê bi wê were hizirkirin bê.

Di nava têtîna serdestiyê de wê, rewşa mêr wê di rewş û çerçoveya têtîna pergali a giştî de jî wê bi têtîna 'mêr-xwûdê' û hwd re wê li ser ola ku ew xwediyê wê hertimî 'mêr' a re wê were bi temen û misogerkirin. Aliyekê ku wê di wê rengê de wê, pêşîya wê wekhevîyê wê di awayekê de wê hertimî wê bide girtin jî wê di aslê xwe de wê ev alî bê.

Di wê rengê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku ev têtîna wê, weke aliyekê temenî ê fahmkirin wê xwe bide dîyarkirin. Çendê ku em şîroveiyên baş û bi hêz pêşbixin jî wê di awayekê de wê di nava wê rengê pergale giştî a bi têtîna xwûdê û olê li ser wê temenê hatî bi sînor kirin re wê li wê bialiaqê. Wê dernekeve dervî wê, ber vê yekê wê jinek ku ew derkeve ji malê û bikeve nava kar û aboriya xwe jî qizinc bikê wê di awayekê de wê, ew sînor wê weke sînorekê sînordar wê li pêşîyê wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, dema ku mirov wê, fahmbikê wê di wê rengê de wê, ew şêwayên şîrove û perwerdeyên li ser wê temenê bawerî û hwd re ku wê werina kirin re wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, xwe bi awayekê wê bidina dîyarkirin. Di wê rengê de wê, di awayekê nerînî nagativî de wê jin wê hertimî wê weke pîraboka (in: witches) ku ew dervî wê xwe bijî wê bimênê bê. Ber ku wê temenê wê bi zihnî wê di wê temenê de wê hebê û wê hertimî di perwerdeyê de wê bijî û bidomê bê. Di awayekê din de jî wê weke 'rêya dervî wê jinkirinê ji weke wê jinkirinê û pêdetir' jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê bê xwestin ku ew wê dayîn fahmkirin.

Dema ku mirov bahsa qalibên fêrbûnê bikê wê di wê rengê de wê, di nava jîyanê de wê ev wê weke aliyna ku wê di destpêkê de wê çawa wê bi wê werina fêrkirin wê werina dîtin. Ku wê di nava axiftinek hesanî de wê bê gotin ku "zelal li malê li birayê xwe piçûk dinerê" û yan jî wê bê gotin "mem bi bavê xwe re li nava ard dixabitê" û hwd wê, di wê rengê de wê, ev gotin wê bi xwe wê weke gotinna ku wê xwediyê têtîna zayendî bin. Wê di wê temenê de wê rengekê rolî ê zayendî wê di wan gotinan de wê were ser ziman. Yan jî gotinên weke 'dayika min li mitbaxê xwarinê çê dibê', 'xweşka min firaxan dişoyê' û hwd wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê rola zayendî de bê. Çima wê hertimî wê

navê jinê wê bi çêkirina xwarinê û şuştina firaxan re wê were berbîra mirov? Çima navê mêr zêde di wê temenê de wê newê bîra mirov? Di wê temenê de wê, salixkirinên bi qalibên jiberkirî ên zayendî ve ku ew bi wan dihê jînkirin ve wê ev wê girêdayî bê. Yan jî wê jin weke 'jina malê' mêr weke 'malxwê malê' û hwd wê were ser ziman. Di kurdî de wê di aslê xwe de wê gotina malxwê malê wê gotinek bêalî bê. Dikarê di wateya jin jî weke malxwê malê were dîtîn. Lê hertimî wê bi intibayekê ku wê were dîtîn wê hertimî wê bi wê mêr were ser ziman. Di wateya weke 'xwedî' û 'yê ku ew li malê dimeyizênê' û hwd de. Wê, di wê temenê de wê rewşa mêrê şikeftê û jina şikeftê wê di demên hemdem de wê, di nava rengê jîyanê wê de wê weke jin bi karê malê weke çêkirina xwarinê, kirina ûtiyê û hwd ve ku ew herê û hwd ve wê were dîtîn. Mêr jî wê hertimî wê li dever li nêçîrê û ankû weke di demên hemdem de dihê gotin wê 'li kar bê' û ankû 'wê li kar bigirihê' ku ew dabara male xwe bikê.

Di wê rengê de wê, di wê temenê de wê, di rewşa rolên zayendî de wê ev wê weke aliyna ku wê di wê rengê de wê, dema ku ew dibin de wê, rewşa rengê serbestî û ne serbestiyê jî wê bi xwe re wê di nava jîyanê de wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Minaq wê zêde wê newê aqilê mirov ku ew xwerinekê ji zaro û ankû malê re çêbikê ku ew birçî jî bimênê. Wê xwe birçî bihêlê lê ew wê nekê. Ber ku ew di çerçoveya rolek zayendî a jiberkirî a di mejiyê xwe de ew dijî û ew xwe pirr zêde li wê digirê.

Di rewşa demên hemdem hemdem de wê jin ji malê derkeve. Wê di nava karê derve de jî wê di awayekê de wê çî bigirê. Lê di wê rewşê de jî wê jin wê di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê girîng wê, li cihên kar û ankû kargehan wê, rewşên weke cûdahiya nava jin û mêr, rengên karkirinê ên ji hevdu cûdakirinê û hwd wê, di awayekê de wê, were dîtîn. Minaq wê, di awayekê de wê di roja me de wê, hin bi hin wê rêjeyek zêde bilind a jinan di salên dawî de li welatên iskandinav wê xabatên avakirina avahiyan de wê bixabitin. Wê hostitiya weke karê hostiya mêr dihê zanîn wê bikin. Di wê temenê de wê, dema ku wan ew kir dîtîn ku wê ew hostati wê ne hostiyek ku wê maxsûsî mêr bê. Wê di wê de wê jin jî wê karibin bikin.

Di aslê xwe de wê, dema ku wê karek wê were kirin wê, di serî de wê were dîtîn ku wê jin jî wê karibê wê bikê. Yan jî li vir wê rewşa zayenda zayif wê tenê wê weke têgînek, intibayek ku ew bi wê dihê xwestin ku ew bi wê di nava wê rewşa jîyanî a klasik û ankû kevn de were girtin bê.

Ber vê yekê wê, di wê rewşê de wê, dema ku mirov bahsa ´zayifî´ û ´bihêzbûnê´ bikê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman wê ew ne bo zayendekê wê bo herdû aliyên zayendî jî wê di jîyanê de wê derbasdar bê. Wê di serî de wê, di wê rengê de wê, di wê rewşê de wê, di serî de wê întûbaya ku ´mêr bi hêz a´ şikandina wê´ û bi hêzbûn jî û zayifî jî wê bo herdû aliyên bê wê, karibê wê di serî de wê bikê mijare fahmkirin û perwerdeyê. Di wê rengê de wê ev întûba wê, temenê gelek pirsgirêkên zayendî ên nava zayendan jî bê. Wê di demên hemdem de wê ji hevdû belavkirina malbatan bixwe jî wê ev têgîn wê sedema wê biafirênê.

Di aslê xwe de wê mijare malbatê wê di wê temenê de wê çawa wê divê ku mirov wê fahmbikê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din bê. Ew jî wê pêwîst bê ku ew li ser temenekê wekehevdûbûnê bûyîna xwediyê mafêkirinê û hwd, bê. Di wê rengê de wê bi wê re di nava malê de ew qalibên weke jin wê tiştê bikê û mêr ew wê nakê û yan jî wê mêr wê tiştê wê bikê jin wê nakê ku ew werina derbaskirin û şikandin. Wê di wê temenê de wê hingî wê rengekê jîyanî ê harmonî wê di wê temenê de wê di nava malbatê de wê temenê wê bi temenekê jîyankirinê wê bi herdû aliyên re wê bi têkiliyek baş a hevdû fahmkirinê re wê bê afirandin.ç.

Çavkanî:

*Alberts B, Johnson A, Lewis J, Raff M, Roberts K, Walter P (2002). "Meiosis". Molecular Biology of the Cell (4th ed.). New York: Garland Science

*Lane N (2005). Power, Sex, Suicide: Mitochondria and the Meaning of Life. Oxford University Press, UK. p. 210-236

- * Gilbert SF (2000). "1.2. Multicellularity: Evolution of Differentiation". *Developmental Biology* (6th ed.). Sunderland (MA): Sinauer Associates
- *Drees BM, Jackman J (1999). "Southern black widow spider". *Field Guide to Texas Insects*. Houston, Texas: Gulf Publishing Company. Archived from the original on 31 August 2003. Retrieved 8 August 2012 – via Extension Entomology, Insects.tamu.edu, Texas A&M University.
- * Wilkinson GS, Reillo PR (22 January 1994). "Female choice response to artificial selection on an exaggerated male trait in a stalk-eyed fly" (PDF). *Proceedings of the Royal Society B*. 225 (1342): 1–6.
- *Farjon A (2008). *The natural history of conifers*. Portland, Oregon, US: Timber Press, Inc. p. 16–21
- * Avise J (2011). *Hermaphroditism: A Primer on the Biology, Ecology, and Evolution of Dual Sexuality*. Columbia University Press. pp. 43–46
- *Elizabeth Bott(1057) (Family and Social Network
- *Robert O. Blood û Donald M. Wolfe(1960) (Husbands and Wives,
- *M Young û P. Willmott(1973), *The Symmetrical Family*
- *Ann Oackley (1974),*The Sociology ofHousework*
- *Stephen Edgell(1980),*Middle Class Couples*
- *J. Huber û G. Spitze(1983), *Sex Stratification: Children, Housework and Job*
- *R. M.Pavalko(1988), *Sociology of Occupations and Professions*
- *Morris, Lydi(1990), *The Working of the Household*
- *Anderson, Michàel(1994), *TheSocial and Political Economy ofthe Household*
- *Rustad, Linda M, û Bondevik, hilde (red) (1999), *kjønnspektiver i filosofi historien*
- ***Olesen**, Virginia L., "Feminisms and qualitative research at and into the millennium". I: Denzin,Norman K. & Yvonna S. Lincoln (ed.), 2000, *Handbook of Qualitative Research, SecondEdition*, California, Sage Publications, Inc.
- *Solbrække, Kari Nyheim og Helene Aarseth, "Samfunnsvitenskapens forståelser av kjønn". I:Lorentzen, Jørgen og Wencke Mühleisen (red.), 2006, *Kjønnsforskning – en grunnbok*, Oslo,Universitetsforlaget,
- *West, Candance og Don H. Zimmerman, 1987, "Doing Gender. Gender & Society". I: Lorentzen,Jørgen og Wencke Mühleisen (red.), 2006, *Kjønnsforskning – en grunnbok*, (70), Oslo,Universitetsforlaget
- *Mortensen, E. 2008. *Kjønnsteori*, Oslo, Gyldendal akademisk

- *Connell, R. W. (2005), Masculinities. Second Edition, Cambridge: Polity Press
- *Jostein Børtnes, Siv Ellen Kraft, and Lisbeth Mikaelsson (2004)(red.), Kampen om kroppen: Kulturanalytisk blikk på kropp, helse, kjønn og seksualitet (Kristiansand: Høyskoleforlaget)
- *Lévi-Strauss, Claude (1966), The Savage Mind (Chicago: University of Chicago Press).
- *Lorentsen, Asger (1999), Stjernemennesker og englemennesker (København: Borgen Forlag).Madsen, Ole Jacob (2011), Den terapeutiske kultur (Oslo: Universitetsforlaget).
- *Stephen Edgell(1980),Middle Class Couples
- *J. Huber û G. Spitze(1983), Sex Stratification: Children, Housework and Job
- *R. M.Pavalko(1988), Sociology of Occupations and Professions
- *Morris, Lydi(1990), The Working of the Household
- *Anderson, Michàel(1994), TheSocial and Political Economy ofthe Household

•
Abdusamet yigit, kurdistan, cizirabota, sale 2012